

ДОНИШГОҲИ АГРАРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ ШИРИНШОҲ
ШОҲТЕМУР

Бо ӯкуки дастнавис

ВКД 636.39.033.

ҶАМШЕДЗОДА ХУСРАВ

**МУҚАММАЛГАРДОНИИ СИФАТҲОИ МАҲСУЛНОКИИ
ГҶСФАНДОНИ ЗОТИ ТОҶИКӢ БО УСУЛИ СЕЛЕКСИЯИ
ДОХИЛИЗОТИ**

Ихтисос: 06.02.06- зотпарварӣ, селекция ва генетикаи ҳайвоноти кишоварзӣ

ДИССЕРТАТСИЯ

оид ба дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ

Роғбари илмӣ, д.и.к.

Рағимов Ш.Т.

ДУШАНБЕ-2024

МУНДАРИЧА

АЛОМАТЪОИ ШАРТӢ ВА КАЛИМАЪОИ КУТОӢ

КАРДА ШУДА	4
МУҚАДДИМА	5
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ	9
БОБИ 1. Шарҳи адабиёт	13
1.1. Тавсифи кӯтоҳи таърихи пайдоиши гӯсфандони сергӯшту серравғану думбадор.....	13
1.2. Зотҳои маҳаллии гӯсфандони сергӯшту серравған.....	19
1.2.1. Зоти гӯсфандони ҳисорӣ.....	19
1.2.2. Зоти гӯсфандони ӯйдорӣ.....	32
1.2.3. Зоти гӯсфандони сергӯшту серравған ва серпашми тољикӣ.....	37
БОБИ 2. Мавод ва методҳои таҳқиқот	50
2.1. Шароити табиӣ ва иқлимӣ минтақаи гузаронидани корҳои таҳқиқотӣ.....	51
2.2. Мавод ва методҳои таҳқиқот.....	55
БОБИ 3. Муътавои рисола	59
3.1. Ёлати муосири зоти гӯсфандони сергӯшту серравған ва серпашми тољикӣ.....	59
3.2. Натилҳои интиҳоб ва хостагирии гӯсфандон аз рӯи авлодҳои мавҷудаи дохилизотӣ.....	65
3.3. Вазни зинда ва маҳсулнокии пашмии наслҳои аз чуфтikuнонии байниавлодӣ гирифташуда.....	81
3.4. Баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тољикӣ бо роњи интиҳоби кӯчқорҳои наслдиҳанда.....	93
3.5. Таъсири нигоҳубин ва хӯронидан ба маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он.....	99

3.6. Маҳсулнокии гӯштии қушқорчаҳои пайдоишашон гуногун.....	104
3.7. Нишондоди миқдори умумии сафедањо дар зардоби хуни гӯсфандони зоти тољикї дар синну соли гуногун.....	112
3.8. Нигоҳдорї ва ҳифз намудани захираҳои ирсии гуфандони зоти тоҷикї.....	114
3.9. Самаранокии иқтисодии корҳои гузаронидашуда.....	117
ХУЛОСАҲО.....	119
ТАВСИЯЊО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ.....	121
ФЕЊРИСТИ АДАБИЊТИ ИСТИФОДАГАРДИДА.....	122

АЛОМАТӢОИ ШАРТӢИ ВА КАЛИМАӢОИ КУТОӢ

КАРДА ШУДА

Дар рисолаи мазкур аломатӢои шарти ва калимаӢои кутоӢ карда шудаи зерин истифода бурда шудаанд:

АИКТ – академияи илмӢои кишоварзии ТоӢикистон;

ҚТ - Қумхурии Тоҷикистон;

ВХ - воҳиди хӯрока;

ДАТ - донишгоҳи аграрии Тоҷикистон;

КОА - комиссияи олии атестатсионӣ;

МҚБЧ - маркази Қумхуриявии биотехнология чорво;

МДТ - муассисаи давлатии таълимӣ;

РҚД - рақами қайди давлатӣ;

ИУЧ - институти умумироссиягии чорводорӣ;

ХКИ - ходими калони илмӣ.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзӯи таҳқиқот. Гўсфандпарварӣ аз ӯҳияти аӯамияташ дар соӯаӯои чорводории Тоӯикистон мавӯеи дуӯмро ишӯол намуда, дар таӯмин намудани аӯолии мамлакат бо маӯсулоти ӯизоӣ (гўшт ва равӯан) наӯши калонро мебозад.

Бояд кайд намуд, ки низоми кабулгардидаи парвариш - нигоӯубини гўсфандон тамоми сол дар чарогоҳ бо назардошти мављуд будани чарогоӯӯои ӯосилнокиашон баланд имкон медиӯад, ки маӯсулоти нисбатан арзон итеӯсол карда шавад. ӯамзамон гўсфандон чарогоӯӯои кўнӣ ва наздикўнӣро самаранок истифода мебаранд, ин ба даст овардани гўшти аз ӯҳияти экологӣ тоза ва равӯани думбаро, ки мардуми Осиёи Марказӣ дар тиби халкӣ ӯамчун маводи табобатӣ истифода мебаранд, имконият медиӯад.

Айни замон дар дунё шумораи зоти гўсфандони ба кайд гирифташудаи маӯалӣ 995, зотӯои минтакавию сарӯадгузар 134 ва зотӯои байнаҳалкӣ бошад, ба-100 мерасад. Дар Љумнӯурии Тоӯикистон аз кадимӯлайём ду зоти маҳалии гўсфандони думбадор - ӯисорӣ ва лӯйдорӣ, як зоти пўсти - карокулӣ дошта, карокулӣ ва як зоте, ки солӯои 60-ӯми асри гузашта бароварда шудааст – зоти гўсфандони гўшту равӯану пашмдеӯи тоӯикӣ, инчунин зоти тоӯикии гўсфандони маӯинпашм парвариш карда мешаванд.

30 %-и гўшти исеӯсолшаванда аз ӯальми умӯмии истеӯсоли он дар мамлакат аз ин зотӯои гўсфандон истеӯсол карда мешавад. Тараккӣети гўсфандпарварӣ дар Тоӯикистон ба релеф, хусусиятӯои табию иклимӣ ва экологию лӯӯрофии он вобастагӣ дорад, зеро зиёда аз 93% ӯудуди онро кўнӯои дорои мавзеӯои калони таби и чарогоӯӯои алпӣ ва субалпии дар минтакаӯои гуноунӣ амӯдӣ лӯйгиршуда ташкил медиӯанд. Ин чарогоӯӯо метавонанд ба таври мақсаднок ва самаранок барои парвариши гўсфандон мавриди истифода карор гиранд, беӯстар кардани сифатӯои

гўсфандпарварї бошад, дар навбати худ, барои баланд бардоштани маъсулноки ва самаранокии соҳа аъамияти калон дорад.

Аммо ба ӯамаи ин нигоъ накарда, имкониятҳои воқеии зотҳои маҳалли ва мадания гўсфандон барои истеъсоли маъсулоти арзон пурра амалї карда намешавад. Дар натиља дар бисёр хољагиҳои парвариши гўсфандон фоидаи кам оварда, дар баъзе мавридҳои ӯамчун соҳаи камдаромад арзёби карда мешавад. Чунин ҳолати гўсфандпарварї махсусан дар шароити ҳозираи гузариши иқтисодиёт ба муносибатҳои бозоргонї лўстулў ва дарёфти тарзу усулҳои нави пешқадамро, ки ҳифзи саршумори мавлўда ва ба таври назаррас зиёд намудани он, ташаккул додани сифатҳои зотї ва маъсулнокии онҳо, инчунин зиёд намудани истеъсоли гўшти арзони гўсфандро имкон медиҳад, тақозо менамояд. Дар ҳалли масалаи мазкур истифодаи оқилонаи захираҳои зоти гўсфандон, мукамалгардони сифатҳои маъсулноки ва зоти онҳо, ба вулўд овардани зоту типҳои нав, аъамияти калон дорад.

Лўмӯурии Тољикистон мамлакати аграрї мебошад. Тақрибан 75% аҳолии мамлакат дар деҳот умр ба сар бурда, аз 70 то 95% -и онҳо дар ихтиёрашон чорво доранд ё ба шўгли соҳаи чорводорї ӯавасмандии мўйян доранд. Соҳаи мазкур барои таъмин намудани даромадҳои ва беътар шудани некуаъволї дар тамоми сектори кишоварзї нақш ва аъамияти муҳим дорад. Тибқи омили расмии милли ба ҳолати 1-уми январӣ соли 2024 саршумори бузугў сфандони дар мамлакат парваришёбанда 5176225 сарро ташкил медиҳад. Ба парвариши чорво асосан чор категорияҳои хољагиҳои, ки таи солҳои охир дар мамлакат арзи ҳастї намуданд, машўуланд, ин хољагиҳои шахсии наздиҳавлиги, хољагиҳои деҳқонї, хољагиҳои давлатии зотпарварї ва лўамбиятҳои саъномї ба ҳисоб мераванд. Қисмати зиёди саршумор дар ихтиёри ду категорияҳои аввали хољагиҳои қарор дорад наздик ба 94%.

Талаботи мављудаи ањолї нисбат ба мањсулоти гўсфандпарварї муносибати фермеронро нисбат ба парвариши ин ё он зот ба куллї таѓйир дод. Ин дар он инњикос мегардад, ки бештари онњо бо сабаби доштани вазни зиёд ва мутаносибан баромади баланди мањсулоти гўшту-чарбу ба парвариши гўсфандони зоти њисорї машѓул мешаванд. Дар мамлакат мављуд набудани саноати коркарди пашм сабаби ба маќоми дуюмдараља фаромадани парвариши зотњои серпашми гўсфандон мегардад. Ин махсусан ба зоти гўшту равѓану пашмдењи тољикї, ки саршуморашон хеле кам шудааст ва дар айни замон наздикии 3000 сарро ташкил медињад, таалуќ дорад. Њамин гуна камшавии саршумор, аммо ба ќадри камтар дар байни гўсфандони зоти мањинпашми тољикї низ ба мушоњида мерасад.

Њолати баамаломада тарњрезии низоми оќилонаи њифз ва истифодаи захирањои ирсии зотњои гўсфандони дар љумњури парваришќбандаро бо назардошти он, ки эњтимол ин зотњо дар оянда барои фермерњо ва чорводорон, ки дар наздашон вазифаи парвариши зотњои гўсфандони думањсулота ва серпашмо, мутобикшавии чорворо ба шароитњои доимо ивазшавандаи иќтисодї ва экологї, аз љумла эњтимолияти таѓйирќбїи иќлим мегузорад, наќши муњимро мебозад.

Маълум аст, ки ичрои корњои селекционию зотпарварї бо зотњои саршуморашон кам боз њам мураккабтар мегардад, ваќте ки саршумори чорво то он сатње, ки интињоб ва хостагирии мувофиќ мушкил мегардад. Дар ин њолатњо ба селекционер лозим меояд, ки љуфтикунонии хешї, ва дар баъзе њолатњо љуфтикунонии боз њам хешии наздики љуфтњои волидаїни чорворо истифода барад.

Дар алоќаманди бо ин, мо чунин мешуморем, ки мукамалгардонии минбаъдаи сифатњои мањсулнокии зоти гўсфандони гўшту пашму раваѓандењи тољикї, нигоњдорї ва зиёд намудани саршумори онњо ба амалї гардидани корњо дар њудуди љуфтикунонии дохилизотї бо истифода бурдани гуногунии таркиби ирсии ин зот алоќамандии зич дорад. Масъалаи

мазкур муњиммияти бурдани корҳои таъќикотиرو дар ин самт муайян намуд.

Даръаи коркарди илмии проблемаи мавриди омӯзиш. Гӯсфандони зоти гӯшту равғану пашмдеъи тољики бо усули зотбарории муракаби љуфтикунонии мешҳои зоти њисорӣ бо кӯчқорҳои зоти сарољини ва мешҳои линколну ҳисорӣ бо кӯчқорҳои сарољини ва њисорӣ ба вуљуд оварда шудаанд. Таҳќикотҳои илми доир ба офаридани ин зот таъти роњбари шодравон академик Алиев Ғ.А. гузаронида шудаанд. Ин зот соли 1963 бо чунин ном; зоти тољикии гӯшту равғану пашмдеъ тасдиќ шудааст. Муалифи зот шодравон академик Алиев Ғ.А. мебошад. Гӯсфандони зоти тољикӣ дорои сифатҳои баланди гӯшту равғани буда пашми нимдағал доранд. Пашми яклухт тарошидашуда якхелаи қолинбоф буда, љиллодор ва рангаш сафеду зардчатоб мебошад. Таркиби пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз тибити маъиниаш миёна, миқдори зиёди мӯйҳои дарози гузаранда ва миқдори ками кил иборат мебошад. Мӯйҳои хушк ва мурда қариб ки дида намешавад. Саршумори гӯсфандони ин зот соли 1980 то ба 127000 сар расонида шуда буд.

Бояд қайд кард, ки яке аз хусусиятҳои хоси гӯсфандони ин зот серталабии онҳо ба шароити хӯронидан ва нигоҳубин дар фасли зимистон ва авали бањор ба шумор меравад. Ҳамин омил дар солҳои охир, яке аз сабабҳои кам шудани саршумори гӯсфандони ин зот дар шароити давоми сол нигоҳубин намудани онҳо дар чарогоҳҳои куҳӣ гаштааст.

Бо назардошти кам будани саршумори гӯсфандони зоти тољикӣ, ташаккул додани сифатҳои зотӣ ва маъсулнокии онҳо аз тарафи муалифони зиёд бо истифодабарии ташаккулдињии дохилизотӣ бо истифодаи авлодҳо (Алиев Ғ.А., Макшанов С.Я., 1979; Алиев Ғ.А., Тен В., Скляр А.Д., 1979; Эргашев Д.Э., 1989 ва диг.), ба роњ монда шудаанд. Новобаста аз он ки гӯсфандони зоти тољикӣ аз рӯи нишондодҳои гӯшту равған аз гӯсфандони зоти њисорӣ қариб ки мондани надоранд, аммо бо сабабҳои номаълум саршумори онҳо кам шуда истодааст ва ин ҳолат

андешидани чораҳои таъхирнопазиро оид ба нигоҳ доштани зот тақозо мекунад.

Айни замон мавзеи паёншавӣ ва афзоишҳои онҳо хусусиятҳои минтақавӣ дошта, танҳо якчанд ноҳияҳои ҷумҳуриро дар бар мегирад. Бо назардошти ин чунин мешуморем, ки гузаронидани корҳои илми - таҳқиқотӣ, ки ба зиёд намудани саршумори ғусфандони ин зот ва беътар гардонидани нишондодҳои маъсулнокии онҳо равона карда шудаанд, омили муҳим мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ. Диссертатсия дар асоси барномаи комплекси Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шохтемур оид ба чорводорӣ (РҚД 0116ТJ00549) дар давраи солҳои 2010-2016 гузаронида шудаанд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - баланд бардоштани маъсулнокии ғусфандони зоти тоҷикӣ бо истифодаи селекцияи дохилизотӣ мебошад. **Вазифаҳои таҳқиқот:**

- муайян намудани ҷолати муосири сохтори генеологӣ зот;
- интихоб ва хостагирии ҷуфтҳои волидайн аз рӯи авлодҳо;
- омӯзиши расиш ва инкишофи ҷавонаҳои аз усулҳои гуногуни интихоб ва ҷуфткунӣ ба даст овардашуда;
- муайян намудани маъсулнокии ғӯштӣ ва пашмии наслҳо;
- усулҳои зиёд гардонидани саршумори зот бо истифодаи усули ҷуфткунӣ байнизотӣ;
- муайян намудани самаранокии иқтисодии усулҳои гуногуни таҳқиқот.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот зоти ғусфандони тоҷикии ғӯшту рағану пашмдеъи сохтори пайдоишашон гуногуни хољагиҳои зотпарварӣ.

Мавзӯи таҳқиқот. Мукамалгардонӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тољикӣ бо усули селексияи дохилизотӣ.

Навгонии илмӣ. Мукамалгардонидани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва баланд бардоштани сифатҳои зотии онҳо, тарғрезӣ намудани усулҳои селексияи дохилизотӣ ва дар асоси он гузаронидани корҳои селекционии мақсаднокро талаб менамояд. Бинобар ин сабаб, навгонии илмии таҳқиқоти мазкур ба гузаронидани омӯзишҳо оид ба муайян намудани афзоиши рушд ва инкишофи гӯсфандони зоти гӯшту рағғану пашмдеҳи тољикӣ дар давраи онтогенез вобаста ба интихоб ва хостагирии онҳо аз рӯи авлдохӣ мавҷуда дар дохили зот, омӯхтани самаранокии чуфткунонии меш ва қўчқорҳо аз рӯи мансубияти онҳо ба авлод ва таъсири он ба сифати насл, маҳсулнокии гӯтию пашми ва дар ин асос кор карда баромадани самаранокии селексияи дохилизотӣ аз рӯи авлодҳо иборат мебошад.

Аҳамияти амалӣ ва татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳқиқоти гузаронидашуда аз ҷиҳати амалӣ нисбати баланд бардоштани маҳсулнокии ва ҷифзнамоии гуногуннамудии генеологӣ зоти гӯсфандони дар минтақаҳои гуногун парваришбандаро таъмин менамояд. Натиҷаҳои он дар корҳои селекционӣ оид ба мукамалгардонидани маҳсулнокии гӯсфандони зотӣ тоҷикии хоҷагии зотпарварии С. Шерназаров ва Парваришгоҳи давлатии ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон ҷорӣ карда шудааст.

Нуктаҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Гуногуннамудии сохтори генеологӣ гӯсфандони зоти тољикӣ;
2. Баланд бардоштани маҳсулнокии онҳо бо усули интихоб ва хостагирии дохилизотӣ.

Даралаи эътимотнокии натиҷаҳо. Эътимотнокии натиҷаҳои таҳқиқотҳои иҷрогардида, асоснокунӣ илмӣ онҳо, натиҷагириҳо ва тавсияҳо, ки дар кор оварда шудаанд, интихоби дурусти равандҳои таҳқиқот ва методикаи иҷроиши он, мувофиқати натиҷаҳои бадастоварда

бо шарҳи адабиётҳои дигар, тасвиби натиҷаҳои бадастомада ва коркарди биометрии маводи авалия бо истифода аз барномаи компютери “Microsoft Excel” тасдиқ мегардад.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносмаи ихтисос илмӣ. Аз ҷиҳати илмӣ парвариш, мукамалгардонии сифатҳои зотӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии ғўсфандони зоти тоҷикӣ бо усули селексияи дохилизотӣ мутобиқӣ шиносмаи ихтисоси 06.02.07 – Зотпарварӣ, селексия ва генетикаи чорвои кишоварзӣ асоснок карда шудааст.

Саҳми шахсии унвонлӯи дараҷаи илмӣ дар таъқиқот. Муаллифи диссертатсия самт ва усулҳои таъқиқоти интихобкардаи худро аз ҷиҳати назариявӣ мустақилона асоснок карда усулҳои мукамалгардонии сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ғўсфандони зоти тоҷикиро муайян намуд. Муаллиф усулҳои интихобгардидаи таъқиқот, ташкил ва гузаронидани таҷрибаҳои илмӣ-ҳольагидориро оид ба омӯзиши самаранокии мукамалгардонии дохилизотии сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ғўсфандони зоти ғўшту рағғану пашмдеъи тоҷикиро муайян намуда, маълумотҳои бадастовардашудаи таҷрибавиро ба таври оморӣ коркард карда, натиҷаҳои таъқиқотро дар нашрияҳои инъикос намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия.

Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар:

- ҷаласаҳои ӯроҷаи кормандони кафедраи зотпарварӣ ва генетикаи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шотемур (солҳои 2010-2016);

- дар конференсияи байналмиллалии илмию-амалии Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ “Ҳолат ва дурнамои мукамалгардонии хусусиятҳои ирсию маҳсулнокии ғўсфандони зотҳои думбадор”, с. 2021;

- дар ҷаласаи васеи кафедраи зотпарварӣ ва генетикаи Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шотемур бо фаро гирифтани олимони дигар кафедраҳо (соли 2021) ба таври маъруза гузориш дода шудаанд.

Натиҷаҳои бадастовардаи таҳқиқот дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоҳи давлатии ғўсфандони зоти тоҷикии ноҳияи Хуросони Вилояти Хатлон татбиқ гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Аз рӯйи маводи диссертатсия 6 мақолаҳои илмӣ нашр шудааст, аз ҷумла 3 мақолаҳои илмӣ дар маълумоти тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда ба таърифи расонида шудааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 143 саҳифаи матни чопи компютери омода карда шуда, аз муқаддима, шарҳи адабиёт, мавод ва усулҳои таҳқиқот, мушоҳидаи натиҷаҳо ва тавсияҳои амалӣ, ҳамчунин феҳристи адабиёти истифодашуда, ки 114 номгӯро дарбар мегирад, иборат аст, аз ҷумла 12 адад ба забонҳои хориҷӣ мебошад. Диссертатсия 24 ҷадвал ва 7 расм дорад.

II. ШАРҲИ АДАБИЁТ

Ғўсфандпарварӣ дар Тоҷикистон яке аз соҳаҳои қадимтарин ва дӯстдоштаи халқ буда, нигоҳубин ва парвариши он дар байни аҳоли

анана шудааст. Аз ин чост авлодони гузашта як қатор зотҳои сермахсулу ба шароити муҳит мувофиқро ба насли ҳозира боқӣ мондаанд.

Дар шароити ҷумҳури қариб ҳамаи зотҳои гуногуни маҳсулотдиҳандаи гўсфандон мавҷуд аст, ки аз инҳо иборатаанд: гўшту-равғандиҳанда; гўшту-равғану-пашмдиҳанда; пашмдиҳанда; пўсти кароқулдиҳанда ва дурағаҳои гуногуни онҳо.

2.1. Тавсифи кўтоҳи таърихи пайдоиши гўсфандони сергўшту серравғану думбадор

Ҳанӯз дар ибтидои асри XX дар ӯдуди собиқ Иттиҳоди Шўравӣ намудҳои зиёд ва гуногуни зотҳои гўсфандони думбадор, ки ареали васеи паёншавӣ доштанд, парвариш меёфтанд. Дар Қрим ва ноғияҳои ҷанубии Украина гўсфандони зоти чунтуқӣ, дар паёноии талу теппаҳои Дон – нугайӣ, дар заминҳои назди бағри Каспий – қалмиқӣ, дар Қафқози Шимолӣ - мани чей, дар Сибир - ординӣ, дар Қазоқистон - эдилбойӣ ва як қатор шалъаранҳои гўсфандони думбадор, ки бо номҳои маҳалли, дар Қирғизистон - қарақолӣ, наришӣ, чуйӣ ва олойӣ, дар Туркменистон - гўсфандони думбадори тағлюӣ ва саролинӣ, дар Ўзбекистон - ӯсорӣ ва лойдорӣ, дар Љумӯурии Тоҷикистон - ӯсорӣ, лойдорӣ, тоҷикӣ парвариш карда мешаванд.

Ба ҳамаи ин зотҳо ва гуногуни маҳсулоти гўсфандони думбадор ба қадри муайяне хосиятҳои умумии шаклҳои беруна, тану туши бақувват, дарлаҳои гуногуни зоршавии аломатҳои сергўштию серравғанӣ ва серпашмӣ, мутобиқшавии хуб нисбат ба гузариши тўлони нигоҳубини солони ронда бурдану чарогоҳӣ, хос мебошад.

Ранги ҳама зотҳои тағлюӣ ва авлодҳои гўсфандони думбадор сиёҳ, бур ё зардчатоб мебошад. Гўсфандони зоти ӯсорӣ аз шох мағруманд, фақат дар қўчқорҳо гоҳе тағкурсии шохҳо вомахўранд, модинаҳои зоти лойдорӣ, эдилбойӣ ва саролинӣ низ шох надоранд.

Конеъ гардонидани талаботи саноат бо ашеи пашми ӧамчун асоси таӧкикоти олимони оид ба табдилдиӧии васеи гӧсфандони думбадор ба гӧсфандони зоти серпашм сабаб шуд. Дар асоси ин, дар солӧои минбаӧда саршумори зиӧди зотӧои нави гӧсфандони нимдуруштпашм, маӧинпашм ва ниммаӧинпашм ба вуљуд оварда шудаанд.

Бо туфайли сохти бадани (конститутсия) кави ва тобовари, маӧсулнокии зиӧди гӧшти ва зудраси, гӧсфандони думбадорро ба таври васеъ ӧангоми офаридани зотӧои нав истифода бурдаанд. Бо роӧи ъуфтикунони онӧо бо кӧчкорӧои зотӧои гӧсфандони маӧинпашм, ниммаӧинпашм ва нимдуруштпашм дар Казокистон зотӧои мериноси казокистони ъануби, мериноси шимолии казокистони, зоти маӧинпашми казоки ва як катор дигар зотӧо, дар Киргизистон зоти гӧсфандони киргизии маӧинпашм ва ниммаӧини тиӧшони, дар Тољикистон бошад, зоти нимдуруштпашми тољикиро ба вуљуд овардаанд.

Гӧсфандони думбадор дар пурра намудани захираӧои гӧшти ъумӧуриӧои Осиӧи Маркази ва Казокистон аӧамияти калон доштанд ва ӧоло ӧам доранд. Талаботи зиӧд нисбат ба гӧшти гӧсфанд бояд ба мукамалгардони зотӧои думбадор дар самти баланд бардоштани зудраси, сернасли, зоӧиршавии мустанкамии каду баст ва маӧсулнокии сергӧштию серравгани онӧо, кобилияти паст намудани арзиши хӧрока ва додани маӧсулоти зиӧд дар шароити чароӧи, мусоидат намояд. Аз байни зотӧои гӧсфандони думбадор ба ин талабот аз ӧама беътар гӧсфандони зоти ӧисори ъавобгӧ мебошанд. Ин гӧсфандон аз рӧи ӧама нишондодӧои маӧсулнокии гӧштию равгани ъойи аввалро ишгол менамоянд.

Ба гуфтаӧои дар боло зикргардида метавон боз илова намуд, ки тамоми зотӧои кадими ва таӧлоии гӧсфандони думбадор (авлодӧои таӧлоии гӧсфандони думбадори казоки, гусфандони эдилбойи, гӧсфандони думбадори киргизи ва калмикӣ, ъойдори, ӧисори) дар бештар ӧолат дорои пашми гуногунљинси дагал мебошанд ӧ ин, ки ба зотӧои нимдуруштпашм (гӧсфандони сиролини) мансубанд. Ба зоти гӧсфандони нимдуруштпашм,

њамчунин ќисмати зиёди зотњои нави гўсфандони думбадор (точикӣ, олоӣ, каргалинӣ) мансуб доништа шудаанд. Њамчунин дар Ўзбекистон зоти ниммањинпашми думбадори гўсфандон - зоти дегерессӣ ба вуљуд оварда шудааст.

Масъалаи пайдоиши гўсфандони сергўшу серравѓани думбадор то њоло гуфтан мумкин аст, ки бањсталаб мемонад. Нисбати ин масъала фикру аќидањои мухталиф баён гардидаанд. Тибќи гуфтањои академик Носонов Н.В. (1923) пешгузаштагони ин гўсфандон ќуљќори ёбоии аргали (*ovis ammon*), ки дорои шохњои на он ќадар инкишофёфта ва миќдори зиёд тибит ва пашм буданд, ба шумор меравад. Муаллиф тахмин мекард, ки ареали аввалии пањншавии ин зоти гўсфандон Муѓулистони ѓарбӣ мебошад. Ин нуќтаи назарро Лус Я.Я. ва Медведев Н.Н. низ (1928) тарафдорӣ намудаанд.

Лушихин М.Н. (1964) чунин мењисобид, ки гўсфандони думбадор дар натиљаи тањаввулоти давомнок дар байни мардумони кучманчии Муѓулистони Шарќӣ ба вуљуд омадаанд ва аз он љо њамроњ бо ќабилањои муѓул њангоми тохтутози тотору муѓуљњо пањн гардидаанд.

Академик Ғафуров Б.Ғ. дар китоби худ “Тоҷикон” (19) қайд менамояд, ки яке аз намояндаи гўсфандони думбадор гўсфанди зоти њисорӣ дар асри VI дар шароити куҳии сарзамини Ҳисори бостонӣ бо усули селексияи халқӣ офарида шуда, ҳамчун рамзи ифтихори баланди миллии тоҷикон дар инкишофи соҳаи чорводорӣ шухрати ҷаҳонӣ пайдо кардааст. Номи худро зоти гўсфанди њисорӣ аз рӯи минтаќаи парвариши онҳо, яъне водии “Ҳисор” –и Тољикистон гирифтааст.

Њануз дар соли 1298 сайёњи машњур Марко Полло зоти гўсфандони њисорино дар ќаламрави њамин мавзеъ вохўрда, таасуроти худро оид ба ин гўсфандон дар китоби худ чунин қайд намудааст: «Гўсфанд аз рӯи љусса ба монанди марќаб, дорои думбаи ғафсу калон бо вазни 30 фунт. Гўсфандони ғарбењи раѓанӣ, дорои гўшти болазат». Ба ақидаи Б. Н. Васин (1943), дар

шаклгирии гўсфандони дунбадори ҳисорӣ таъсири архари Помири вучуд дорад.

Паън гаштани зоти гўсфандони думбадор дар ӯдудъое, ки онҳо дар замони ӯзира парвариш меёбанд, асосан аз асри XIII ибтидо мегирад. Тибқи ақидаҳои пештараи Кияткин П.Ф., ки ӯанӯз соли 1952 ифода намуда буд омадааст, ки ӯамаи зотҳои гўсфандони думбадор аз як зоти пешгузаштааш – аргалии ёбоӣ пайдо шудаанд. Ба Туркистон ин гўсфандони думбадор аз Муғулистон аз лониби турку монгольҳо дар асри XIII оварда шудаанд. Минбаъд онҳо дар натиљаи таъсири шароитҳои гуногуни хӯрокдињӣ ва иқлимии ноњияҳои маскунбуда ба якчанд шохаи зот тақсим гаштаанд. Баъдтар Кияткин П.Ф. нӯќтаи назари худро доир ба зоти гўсфандони думбадор дигар намуда дар монографиаш, ки соли 1968 ба таъб расидааст, кайд менамояд, ки ватани гўсфандони думбадор Осиёи Миёна ба ӯисоб меравад. Муаллиф дар ин асараш ба нишондодҳои археологӣ ва таърихи таъя намуда ба чунин хулоса меояд, зеро кабилаҳои дар Осиёи Миёна сукунат дошта зоти гўсфандони думбадорро ӯанӯз 2000 сол пеш аз эраи нав парвариш мекарданд.

Ў соли 1976 менависад, ки гўсфандони думбадор дар ӯдудъои Ўзбекистони ӯзира аз давранҳои кадим парвариш карда мешуданд. Онҳо тавассути селексияи халќи ва интихоби табиӣ офарида шудаанд, аммо худи онҳо аз гўсфанди ёбоии зоти аргалӣ, ки ӯоло ӯам дар минтақаҳои кӯњӣ скунат дорад, пайдо шудаанд.

Москоленко А.Н. (1979) ба тахќикоти навтарин шуруъ намуда, кайд менамояд, ки ӯамаи зотҳои омӯхташудаи гўсфандони хонагии дар Аврупо ва Осиёи Миёна парваришёбанда дорои ӯамон кариотипе мебошанд, ки дар гўсфанди ёбоии муфлон вомахӯрад. Ин ба мо имкон медињад, ки муфлонро ягона пешгузашта ё авлоди гўсфандони хонагӣ, маркази пайдоиши онҳоро бошад - Осиёи Пеш ва мамлакатҳои Бањри Миёназамин, дар лое, ки муфлонҳо ӯоло сукунат доранд, ӯисобид. Баъдтар гўсфандони хонагӣ

кардашуда ба ӯдудӯи Осиёи Миёна ва Қазоқистон аз Осиёи Пеш ворид карда шудаанд.

Дар минтақаҳои талу теппаҳои ва биёбонии Осиёи Миёна, ҷое, ки шароити парвариши ғусфандон хеле бад буд ва он асосан ҷойивазкунии тўлонӣ ва ғизогирии нобаробарро дар мавсимҳои сол дарбар мегирифт, инсон барои қабилаҳои худ ҷайвоноти нисбатан бақувват ва захираи беҳтари чарбдоштаро интихоб намуда мегирифтанд, зеро онҳо дар давраи норасоии хӯроки зимистона, ки барои шароитҳои кучманчигии экстенсивии хољагиҳо хос мебошад, беҳтар мутобиқ мешуданд ва зинда мемонданд. Њамин тавр, намудҳои гуногуни ғусфандони думбадори серғўшту серравған, ки ба бунёди ҷунин зотҳои номӣ аз қабили зоти Ҳисорӣ дар Тоҷикистон ва Ўзбекистон, сароянӣ дар Туркменистон ва эдилбойӣ дар Қазоқистон асос гузоштанд, офарида шудаанд.

Дар раванди таъаввулоти тўлонӣ дар ғусфандони думбадори серғўшту серравған тағйироти муайяни доместикатсионӣ (тағйироте, ки Ҳангоми ром ва хонагишавии ҷайвоноти ваъшӣ ба амал меоянд) аз қабили: афзудани сернасли, тағйирёбии сохтори пўст ва рўйпўши пашмӣ, беҳ шудани сифат ва зиёд шудани миқдори ғўшт ва ғайраҳо ба миён омадаанд. Аммо чизи аз Ҳама хос барои ғусфандони думбадори серғўшту серравған тағйироти доместикатсионии дум, ки дар натиҷаи он Ҳамъшавии маъдуд (локалӣ)-ии фаровони чарб дар мавзеи устухони думғоза ва ронҳо дар намуди думба ба миён омадааст, маъсуб меёбад.

Табадилёбии зоти ғусфандоне, ки чарбуяшон дар қисмати болоӣ ва зери пўст ҷойгирифта ба зоти ғусфандони думбадор мунтазам ба амал омад ва нақши асосиро дар ин раванд, аз рӯи натиҷаҳои мушохидаҳои интихоби табиӣ бозидааст. Ҳайвоноте, ки дорои Ҳамъшавии барғало маълуми чарб мебошанд, норасоии шадиди мавсимии хӯрокиро хуб аз сар гузарониданд, нисбат ба табодули тўлонӣ бештар мутобиқ шуданд ва маъз одамон ба Ҳамин хотир онҳоро барои парвариши минбаъда дар қабила боқӣ гузоштанд. Дар натиҷаи садсолаҳои бешумори тўлонӣ, мумкин, ки Ҳазорсолаҳо

тавассути интихоби самтнок зоти нави гўсфандони думбадор пайдо шудаанд.

Чї тавре, ки маълум аст, гўсфандони зотҳои гуногунро аз рӯи шакли дум ба зоти гўсфандони пашмдарозу думдароз, кўтоъ ва дароздуми серравған ва думбадор тақсим мекунанд. Гўсфандони думбадор ӯнамагї 5-8 муъраҳои дум доранд. Љамъшавии фаровони чарб дар ронҳои ва атрофи муъраҳои дум номи думбаро гирифтааст. Ин ӯамъшавиҳои чарб пурра думро панӯ мекунанд, аз ин рӯ гўсфандони думбадор ба назар бедум менамоянд.

Дар бештар маврид чунин шаклиҳои думба: «кашол», «осиёбмонанд» ва «чарха» вомерхӯранд. Дар солиҳои охир самти таҳқиқот барои ба вуљудории думбаи бардошташуда равона карда шудааст.

Аз замонҳои пеш ба хосиятҳои сергўшти ва серравғани гўсфандони думбадор баҳои баланд дода мешавад. Њанӯз профессор Кулешов П.Н. (1952) навишта буд: «Зотҳои думбадор, ба чунин вазни калон расида, ба монанди зотҳои сергўшти англисї, аз рӯи баъзе ченакҳои мебошанд, ки назар ба зотҳои англисї ба ғайр аз сергўштишон, гарчанде, ки на он қадар мањин ӯам бошад, чарбии аљлосифати думбагї медињанд, ки он тезобшаванда ва мањин буда, метавонад шири говро иваз намояд».

1.2. Зотҳои маҳаллии гўсфандони сергўшту серравған

Дар Тоҷикистон қисми асосии гўсфандони думбадор ба зотҳои равандашон сергўшту серравған мансуб мебошанд. Онҳо зудрас ва ба шароити чарогоҳ хуб мутобиқ мебошанд. Гўсфандони думбадор ба шароитҳои дар давоми сол нигоҳдоштан куҳистону биёбон хеле хуб

мутобиканд. Ба онъо қобилияти баланди нигоҳдорӣ ва тобоварӣ нисбат ба шароитҳои сукунати экстремалӣ хос мебошад.

1.2.1. Зоти ғўсфандони ҳисорӣ

Ғўсфандони зоти ӯсорӣ таърихи пайдоиши қадимӣ дошта, аз рӯи самти маъсулноқӣ ба зотҳои маданияи муосир мансуб аст, дорои нишондодҳои баланди вазни зинда ва мувофиқа ба ин маъсулноқии ғўшту рағанӣ мебошанд.

Бо ақидаи олимон ва таърихшуносон ғўсфанди зоти ӯсорӣ дар давраи асрҳои VI –VIII бо усули селекцияи халқи дар Тоҷикистон ба вуҷуд оварда шудааст. Номҳои худро зоти ғўсфанди ӯсорӣ аз рӯи минтақаи парвариши онҳо, яъне водии “Ғўсор” –и Тоҷикистон гирифтааст.

Ғануз дар соли 1298 сайёҳи машҳур Марко Полло зоти ғўсфандони ӯсориро дар қаламрави ӯамин мавзеъ вохӯрда, таасуроти худро оид ба ин ғўсфандон дар китоби худ чунин қайд намудааст: «Ғўсфанд аз рӯи ӯусса ба монанди марқаб, дорои думбаи ғафсу қалон бо вазни 30 фунт. Ғўсфандони ғарбеҳои рағанӣ, дорои ғўшти болаззат». Ин далели он мегардад, ки мумкин аст зоти ин ғўсфандон пеш аз асрҳои XII –XIII офарида шуда бошанд.

Ба ақидаи Б. Н. Васин (1943), дар шаклгирии ғўсфандони дунбадори ҳисорӣ таъсири архари Помири вуҷуд дорад.

Қармишева Б.Х. (1953) дар асоси маводҳои этнографӣ қайд менамояд, ки офаридани ғўсфанди зоти ҳисорӣ таърихи дуран дароз дошта авлодҳои зиёди мардуми форсу турк забонҳо, қарлуқҳо ва барлосҳо саҳми зиёд доранд.

Љолиби даққат мебошад, ки соли 1912 ғўсфандони зоти ӯсорӣ дар намоишгоҳи дастовардҳои хоҷагии халқи давлати Россияи подшоҳӣ дар шаҳри Москва аз ӯониби бекигарии ӯамондавраи Ғўсор пешниҳод ва ба

намоиш гузошта шуда, ба онҳо барои ӯсукаи калон ва вазни зиндашон баҳои баланд дода шудааст.

Мавриди қайд аст, ки бори аввал ӯсфандони зоти ҳисорӣ солҳои 1916 – 1928 аз ӯниби олимони Червинский Н.П. ва Елагин В.Б. шарҳу тавсифи илмӣ дода шудаанд, вале ба таври муфассал онҳо солҳои 1927-1928 дар Тоҷикистон аз ӯниби экспедитсияи Институти зоотехникии ш. Москва омӯхта шуда буданд. Натияҳои корҳои экспедитсия аз ӯниби Азаров С.Г. соли 1928 дар монографияи «Ҷсфандони ҳисорӣ» ва соли 1930 дар китоби «Ҷсфандпарварӣ дар Тоҷикистон», дар қисми «Ҷсфандони ҳисорӣ» (муаллифон Азаров С.Г. ва Бригис О.И.) оварда шудаанд. Дар оғози монографияи «Ҷсфандони ҳисорӣ», ки аз ӯниби С.Г. Азаров соли 1928 аз рӯи маълумоти экспедитсияи Институти зоотехникии шаҳри Москва, таъти роҳбарии олимони машҳур, профессорон М.Ф. Иванов ва П. Н. Кулешов амалӣ гардид, аллақай ба ин зоти нодири ӯсфандон баҳои баланд дода шудааст. Дар давоми фаъолияти экспедитсияи мазкур 30 назор сар ӯсфандони ҳисорӣ мавриди омӯзиш ва баҳоиноӣ қарор дода шуда, аз онҳо 616 сар ба таври индивидуалӣ омӯхта шуданд. Вазни зиндаи қўшқорҳои калон 115-130 кг – ро ташкил мебуд. Лекин дар давоми фаъолияти экспедитсия олимони институт 3 сар қўшқорро вохӯрданд, ки вазни зиндаи онҳо 196 кг-ро ташкил мебуд.

Расми 1.- Қўшқорҳои зоти ҳисорӣ (Азаров С.Г. – 1928 с.)

Баъдан оид ба гўсфандони зоти ӯсорӣ М. А. Ермаков., С.Г. Давыдов., П.Ф. Кияткин, (1935,1352,1968), Л.П. Бутиков (1975), Форсихонов С.И. (1981) ва дигарон фикру ақидаҳои худро муфассал баён намудаанд.

Бояд ёдовар шуд, ки дар самти такмил додани хусусиятҳои ирсию маъсулнокии зоти гўсфандони ӯсорӣ олимони шӯбаи селекция ва технологияи гўсфандпарварии Институти илмию таъқиқоти чорводории Тоҷикистон (дар айни замон Институти чорводорӣ ва чарогоҳи АИКТ), ки соли 1931 ӯамчун аввалин стансияи илмию талрибавии лўмӯурӣ оид ба соҳаи чорводорӣ таъсис ёфта буд, корҳои илмию селекционӣ оғоз гардида, то имрӯз бомаром идома ёфта истодаанд.

Дар ӯадвали 1 асосан маълумотҳо оид ба вазни зиндаи мешҳои ин зот пеншиӯод карда шудаанд.

ӯадвали 1 - Вазни зиндаи гўсфандони зоти ӯсорӣ
(тибқи маълумоти Раҳимов Ш.Т., 2000)

Синну сол	Миқдори саршумор	Вазни зинда ба ӯисоби миёна, кг	
		кӯчқорҳо	модинаҳо
Вақти таввалуд	180	5,2	4,8
4,5-5,0 моҳа	150	44,3	40,5
1,0 сола	50	55,5	48,0
1,5 сола	40	95,5	65,5

2,0-3,0 сола	35	135-140	88-92
3,0-4,0 сола	25	135-165	75-108

Чи тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 1 бар меояд вазни зиндаи мешҳои миёнасол ба ҳисоби миёна 88-92 кг ва дар давраи калонсолӣ 75 - 108 кг-ро ташкил додааст.

Вазни зиндаи кўҷкорҳои калон бештар аз 135 то 165 кг калавиш меҳӯрад, аммо ин экспедитсия се кўҷкориро мушофида намуданд, ки вазни зиндашон қариб 196 кг-ро ташкил менамуданд. Дар синни яксолагӣ вазни миёнаи зиндаи кўҷқорбарраҳо 55,5 кг, дар синни 1,5 солагӣ 95,5 кг-ро, модинаҳо бошад муттаносибан, 48,0 ва 65,5 кг ташкил намудааст.

Вазни калони зинда, сифати беҳамтои сергўштию серравғанӣ, зудрасӣ, устухонбандии мустаҳкам ва қаду басти бақувват, мутобиқшавӣ нисбат ба шароитҳои номусоиди иқлимӣ гўсфандони ӯисориро ба куллӣ аз дигар зотҳои гўсфандон фарқ мекунонад.

Баланди то кухони кўҷқорҳо ба ӯисоби миёна 87 см, дар модинаҳо-79 см, дарозии қачи бадан, мутаносибан 87 ва 85 см, паънии байни шонаҳо -22 , чуқурии қафаси сина 35,5 см-ро ташкил менамояд. Тароши пашми миёнаи солана дар кўҷқорҳои калон 1,4 кг, дар модинаҳо бошад, 1,2 кг ташкил намуда, дағалии пашм ба тароши он таъсири манфӣ мерасонад.

Гўсфандони ӯисорӣ хусусияти баланди зудрасӣ дошта, махсусан модинаҳоояш тез вазн гирифта, дар синни 1,5 солагӣ вазни зиндаи онҳо аз вазни зиндаи гўсфандони болиғ 95 %-ро ташкил намуда, дар синну соли 2,5 солагӣ вазнашон ба вазни гўсфандони калон баробар мешавад.

Гўсфанди зоти ҳисорӣ дар байни гўсфандони думбадор калонљуссарин гўсфанд дар ҷаҳон ба ӯисоб рафта, ин гўсфандон ҳоло ҳам дорои ин имконият ҳастанд. Ҳамин тавр, аз таърихи гўсфандпарварии зотӣ ӯисорӣ маълум аст, ки ҳангоми дарозии бадани қариб якметра, вазни зиндаи баъзе кўҷқорҳо то 216 кг, кўҷқорбарраҳои 5-6 моҳа бошад то 60-65 кг

мерасад. Дар кӯчқорҳои алоҳидаи бурдоқишуда вази қассобишавандашон ба 105-110 кг ва аз он ҷумла вази думбашон 40 - 45 кг мерасад.

Дар маръилаи муосир ғўсфандони зоти ӯсорӣ ба ҳисоби миёна дорои чунин нишондодҳои маъсулноки мебошанд: вази зиндашон ӯангоми таваллуд дар баррачаҳои модина-5-6 кг, дар кӯчқорбарраҳои 5,5-6,5, баррачаҳои 6-моҳа мутаносибан 40-45, ва 45-48, 18 моҳа, мутаносибан, 60-65 ва 80-90 кг, мешҳои калонсол 70-80 ва кӯчқорҳои 120-165, дар ғўсфандони беътарин бошад, мутаносибан 135-185 кг.

Дар айни замон қорҳои хушзоткунӣ ва баланд бардоштан маҳсулнокии ғўсфандони зоти ӯсорӣ асосан дар самти зиёд намудани вази зинда, зудрасӣ ва сернаслии онҳо дар дохили зот гузаронида мешавад.

Дар байни ғўсфандони ӯсорӣ се типи конститутиалӣ - маъсулноки – «А», «Б» ва «В»-ро фарқ мекунамд.

Типи «А» - ғўсфандоне, ки дорои устухонбандии мустаҳаками муътадил, тану туши бақувват, шакли баръало намоёни зоҳири беруна ва сифатҳои хуби серғўштию серравғанӣ ва пашми дар ӯдуди зот ба талабот лавобғӯ буда, мебошанд.

Типи «Б» - ғўсфандони ин тип устухонбандии ниҳоят бақувват, сари қалони вазин, конститутиалӣ дағал ва сифатҳои баръало маълуми серғўштию серравғанӣ, аммо пашми ниҳоят бесифат, ки дорои бисёр мӯйҳои хушк ва мурда мебошад, фарқ мекунамд.

Типи «В» - ба ин ғўсфандон устухонбандии нозуки на он қадар хуб инкишофёфта, сохти бадани нозук, сари сабук, бадани нисбатан борику сабук, сандуқи сини на он қадар инкишофёфта, думбаи андозааш хурд, аммо пашми нисбатан дароз ва мулоим хос мебошад.

Тибқи маълумоти Осипова В.А. (1970) таносуби миқдории ин типҳо дар рама бо чунин тарз: «А» - 58, «Б» - 22,9 ва «В»-18,6% зоҳир мегардад. Тибқи таҳқиқотҳои ин олим муқаррар карда шудааст, ки дар вақти таввалуд вази зиндаи баррачаҳои типҳои «Б» нисбат ба типҳои «А» то 23,1% ва дар

баробари ин типи “А” нисбат ба типи “В” то 18,2% зиёд мебошад. Дар синни 3,5 солагӣ аз рӯи ин нишондод мешҳои типи “Б” ҳамсолони типҳои “А” ва “В” мутаносибан 5,12 ва 12,44 кг бартарӣ доранд.

Омӯзиши хусусиятҳои зудрасии гӯштии гӯсфандони дохилизотии типи «А» ва «Б» (Лючипи Л.В., 1974) аз он шаҳодат медиҳад, ки типи «А» нисбат ба типи “Б” бо доштани бофтаи инкишофёфтаи мушакӣ, зудрасӣ, бо баъзе нишондодҳои диққатлалбкунандаш, фарқ мекунад. Аз ҷумла, аз рӯи баромади гӯштӣ кўчқорбарраҳои типи «А» аз ҳамсолони типи «Б» то 1,5%, аз рӯи коэффисенти гӯштнокӣ бошад то 2,9% бартарӣ доранд. Вани зиндаи кўчқорбарраҳои типи «Б» дар синни чормоҳагиашон то 1 кг, дар синни 8-моҳагӣ то 2 кг нисбат ба ҳамсолони худии типи «А» зиёд мебошад.

Ошкор карда шудааст, ки коэффисенти баландии ба меросгузарию вазни зинда дар гӯсфандони типи «Б»- +0,502 мебошад, дар ҳамсолони типи «А» ин нишондод нисбатан паст буда, ба +0,343 баробар аст. Коэффисенти ба меросгузарию тароши пашм бошад дар гӯсфандони типи «А» дар синни 5 моҳагӣ ба 0,126 ва дар синни 30 моҳагӣ ба андозаи 0,146 назар ба ҳайвоноти типи «Б» паст мебошад (Саломатин В.П., 1974).

Тибқи маълумоти Гусейнов А.М. (1970), аз рӯи сохтори гистологӣ ва нишондодҳои физику-механикии пўсти типҳои дохилизотии дар боло зикргардида ягон фарқияти чашмас на дар ашӯ ва дар намуди ашӯи коркардшуда, дида намешавад. Танҳо аз рӯи кандашавӣ дар қисмати поёнӣ, инчунин ғафсии нисбии начандони зиёди қабати турмонанди пўсти аслӣ ва ғафсии бандчаҳои коллагенӣ пўсти гӯсфандони типи «А» нисбат ба типи «Б» андаке ками дорад.

Яке аз омилҳои муҳим, ки фойданокии парвариши гӯсфандони зоти хисориро муайян менамояд, ин наслнокии онҳо ба шумор меравад. Ин нишондод дар мешҳои гӯсфанди хисорӣ ба ҳисоби миёна ба 100 сар меш 100-105 барраро ташкил медиҳад. Аммо ин нишондодро бо роҳи селекционӣ, яъне интихоб ва чуфтқунонии падар ва модар аз рӯи

нишондодҳои сернасли, фарбеги хуб ва нигоҳдори мувофиқ, чуфткунони бо ғусфандони сернасл баланд бадостан мумкин аст.

Раҳимов Ш.Т. (1984) хосияти бамеросгузари типҳои барраноро, ки Ҳангоми хостагирии яклинса ва гуногунлинсаи волидаини онҳо аз рӯи типҳои дохилизотӣ ба даст оварда шуда буданд, омӯхта, муқаррар намуд, ки Ҳангоми хостагирии яклинсаи Ҳайвоноти типҳои «А» ва «Б» дар наслҳои худ мутаносибан то 70,76 ва 65,00 % типҳои волидаини худ ба мерос мегузаранд. Бояд қайд намуд, ки вазни зинда ва нишондодҳои нисбатан зиёди рушду инкишофи бадан ба наслҳои хостагирифташудаи якхелаи волидаини типҳои «А» ва «Б», камтаринаш бошад, аз интихоби хостагирии ниёоят гуногунзоти модинаҳои типҳои «В» зоҳир мегардад.

Яке аз хосиятҳои фарқкунандаи ғусфандони зоти Ҳисорӣ, қобилияти баланди тобовари ва мутобиқшавии онҳо ба шароити нигоҳубини солонаи чарогоҳӣ маъсуб меёбад. Бо туфайли ин аломати ирсии меросгузар, давомнокии истифодаи хољагидории мешҳои 7-8 солро ташкил менамояд (Сафаралиев Г., 1988).

Дар беътар гардонидани хусусиятҳои зотию маъсулнокии ғусфандони зоти Ҳисорӣ нақши муҳимро пайдарнамии таҳқиқотҳо, ки аз ҷониби як қатор муаллифон таъти роҳбарии профессор Форсихонов С.И. амалӣ гаштанд, бозиданд (Хайитов А., 1979, 2000; Осичкин Г.Н., 1986; Турдиқулов Т., 1990; Бобоев С.Т., 1983; Отаева М., 1990; Бобокалонов И.И., 1998; Раҳимов Ш.Т., 2000; Раҷабов Н.А., 2000 ва диг.)

Дар натиҷаи ин таҳқиқотҳо сохтори зоте ба вуҷуд оварда шуд, ки он ба ғусфандони зоти Ҳисорӣ мансуб буда, қисми дохили зотӣ (фархорӣ, шаҳринавӣ, сурхондарёӣ), типҳои (заводи, минтақавӣ, конституционалӣ), авлодҳои оилаҳои ва ғайраро дар бар мегиранд.

Саршумори беътарини ғусфандони Ҳисорӣ дар заводи зотпарварию «Ҳисор»-и ноҳияи Фархори Љумњурии Тоҷикистон ҷойгир аст. Ба ин завод нақши пешбарандаи парвариши ғусфандони ин зоти маъсулнокиашон баланд мансуб мебошад. Маъз барои Ҳамин, дар ин хољагӣ, дар натиҷаи

тахқиқкоти бисёрсолаи илмӣ бо ҳамкории зич бо истеҳсолотчиён типии нави заводии ба номи «Фархорӣ» ба вуҷуд оварда шуд.

Типии заводии «Фархорӣ»-и зотии гӯсфандони ҳисорӣ дар Реестри давлатии дастовардҳои селекционии Кумитаи давлатӣ оид ба корҳои ихтироот ва кашфиёти собиқ ИЛШС дар соли 1989 тасдиқ ва ба қайд гирифта шудааст. Дар фармони Кумитаи давлатии агросаноатии ИЛШС аз 02-08-1989, таъти №58-ПК-2 «Дар бораи типии нави заводии зотии гӯсфандони ҳисорӣ» қайд гардидааст, ки гӯсфандони типии нави заводӣ дорои ӯҳми бузург буда вази зиндаи қучқорњояш 135-140 кг, модинањояш 85-90 кг, қучқорбаррањо ва баррањои модина ӯангоми лӯдокуни аз модарњояшон дар синни 3- 4-моњаѓи мутаносибан 40-43 ва 35-39 кг, дар синни 1,5 солаѓи 85-95 ва 67–72 кг мебошад. Ба ӯар як меш ба ӯисоби миёна дар рама то 50 кг гӯшт бо вази зинда истеҳсол карда мешавад, вазнафзункунии шабонарӯзии лавонањо ӯангоми бурдоќикунӣ то 227 г мерасад (Раҷабов Н.А., 2004; Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А., 2017; Ҳайитов А.Ҳ., Чураева У.Ш., Қурбонов К. М., 2017).

Дар расми 2 яке аз асосгузорҳои типии дохилизотии “Фархори”-и гӯсфандони зотии ҳисорӣ оварда шудааст.

Расми 2.- Қўчқори наслии типи дохилизотии “Фархори”-и
гўсфандони зоти ҳисорӣ

Бо туфайли парвариши тўлони «худ дар худ» дар шароити рамаи сарбаста, гўсфандони ӯисории типи нави заводӣ ба таври устувор аломатҳои арзишноки хољагидорию фойданоки худро ба наслҳо мерос мегузоранд ва барои беъсозӣ ва баланд бардоштани маҳсулнокии гўсфандони зоти ӯисорӣ ва дигар зотҳои сергўшту серравған дар Тоҷикистон ва мамлакатҳои ҳамсояи Осиёи Марказӣ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. То лаъзаи тасдиқкунӣ шумораи умумии типи нави заводии фархорӣ 9,1 ӯазор, аз он лўмла модинаҳо 7,5 ӯазор сарро ташкил менамуд.

Дар муқоиса бо гўсфандони дигар рамаҳои типи нави заводӣ қобилияти баланди мутобиқат ба роғравӣ дар чарогоҳи қухӣ (300-350 км), сандуқи синаи беътар инкишофёфта, вазни зинда ва наслнокии нисбатан зиёд доранд.

Чі тавре, ки тахќикотњои махсус нишон доданд гўсфандони типи заводі дорои сифатњои хуби фарбењшавї доранд. Њангоми хўрокдињии назоратї кўчќорбаррањои 7,5 моња дар давоми 45 рўз дар њангоми фарбењкунии шиддатнок вазни зиндаашонро ба 10,22 кг ё 22,5% афзун намуданд, вазнафзункунии шабонарўзии миёнаи онњо ба 227 г баробар буд. Ба 1 кг вазнафзункунї ба њисоби миёна 5,53 воњиди хўрока ва 622 г протеини њазмшаванда харољот карда шудааст.

Миќдорї тароши пашми солонаи кўчќорњои наслдењ - 2,16 кг, мешњо - 1,12, баррањои наринаи 1,5 сола - 1,26 ва модина 1,1 кг, баррањои модина ва наринаи то яксола мутаносибан -0,58 ва 0,61 кг-ро ташкил менамояд. Пашми гўсфандони њисории типи нав аз рўи сифатњои худ ба навї аз њама пасти даѓал мансуб буда, танњо дар баррањои тароши аввалинки сифати бењтарро дороанд, метавонанд њамчун ашё барои тайёр намудани маснуоти ќолинї коршоам бошад.

Тибќи маълумотњои Иттињодияи Љумњуриявии зотпарварии Тољикистон солњои 1985-1986 аз заводи зотпарварии «Њисор» ба хољагињои Љумњурии Ўзбекистон зиёда аз ду њазор сар кўчќорбаррањои зотї фурўхта шудаанд.

Дар айни замон дар ду хољагии зотпарварии Љумњурии Тољикистон аз тарафи олимони Институти чорводорї ва чарогоњи Академияи илмњои кишоварзии Тољикистон ва мутахассисони хољагињои зотпарварї корњои илмию селекционї оид ба офаридани типи нави дохилизотї, бо номи «Шањринавї» ба анљом расонида шуд. Соли 2022 аз тарафи комиссияи давлатии апробатсионї ин типи гўсфандони зоти њисорї мусбат бањогузорї карда шуда, аз тарафи Вазорати кишоварзии Ҷумњурии Тољикистон ҳамчунон дастоварди нави селекциони тасдиќ карда шудааст.

Саршумори селекционии типи офаридашуда бо нишондињандањои зерини мањсулноки шарњ дода мешаванд: вазни зиндаи кўшќорњои наслдењ 135-145 кг, дар бењтаринњо то 175 кг, мешњо-85-90 кг, дар бењтаринњо то 135 кг.

Гўсфандони типи мазкур дар баробари вазни зиндаи баланд, инчунин дорои маъсулнокии пашм ва сернаслӣ низ мебошанд.

Расми 3.- Қўчқори наслии типи дохилизотии “Шахринави”-и гўсфандони зоти ҳисорӣ

Дар мукамалгардонии нишондодҳои хушзоткунӣ ва маъсулнокии гўсфандони зоти ҳисорӣ Ўзбекистон нақши махсусро фаъолияти нуқтаи давлатии хушзоткунии ноҳияи Деҳнав ва таҳқиқотҳои институти илмӣ-таҳқиқотии чорводорӣ Ҷумҳурии Ўзбекистон бозиданд.

Беътарин қисми саршумори зоти гўсфандони ҳисорӣ дар хољагии «Коммуна»-и ноҳияи Сариосиё ва 6-хољагии ноҳияҳои Бойсун ва Деҳнав ҷойгир шудаанд. Онҳо дорои чунин нишондодҳои маъсулнокии мебошанд: вазни зиндаи мешҳои калон 65-69 кг, қўчқорҳои 81-112 кг, дар синни 2,5 солаги бошад, мутаносибан 54-60 ва 67-72 кг-ро ташкил менамоянд. Дар мешҳои баландии қуфон ба ҳисоби миёна 76,2 (69-82), устухони думғоза-76,7

(72-84) ва дарозии уреби бадан 77,3 (70-83) см-ро ташкил менамояд. Ин нишондодҳо аз он далолат медиҳад, ки ғусфандони зоти ӯисори Ӯзбекистон назар ба зоти ғусфандони ӯисори Тољикистон дорои нишондодҳои нисбатан пасттари маъсулноки мебошанд.

Дар зиёд намудани саршумори ғусфандони зоти ӯисори мавќеи муаянро гузаронидани татќикотҳои пайдар пай бо маќсади беътар кардани қобилияти такрор истеъсолкуни ғусфандони ин зот ишѓол мекунад. Масалан наслноки ғусфандони зоти ӯисори дар шароитҳои истеъсоли ё хољаги 89,2-94,00, бараро ба 100-сар меш ташкил дода ин нишондод аз як қатор омилҳо вобастаги дорад. Нишондоди баландтарини сернасли дар мешҳои вазни зиндаашон 65-70 кг 108,55-114,28% ва дар сини 4-солаги 110,96-111,84% мушоњида карда мешавад.

Нишондоди баландтарини бордоршави ва дугоникзои мешҳои зоти ҳисорӣ дар мешҳои типи “А”, миёна - типи “Б” ва камтарини типи “В” дида мешавад (Раҳимов Ш.Т., 1988). Муофиќи маълумотҳои Раҳимов Ш.Т. Бобокалонов И.И. тадбиќ намудани интихоб ва хостагири маќсадноки волидайн аз рӯи аломат ё хусусияти дугоникзои дар заводи зотпарварии “Ҳисор” ва хољаги зотпарварии “Њамид” мутаносибан аз ӯар 100-сар меш ба гирифтани 116,33 ва 118,18 барра мусоидат намудаанд. Њамин тавр дар заводи зотпарварии “Њисор” нисбат ба тарзи љуфтикунонии мешҳои дугоникзо бо қўчқорҳои аз мешҳои яктотавалуд мекардаги гирифта шуд, мешҳои яктотавалуд мекардаги бо қўчқорҳои аз мешҳои дугоникгирифта шуда, мешҳои яктотавалуд мекардаги ва қўчқорҳои аз чунин мешҳои гирифташуда аз 5,22; 7,03; 10,33 % барра зиёд гирифта шудааст, дар хољагии зотпарварии ба номи Њамид бошад аз 4,29; 4,06 ва 12,37% зиёд бара гирифта шудааст.

Муайян карда шудааст, ки сурати баланди мубодилаи моддаҳо дар организм ба сернасли мусоидат мерасонад. Масалаи наслнокии мешҳои дарљаи фаољати АСТ баланд ба 100-сар меши таввалудкарда 110 барра рост меояд, ФИ бошад- 114,7 ва ФТ - 114,28 %. Муқарар карда шудааст, ки

лъфтиқунони наслъои якуми дурагаи зоти ҳисорию-романовӣ бо кӯҷқоръои зоти ҳисорӣ имконият медиҳад, ки аз 100 - сар меш 150 - сар барра бадаст орем. Интихоби мешъои дар давоми сол якчандмаротиба ба хоъиш меомадаги ва истифодаи дурусти онъо дар такрористеъсолкунӣ имконият медиҳад, ки аз ӯар 100 - сар меш дар давоми 2 - сол 269 - сар барра гирем. Истифодаи препаратъои синтетики простогландин F-2 алфа дар ҳамин давра имкон медиҳад, ки 245,25 барра гирем (Раъимов Ш.Т., 2000).

Мувофиқи таҳқиқотҳои Кодиров А.С. (1997), ки бо гӯсфандони зоти ҳисорӣ гузаронида шудааст муайян гаштааст, ки 87 % барраъои модина дар сини 8-9-моъа ба хоъиш меоянд. Дар мешъои 18-20-моъа бошад ин нишондод ба 93 % мерасад, даралаи бордоршавиашон бошад ба ӯисоби миёна мутаносибан 79,31 ва 86,02 %-ро ташкил медиҳанд. Истифодабарии барвақтии барраъои модина дар раванди такрористеъсолкунӣ ва гузаронидани онъо ба подаи асоси имконият медиҳад, ки аз 100-сар меш мутаносибан иловатан 79,31 барра ба даст орем. Давом додани таҳқиқотъо дар соли оянда имконият додан, ки чунин натиља ба даст оварда шуд. Бордоршави мешъо мутаносибан дар гурруъо таҷрибавӣ 85,33 ва назорати - 87,01%, гирифтани барра бошад аз 100-сар меш 92 ва 94,01-сарро ташкил дод.

Дар айни замон саршумори зоти гӯсфандони ӯисорӣ дар Тољикистон беш аз 1, 7 млн. сарро ташкил мекунад. Барои парвариши он дар Тољикистон 7 заводу хољагиъои зотпарварӣ машѓуланд. Бо шарофати вазни зиндаи калонтарин дар арсаи лъаъон минтаќаи парваришу афзоиштиъии гӯсфандони зоти ӯисорӣ танъо дар Тољикистон маъдуд нест. Таъи солъои гуногун аз Љумъурии Тољикистон гӯсфандони зоти ӯисорӣ ба Љумъуриъои Ѐзбекистон, Қазоқистон, Қирѓизистон, инчунин ба Федератсияи Россия, Украина ва Беларуссия интиќол дода шуда, парвариш карда мешаванд.

Наќши гӯсфандони зоти ӯисорӣ дар такмилиъии маъсулнокии гӯсфандони зоти думбадор ва офаридан зотъои нав дар Љумъуриъои Осиёи Миёна ва Қазоқистон хеле калон мебошад. Масалан, дар натиҷаи

истифодабарии гўсфандони зоти ӯисорӣ дар Тољикистон зоти гўсфандони тољикии сергўшту равған ва серпашми тољикӣ, дар Қазоқистон зотҳои думбадори «ордабасинӣ», ниммањинпашми «актюбинӣ», дар Қирғизистон зоти думбадори “Айкулӣ”, дар Ўзбекистон типҳои сергўшту равған ва серпашми «устюртӣ», инчунин типҳои думбадори «келесӣ» ва «андиљонӣ» офарида шудаанд. Ин корҳои ӯоло низ идома доранд.

Саршумори бењтарини гўсфандони зоти ӯисорӣ дар заводҳои зотпарварии «Њисор»-и ноњияи Фархор, КВД «Зотпарвар»-и (ш. Ҳисор) Агентии захираҳои таиноташ махсуси дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, кооперативи истењсолии «Сомонљон»-и ноњияи Данѓара, кооперативи истењсолии «Дилшод-Б»-и ноњияи Варзоб ва як қатор дигар хољагии парвариш меёбанд. Ин хољагии дар парваришу афзоишдињии гўсфандони хушзоту баландмањсул наќши асосӣ доранд.

Њамин тавр таҳқиқотҳои гузаронидаи дар боло зикр шуда имконият додан, ки қобилияти ирсии гўсфандони зоти ӯисорӣ, мањсулнокии баланди онҳо ва мутобиқ будан ба шароити нигоњдорӣ дар давоми сол дар чарогоҳи муайян карда шавад. Бо назардошти муайян кардани чунин қобилиятҳои саршумори гўсфандони зоти ӯисорӣ дар Љумљури Тољикистон сол аз сол меафзояд ва қисми зиёди саршумори гўсфандонро дар хољагии шаклашон гкногкни щумљури ташкил медињад.

1.2.2. Зоти гўсфандони щойдорӣ

Ин гўсфандон ба гуруҳи гўсфандони думбадори гўшту-рав-андеш дохил мешаванд. Онҳо аз чиҳати сохти бадан ва намуди беруна ба гўсфандони зоти ӯисорӣ наздик буда аз рӯи баъзе аломатҳои гўшту равғанашон нисбат ба онҳо паст буда мањсулнокии пашмиашон бошад баландтат аст. Пашмашон дурушт мебошад. Намояндагони гўсфандони ин зот ба шароитҳои душвор тобовар мебошанд. Дар шароити чарогоҳи парвариш карда мешаванд.

Зоти гўсфандони таълюои дағалпашми думбадор дар Тољикистони Шимолі ва Ўзбекистон лўйдорі ба њисоб меравад, ки маънои гўсфанди таълюоиро дорад. Ин зот асосан дар вилояти Суғди Љумњурии Тољикистон ва водии Фарғона, баъзе ноњияњои вилоятњои Тошканд, Сирдарё, Самарканд, Кашкадарё, њамчунин дар щумњурии худмухтори Кароќалпоќистони Љумњурии Ўзбекистон, ноњияҳои чануби Чумњурии Қирғизистон пањн гардидааст.

Гўсфандони ин зот нисбатан чуссаи хурд дошта, вази зиндаи мешҳо 50-65 кг, кўчқорҳо - 70 - 85 кг-ро ташкил медиҳад (Ҳайитов А.Ҳ., Рвчабов Н.А., Чураева У.Ш., 2112).

Ин зот мутобиқшавии хубаш нисбат ба шароитҳои иқлимӣ таҳқои, тобоварии баланд, мустаҳкамии тана, зудрасии хуб ва қобилияти калони дар чарогоҳ парваришёбиро фарқ мекунад.

Яке аз хусусиятҳои биологии ин зот аз он иборат мебошад, ки дар қатори маъсулнокии сергўштию серравғанӣ, дорои пашми на он қадар бад мебошад. Њамоњангии ин сифатҳо гўсфандони лўйдориро њамчун як зоти нињоят арзишнок арзёби менамояд.

Дар расми 3 кўчқори наслдеҳи зоти чўйдорӣ нишон дода шудааст.

Расми 4.- Қўчқори наслии гўсфандони зоти ҷойдорӣ

Гўсфандони думбадори ҷойдорӣ аз рӯи ғалмашон танҳо аз зотҳои гўсфандони ғисорӣ (Кияткин П.Ф., 1952) ва эдилбойӣ камӣ дорад. Асосан ранги зоти ҷойдорӣ сиёҳ буда, дар шумораи кам ранги зардчатоб ва хокистар низ вомерхӯрад.

Рамаҳои аз ғама маъсулнокиашон баланди ҷойдорӣ дар ноғияҳои Б. Ғафуров, Спитамен, Деваштич, Конибодомии вилояти Суғди Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар ноғияҳои Қароқалпоқ, Галяралӣ, Зомини вилояти Самарқанд ва ноғияи Ховасти вилояти Тошканди Ҷумҳурии Ўзбекистон парвариш меёбанд. Вазни зиндаи миёнаи мешҳо дар ин ноғияҳо то 68-73 кг расида, тароши солони пашми он ба ғисоби миёна 1,9-2,2 кг-ро ташкил менамояд.

Пашми гўсфанди лўйдорї дағал, гугогунљинс буда, ба гурўњи ордовињо мансуб дониста мешавад. Дар гўсфандони калон пашм рост ё мављдори дароз буда, аз кокулон иборат мебошад. Дар байни печњои пашм дар баррањо њангоми таваллуд ва миќдори пашм дар њайвонњои калон вобастагїе ошкор карда шудааст. Чї ќадаре, ки печњо хурд бошанд, њамон ќадар тибит ва пашм зиёд шуда, сифати он хеле бењтар мешавад (Стакан Т.А., 1945).

Пашми яклухт дар гўсфандони лўйдорї дар тамоми бадан, гардан, сар (ба истиснои фук), дар пойњои пеш то буғуми банди даст ва дар пойњои ќафо то буғуми зону мерўяд (Киятин П.Ф., 1968). Дар пашми гўсфандони тароши якум тибит ба њисоби миёна 43 %, пашми гузаришї – 6 %, ќил ва мўи мурда – 51 %, дар пашми бањории мешњои калонсол бошад, мутаносибан 55, 20 ва 25 %; кўчќорњои калон 68,7 ва 24 %-ро ташкил мекунанд. Дар пашми модинањои тароши якум борикии тибит ба њисоби миёна 18 мкм, пашми гузаришї - 37 мкм, ќил ва мўи мурда - 66 мкм; дар пашми бањории мешњои калон мутаносибан 21, 48 ва 108 мкм-ро ташкил менамояд. Дар пашми модинањои тароши якум дарозии тибит ба њисоби миёна 8,1 см, пашми гузаришї - 9,6 см, ќил ва мўи мурда - 10,4 см; мешњои калонсол мутаносибан 12,4; 17,2 ва 16 см-ро ташкил менамояд.

Дар Ёзбекистон кўшиш намуда буданд, ки вазни зиндаи гўсфандони чойдориро зиёд ва сифати сергўштию серравѓании онро бо роњи лўфтикунонии онњо бо гўсфандони њисорї бењ намоянд. Ин тальрибањо дар вилоятњои Фарѓона, Самарќанд ва Тошканд гузаронида шуда буданд. Аммо натиљањо ба муваффаќият ноил нагардиданд - дар гўсфандони дурага вазни зинда њамагї ба 1,1 % зиёд шуд ва дар синни 2,5 солагї дар кўчќорњо нисбат ба вазни гўсфандони њисори 77 %, дар мешњо бошад -79 %-ро ташкил намудааст (Курганов И.А., 1940; Кияткин П.Ф., 1952; Рањимов А. А., 1953). Ѓайр аз ин, чунин лўфтикунонї ба пастравии тароши пашм, кўтоњшави ва паст шудани сифати он оварда расонидааст.

Дар рамаҳои беҳтарин вазни зиндаи барраҳои модина ҳангоми таввалуд 3,5 -4,0 кг ва бараҳои нарина бошад 3,8 -4,3 кг, дар сини 4 -5 моҳагӣ мутаносибан 27-29 ва 30 - 33, дар мини 18-моҳагӣ 40 -45 ва 50 -55 кг, мешҳои калон 50 -55 кг, кӯчқорҳо 65 - 75 кг-ро ташкил дода, вазни зиндаи беҳтаринҳояшон бошад, 70 ва 90 кг-ро ташкил медиҳад.

Вазни рағғани дунба ба ҳисоби миёна дар мешҳо ба 5 - 6 кг, дар кӯчқорҳо 8 - 10 кг ва беҳтаринҳояш бошад 10 -15 кг баробар аст. Баромади гӯшти тоза ба ҳисоби миёна 55- 51 % -ро ташкил додабар бӯдоқикардашуда бошал то т 57 - ро , наслнокӣ ба 100 сар меш 100 - 105 барраро ташкил медиҳад. Тароши пашм 1,8 - 2,0 кг, дар кӯчқорҳо бошад 2,5 - 3,0 кг, аз он ҷумла баромади пашми тоза 72 - 75 %-ро ташкил медиҳад (Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А., 2017).

Дар Тоҷикистони Шимолӣ аз қадим ғўсфандони думбадори лўйдорино парвариш менамоянд. Як қатор ноғияҳои вилояти Суғди Љумғурии Тоҷикистон (Айни, Панљакент, Истаравшан, Деваштич, Спитамен, Конибодом ва ғайраҳо) ғамчун минтақаи парвариши зоти тозаи ғўсфандони лўйдорӣ муайян карда шудаанд. Дар 56 ҳољагии ин минтақа кӯчқорҳои наслдеҳи зоти лўйдорӣ омӯхта шуда буданд ва аз онҳо ба шумори ғўсфандони зотӣ 1542 кӯчқор (31,3% аз ғисоби тамоми кӯчқорҳои наслдеҳ), мансуб доништа шуда буд. Вазни зиндаи миёнаи кӯчқорҳои калонсол 75 кг, беҳтаринаш – 90 -100 кг-ро ташкил меод. Вазни зиндаи миёнаи мешҳо дар тирамон 58 - 62 кг, беҳтаринаш - 80, модинаҳои то 18 моға – 42 - 48 кг-ро ташкил дод (Маргулис И., 1980).

Ғўсфандони лўйдорӣ дар вилояти Суғд саршумори ба қадри кофӣ минтақабобшуда ба ғисоб меваанд ва аз рӯи инкишоф аз саршумори модарии ин зот дар Ѐзбекистон монданӣ надоранд.

Дар натиљаи корҳои селексионӣ таркиби пашми ғўсфандони лўйдории вилояти Суғд нисбатан яқлинса ва таркиби сифатии он бештар мегардад. Пашм қариб ду маротиба афзуда, таркибаш нисбатан мулоим гардида, миқдори қил кам шуда, миқдори нахҳои гузаришии пашми синфи 1-ум

баланд гашта (35,5 % дар соли 1977, дар муқоиса 19,8 % дар соли 1966), миқдори пашми арзишаш нисбатан пасти синфи 3-юм бошад, то ду маротиба (аз 38,4 то 13,5 %) кам шудааст.

1.2.3. Зоти гўсфандони сергўшту серравған ва серпашми тољикӣ

Гўсфандони зоти тоҷикӣ таҳти роҳбарии академик Алиев Ғулом Алиевич дар давраи солҳои 1947-1963 ба вучуд оварда шуда дар соҳаи чорводории Тоҷикистон дастоварди бузурги селекционӣ ба ҳисоб меравад.

Соли 1947 дар Ҷумҳурии Тољикистон кор оид ба офаридани зоти гўсфандони сергўшту серравған ва серпашм дар асоси ҷуфткунони мешҳои гўсфандони зоти Ҳисорӣ бо қўҷқорҳои зоти сарољинӣ оғоз гардида буд. Гўсфандони сарољинии думбадор зоти сергўшту серравған ба Ҳисоб рафта, дар як вақт дорои пашми нимдурушт ва тароши пашми баланд мебошанд. Пашми онҳо мӯи мурда, қисман қил надорад. Муйҳои мобайнӣ ва тибит аз рӯи борикиашон ба Ҳам наздиканд. Асосан он ранги сафед дошта, Ҳангоми дасткунӣ маъин буда ҷилои хуб дорад. Тароши пашми миёнаи солони қўҷқорҳо ба 4,5 кг баробар аст.

Ҳамон вақт дар совхозии гўсфандпарварии ба номи Қуйбишев якҷанд рамаи модинаҳои дурагаи линколнию Ҳисорӣ (лингисҳо), ки баъди қорҳои Васин Б.Н. боқӣ монда буданд парвариш меёфтанд. Ҳангоми ҷуфткунони баръақси модинаҳои лингисӣ бо қўҷқорҳои Ҳисорӣ пашми насли онҳо аз лингисӣ дида бадтар шуд. Муаллифи зоти оянда Ҳамчун қораи мубориза бар зидди бадшавии рӯйпӯши пашмӣ дар насли минбаъдаи лингисӣ пешниҳод намуд, ки онҳо бо қўҷқорҳои зоти сарољинию-Ҳисорӣ (саргисӣ) насли 1-ум дурага қарда шаванд.

Алиев Ғ.А. (1967) чунин нақшаи ба вуҷуд овардани зоти нави сергўшту серравған ва серпашми тољикиро пешниҳод менамояд:

-бадастории гўсфандони типи дилхоъ бо роњи лўфтикунонии мешҳои гўсфандони ӯисорї бо кўчқорњи зоти сарољинї ва мешҳои лингисї бо кўчқорњи саргисї;

-интихоб ва парвариши типи дилхоњи бадастомада бо роњи хостагирии мақсаднок ва лўфтикунони « худ ба худ»;

чуфтикунонии минбаъда ва мукамалгардонии типи бавуљудовардашудаи гўсфандони думбадору серпашм.

Ба гўсфандони типи дилхоъ гўсфандоне мансуб доништа шудаанд, ки танай бақувват дошта, вазни зиёди кофї доранд, қаду басташон дуруст, дорои гардани нисбатан сермушаки дароз. Куфон, тахтапушт ва думғозаи онњо васеъ, сандуќи сина чуқур ва васеъ, шакли бадани гирд, пойњи дуруст гузошташуда, дорои рўйпўши хуби шохини сум мебошанд. Ҳаҷми думба калон ё миёна, васеъ, бардошташуда ё каме овезон мебошад. Ранги пашми яклухти сафед дошта, мўи рўйпўш зардчатоб, бур ё бури сиёњтоб мебошад.

Бо гуфтаҳои Алиев Ғ.А. дар давоми зотбарорї гўсфандонро тамоми сол дар чарогоњ нигоњ дошта тобистонро дар мавзеи баландкух гузарониданд. Мақсади таъмин намудани пойгоњи мустаъками хўрока барои хўронидани иловагї дар фасли зимистон ва бањорони барваќти равона карда шуда буд. Дар ин давра њар як гўсфанд то 100 кг беда ё коњ, 2-2,5 сентнер силос ва 40-50 кг хўрокињи концентратї истемол намуданд. Гўсфандонро дар кўњњо дар моњњи август-сентябр (2-2,5 моњ пештар аз муљлати муқарраршуда) бордор намуданд.

Њангоми лўдо намудани баррањо аз модаронашон вазни зинда ва тароши пашми якумро ба њисоб гирифтанд. То лањзаи қабули зот дар соли 1963 рамаи гўсфандони тољикї зиёда аз 9 њазор сар, аз лўмла 2/3 ҳисати онҳо аз мешҳои иборат буд. Нисфи мешҳои ба элита ва синфи 1-ум мансуб буданд. Модинањи таваллуди соли лўрї 1/5-и саршумор ва аз нисф зиёди онњо (57,5%) синфи элита ва 1-умро ташкил менамуданд. Кўљқорњи асосии наслдењ 77 сарро ташкил медоданд ва њамаи онњо ба синфи элита мансуб буданд.

Вазни зиндаи кўчқорҳои наслдеъ ба $131 \pm 0,3$ кг, кўчқорбарраҳои элитаи синнашон 1 сола $72,64 \pm 0,94$ кг; кўчқорбарраҳои 6-9 моҳаи синфи элита - $64,4$ кг, модинаҳои навтавлидшуда $5,0 \pm 0,02$ кг, элитаҳои 6-9 моҳаи модина - $50,5$ кг, мешҳо калонсол (аз элита то синфи 3-юм) - $70,0 \pm 0,5$ кг, мешҳои намоишии элита - $87,2 \pm 1,43$ кг баробар шуд. Ҳамин тавр, тибқи рақамҳои оварда шуда маълум мегардад, ки зоти нав аз пешгузаштагони худ андозаҳои калон ва зудрасӣ, сифате, ки ба зоти ғўсфандони Ҳисорӣ хос аст, ба мерос гирифтааст.

Наслнокии мешҳои зоти тоҷикӣ ба 100 сар меш 100-105 барраро ташкил медиҳад (Саъдуллоев Г., 1991; Раҳимов Ш.Т., Рачабов Н.А., 2017).

Пашми ғўсфандони ин зот аз рӯи таркиби морфологӣ, ҷило ва сифати нах ба талабот ҷавобгӯй буда, барои истеҳсоли қолин, драп ва дигар номгӯи маҳсулотҳои пашмӣ ба таври васеъ истифода бурда мешавад (Алиев Ғ.А., 1967; Юдин А.Ю., 2015).

Чӣ тавре, ки забҳи бисёркарати махсуси Ҳайвоноти синну сол ва лянсҳои гуногун нишон дод ин зоти нави тоҷикии бавуљудовардашуда, аз рӯи баромади ғўшт ва рағани думбағӣ аз зоти ғўсфандони Ҳисорӣ монданӣ надоранд (Алиев Ғ.А., 1974).

Ҳангоми офаридани ин зот мешҳои зоти Ҳисорӣ, кўчқорҳои сарољинӣ ва дурағаҳои зотҳои Ҳисорӣ ва линколнӣ истифода карда шудаанд. Мақсади бавуљудории ин зот аз таъмин намудани саноати қолинбофии лўмбурӣ (талаботи комбинати қолинбофии Қайроқум) бо пашми нимдурушти нави қолинбоб, қандилмонанди рангаш сафед ва аҳолии лўмбурӣ ба маҳсулоти анъанавии ғизоӣ - ғўшт ва рағани сифаташ баланд иборат буд.

Ғўсфандони зоти тоҷикӣ то соли 1990 ба сифати беъсозандаи сифатҳои маҳсулнокии зотҳои таълоии серғўшту серраған дар Қазоқистон, Ўзбекистон ва минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон истифода

бурда шудааст (Алиев Г.А., 1968; Эргашев Д. 1972; Гулов Н, 1973; Скляр А.Д. 1977 ва дигарон).

Гӯсфандони зоти тоҷикӣ ба монанди гӯсфандони зоти ҳисорӣ чуссаи калон дошта дунбашон хуб инкишоф ёфтааст.

Гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз рӯйи аломатҳои танаву туш ва зудрасии худ шабеҳи гӯсфандони ӯсориро доро мебошанд. Дар рамаҳои зотӣ вазни зиндаи барраҳои модинаҳо ҳангоми таваллуд ба ҳисоби миёна ба 4,5-5,0 кг, наринаҳо - 5,0-5,5 кг, дар сини 4-5 моҳаги бошад, мутаносибан, 35-37 ва 37-40 кг, дар сини 18 моҳаги - 50-55 ва 65-70 кг баробар мебошад. Вазни зиндаи кӯҷқорҳо ба 100-110 кг ва беҳтаринҳояш бошад то 130-140 кг мерасад. Вазни зиндаи мешҳо бошад аз 60-70 то 80 кг мерасад. Вазни нисбатан баланди мешҳои зоти тоҷикӣ 143 кг ва кӯҷқорҳои наслдеъ 177 кг мебошанд.

Вазни дунбаи кӯҷқорҳо ба ҳисоби миёна 10-12 кг, дар саршумори бурдоқи карда шуда бошад то 30 кг ва аз ин ҳам зиёдро ташкил медиҳад. Ҳангоми аз модар чудо кардан дар сини 4-5 моҳгӣ кӯҷқорбарраҳо 42-45 кг вазни зинда доранд. Кӯҷқорҳои ахта карда шуда дар сини 6-7 моҳагӣ чунин нишондодҳои қассобишударо доранд: вазин зиндаи пеш аз қассоби шудан 51,2 кг, баромади гӯшт 19,8 кг, рағани даруни 1,13 кг ва дунба 3,21 кг-ро ташкил дода, вазни қассоби шуда бошад 24,14 кг ва баромади гӯшт 47,2 %-ро ташкил медиҳад. Дар чорвои бӯрдоқикардашуда бошад, ин нишондод то ба 60 % мерасад (Юдин А.Ю., 2015; Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А., 2017).

Аз рӯи аломатҳои вазни зинда ва баромади гӯшт кӯҷқорбараҳои гӯсфандони зоти тоҷикӣ нисбат ба гӯсфандони зоти ҳисорӣ нишондодҳои пастар доранд (Ҳайитов А.Ҳ, Ҷураева У.Ш., 2016). Мувофиқи маълумотҳои ин олимони нишондоди бузургии мутлақи вазни мушакҳо аз давраи таваллуд то сини калонсоли расидан нисбат ба гӯсфандони зоти ҳисорӣ пастар мебошад. Фарқияти аз ҳама зиёд дар гӯсфандони калонсол 10,7 кг муайян карда шудааст. Лекин аз рӯи таносуби вазни мушакҳо нисбат ба вазни зинда ва вазни тана байни ин зотҳо фақият дида намешавад.

Дар соҳаи гӯсфандпарварӣ яке аз намудҳои аз ҳама дастрас ва аз ҷиҳати иқтисодӣ манфиатовар ин фарбеҳкунии чарогоҳӣ ба шумор меравад. Ин намуди фарбеҳкунии имконият медиҳад, ки гӯшти бо сифати арзиши аслиаш паст ва сифаташ баландро ба даст орем. Сарфи хӯрокаи ба 1- кг вазнафзуншави ҳангоми фарбеҳкунии чарогоҳи дар гӯсфандони сини солашон калон 9-10 воҳиди хӯрокаи, ҷавонаҳои 7-9 моҳа - 6-7 ва то 6 - моҳа 4-5 воҳиди хӯрокаи ташкил медиҳад (Ҳайитов А.Ҳ, Раҷабов Н.А., Ҷураева У.Ш., 2012).

Гӯсфандони зоти тоҷикӣ бо маҳсулнокии баланди сергӯштию серравғанӣ фарқ мекунад. Баромади забҳии онҳо аз 55 то 62 % ташкил медиҳад. Вазни думбаи қўҷқорҳои калонсол 10-12 кг ва бӯрдоқишуда - 30-40 кг-ро ташкил медиҳад.

Яке аз намудҳои аз ҳама дастрас ва аз ҷиҳати иқтисодӣ манфиатовари фарбеҳкунии гӯсфандон ин фарбеҳкунии чарогоҳӣ дар чарогоҳи кӯҳӣ мебошад. Ин намуди фарбеҳкунии имконият медиҳад, ки гӯшти бо сифати арзиши аслиаш паст ба даст орем. Сарфи хӯрокаи ба 1- кг вазнафзуншави ҳангоми фарбеҳкунии чарогоҳӣ дар гӯсфандони сини солашон калон 9-10, ҷавонаҳои 7-9 моҳа 6-7 ва то 6- моҳа 4-5 воҳиди хӯрокаи ташкил медиҳад (Ҳайитов А.Ҳ, Раҷабов Н.А., Ҷураева У.Ш., 2012).

Пашми барраҳо ҳангоми таваллуд тобиши гуногун - аз хокистарии равшан то маллаи сиёҳтобро доранд. Баъди якчанд рӯзи таваллуд фаъолияти пигмент ҳосилшавӣ суст гардида, баътар пурра қатъ мегардад. Пашми барраҳои тароши яқум дар сини 4,5- 5,0 моҳагӣ ба пашми сафед ва хокистарии равшан табдил меёбад. Баррачаҳои таваллудшудаи ин зот метавонанд бо ранги гуногун, яъне бо ранги сиёҳ, бӯр, сурх ва бӯри хира таваллуд шаванд. Хусусияти фарқкунандаи гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз он иборат аст, ки дар сини 8-9 моҳагӣ дар (қариб 96%) пиёзакҳои пашми онҳо раванди синтези пигменти меланин қатъ мегардад ва пашми сафеди яқранг ба сабзидан оғоз менамояд. Индекси пашм дар гӯсфандони зоти тоҷикӣ хело

баланд мебошад. Пўсти гўсфандони тољикї вобаста аз фасли сол тағйир меёбад [Каракулов А.Б., Алиев Ғ.А., 2005].

Хусусияти хоси барраҳои ин зот аз он иборат аст, ки ҳангоми таваллуд онҳо ба барраҳои зоти қароқулї бо доштани печҳои навъи тобхурдаи кўтоҳ, лубиёғиҳо ва нахудо ҳалқаҳо монанд мебошанд.

Печҳо одатан то синни 10-12 рўзагї ҳифз ёфта, баъд мунтазам сохташонро гум мекунанд.

Зоти ин гўсфандон ба таври бомуваффақият маҳсулнокии баланди сергўштию сerratраниро бо маҳсулнокии пашмї тавҷам месозанд. Тароши пашми барраҳо дар синни 4,5 - 5,0 моҳагї 1,2-1,5 кг-ро ташкил менамояд. Тароши солонаи мешҳо -2,9 - 3,5 кг, қўчқорҳои наслдеҳ - 4,0 - 5,0 кг, баромади нахи соф бошад 68-76%-ро ташкил менамояд. Пашми ин гўсфандон аз 75-81 %, тибити ғафсиаш 20,5-25,0 мкм; 17-21% пашми мобайнї (гузаришї)-и ғафсиаш 27,3- 40,6 мкм ва 2,0- 3,7 % аз қил иборат аст. Дар расми 6 мешҳо пеш аз тарош оварда шудааст.

Чи тавре, ки Юдин А.Ю (2015) қайд менамояд гўсфандони зоти тоҷикї сифатҳои баланди гўшту равғаниро доро мебошанд ва ин нишондодҳоро аз гўсфандони зоти ҳисорї, инчунин нишондиҳандаҳои хуби пашмиро, аз ҷумла пашми нимдағалро аз қўчқорҳои зоти сарочои, ки дар ба вучуд овардани зоти гўсфандони тоҷикї иштирок кардаанд, ба худ гирифтаанд.

Ранги пашми барраҳои навтаваллуди ин зот вобаста ба сини сол тағйир меёбад, аммо баъд аз гузаронидани тарош дар сини 5-6 моҳагї асосан ранги хокистарраги баландро мегиранд. Тароши пашми баррҳои 5-6 моҳа аз 1,2 то 1,5 кг-ро ташкил медиҳад. Гўсфандони сину солашон калонро дар 1- сол ду маротиба, моҳи апрел ва август метарошанд. Пашми ин гўсфандон аз 75-81 % тибити ғафсиаш 20,5-25,0 мкм; 17-21% пашми мобайнии (гузаришї) ғафсиаш 27,3- 40,6 мкм ва 2,0- 3,7 % аз қил иборат аст. Рўйпўши пашмї сохтори коқулї дорад. Тароши пашми солонаи мешҳои каонсол 2,5-3,5 кг, қўчқорҳои калонсол бошад 4,5-5,0 кг ташкил дода, баромади нахи тоза то 68-72 % мерасад. Дарозии пашми тароши баҳори 15-25 см, тирамоҳї бошад 8-10 см ва

баромади пашми тоза 70-72 % ташкил медиҳад (Алиев Ғ.А., 1967; Юдин Ю.А., Фирсов Н.М., Ерохин А.И., 2013).

Пусти гўсфандони зоти тоҷикӣ сабук буда хело мустаҳкам мебошад. Дар вақти омода намудани маҳсулотҳои нимтаёр барои номгуи маҳсулотҳои арзишноки дорой қобилияти баланди гарминигоҳдоридошта, аз қабилҳои пустин, ним пустин ва дигар намудҳои маҳсулотҳои аз пусти пустинбоб тайёр шаванда истифода бурда мешавад (Алиев Б.М., 1994, Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А., 2017).

Дар он солҳо аз сабабе, ки саршумори гўсфандони мавҷуда ба қадри кофӣ ба тамоми намуди хўрока, оғилхонаҳои муофиқ, замини кишти хўроки чорво ва техника таъмин буданд, чунин нишондодҳои маъсулноки доштанд: вазни зиндаи барраҳои нарина ӯангоми таваллуд- 5,0-5,5 кг; модина - 4,5-5,0 кг; дар синни 4,5 моњағӣ, ӯангоми аз модар ӯудо намуданашон нарина 40-45 кг, модина -38-42 кг; мешҳои яқсола-55-60 кг, кўчқорҳои- 65-70 кг вазни зинда доштанд.

Вазни зиндаи мешҳои калонсол - 65-70 кг, кўчқорҳои наслдеҳ-120-130 кг-ро ташкил меод. Вазни зиндаи баландтарини мешҳо ба 143 кг, дар кўчқорҳои наслдеҳ бошад, ба 177 кг баробар буд.

Гўсфандони зоти тоҷикӣ бо маъсулнокии баланди сергўштию серравғанӣ фарқ мекунанд. Баромади забҳои онҳо аз 55 то 62 % ташкил медиҳад. Вазни думбаи қучқорҳои калонсол 10-12 кг ва бӯрдоқишуда - 30-40 кг-ро ташкил медиҳад.

Расми 5.- Кўчкоръои наслдеъ дар синни 4 солагї

Пашми барраъо ӯангоми таваллуд тобиши гуногун - аз хокистарии равшан то маллаи сиёътобро доранд. Баъди якчанд рўзи таваллуд фаъолияти пигмент ӯосилшавї суст гардида, баътар пурра катъ мегардад. Пашми барраъои тароши якум дар синни 4,5- 5,0 моъагї ба пашми сафед ва хокистарии равшан табдил меёбад.

Хусусияти хоси барраъои ин зот аз он иборат аст, ки ӯангоми таваллуд онъо ба барраъои зоти кáрокули бо доштани печъои навъи тобхурдаи кўтоъ, лубиёгиъо ва нахуду ӯалкаъо монанд мебошанд.

Печъо одатан то синни 10-12 рўзагї ӯифз ёфта, баъд мунтазам сохташонро гум мекунанд.

Пашми ин гўсфандон аз 75-81 %, тибити ғафсиаш 20,5-25,0 мкм; 17-21% пашми мобайни (гузариши)-и ғафсиаш 27,3- 40,6 мкм ва 2,0- 3,7 % аз кил иборат аст.

Модагўсфандон бо баррањояшон пеш аз тарош

Расми 6. – Гўсфандони зотї тоҷикї дар чарогоҳ

Рўйпўши пашмї сохтори кокулї дорад. Зоти ин гўсфандон ба таври бомуваффаќият мањсулнокии баланди сергўштию серравѓаниро бо мањсулнокии пашмї тавѓам месозанд. Тароши пашм аз баррањо дар синни 4,5 – 5,0 моњаѓї 1,2 – 1,5 кг-ро ташкил менамояд.

Тароши солонаи мешњо -2,9 – 3,5 кг, кўчќорњои наслдењ бошад, – 4,0 – 5,0 кг, баромади нахи соф бошад, 68-76%-ро ташкил менамояд.

Гўсфандони зоти тоҷикї зудрас ва сермахсул мебошанд, онњо нисбат ба шароитњои хўрокдињї ва нигоњубин талаботи зиёд доранд.

Бояд тазаккур дод, ки дар замони ҳозира бо сабабњои гуногун гўсфандони зоти тоҷикї чунин нишондодњои мањсулнокиро надоранд.

Бо корњои хушзоткунї ва парвариши зоти гўсфандони тоҷикї хољагии зотпарвариї ба номи С. Шерназарови ноњияи Хуросони вилояти Хатлон мањсуб меёбад. Рамаи селексионии зоти гўсфандони тоҷикї дар ин хољаѓї 5 авлоди заводиро дарбар мегирад.

Чї тавре, ки Алиев Ѓ.А., Макшанов С.Я. (1975) қайд менамоянд, дар гўсфандони авлоди 1-ум мањсулнокии сергўштию серравѓанї ва серпашмї бо њам њамоњанганд, гўсфандони авлоди 2-юм дорои пашми ниммањини сохтораш штапелї сифати 50-56, намояндагони авлоди 4-ум нисбатан пашмдор буда, дар авлоди 5-ум аломатњои сергўштию серравѓанї бењтар айён буда, гўсфандони авлоди 8-умро таносуби нисбатан баланди мўйњои тибит ва килї фарќ мекунанд.

Тибќи маълумоти Алиев Ѓ.А., Макшанов С.Я. (1975) кўчќорњои наслдењї авлоди асосї, ки њангоми бордоркунии сунї истифода гардидаанд,

дороди чунин вазни зинда ва тароши солонани пашм буданд: авлоди 1-ум 127,5 ва 4,88 кг, авлоди 2-юм - 122 ва 3,96 кг, авлоди 4-ум - 119,7 ва 5,1 кг, авлоди 5-ум - 136,5 ва 4,4 кг ва авлоди 8-ум - 133 ва 4,63 кг.

Пашми гўсфандони рамаъои зотї то 6,1% њамчун сарољинї, то 36% нимдурушт ва то 0,9% ниммаъин баъогузорї карда шуданд.

Юдин А.Ю. (1972) муќаррар намудаст, ки њангоми таѓйирпазирии синнусолї маъинии пашм дар байни мешхо ва ќўќорњои авлодњои алоњида каме фарќ мекунад. Аз 4-моњагї то 26 моњагї пашм хеле даѓал мегардад, зеро ќутри њама навъи нахњо зиёд мешаванд. Он чї, ки ба мустаќамии пашм дар гўсфандони тољикї таалук дорад, он ягон фарќияти калони синнусолї ва авлодї надорад. Мусаќамии пашми мешхо ва ќўќорњо ба пуррагї талаботи саноатро ќонеъ гардонидани метавонад.

Макшанов С.Я. ва Макшанова П.М. соли 1972 ќайд менамоянд, ки дар хољагињои репродуктивї вазни зиндаи ќўќорњои наслдењи зоти тољикї ба њисоби миёна 124,5 кг, тароши солонани пашми нимдурушт 4,4 кг мерасад ва аксарияти ќўќорњо (90-95%) дороди ранги пашми сафед мебошанд.

Скляр А.Д. (1977) самаранокии дурагакунии гўсфандони пашмашон дуруштро бо ќўќорњои зоти гўсфандони тољикї омўхта муќаррар намуд, ки дар наслњои онњо афзуншавии маъсулнокии гўштї то 10-15% ва маъсулнокии пашмї то 70-80 % мушоњида мегардад. Тароши пашм аз дурагањои насли якум ва дуум ба миќдори 1,7-1,8 кг назар ба тароши гўсфандони таъљои пашмашон дурушт афзалият дошт.

Ба гўсфандони зоти тољикї зудрасии хуб хос мебошад. Ин гуфтањоро таќќикоти Сафаров Ђ.М. (1988), ки њангоми барваќт људо намудани баррањои зоти гўсфандони тољикї аз модарњояшон дар тамоми даврањо; дар синни 3-4 рўзагї бо истифодаи ивазкунандаи шири гўсфанд ва дар синни 45-рўзагї бо истеъмоли хўрокњои растанигї тасдиќ менамояд

Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Файзуллоев Ђ. (1982) ќайд менамоянд, ки додани хўроки иловагї ба баррањои зоти гўсфандони тољикї аз лаъзаи аз модаронашон људо намудан истеъсоли гўштро то 20 % ва

фоиданокии чорабини мазкурро то 179 % афзун менамояд. Дар ин ҳолат, дар кучқорбарраҳои зотӣ ба тамоми имконияти ирсӣю имконпазири зудрасӣ ва маъсулнокии зоғир мегардад. Бо ин сабаб муалифҳо тавсия медиҳанд, ки кучқорбарраҳои таъйиноташон ғайри зотӣ аст баъдаз бонии махсус дар синни 7,5 моҳагӣ бояд ба таври ҳатмӣ ба ғушт супорида шаванд.

Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Атахонов Я.А. (1984) зудрасии баррачаҳои зоти ғусфандони тоҷикии муғлатҳои таваллудашон гуногунро мавриди омӯзиш қарор дода, муқаррар намуданд, ки бадастории баррачаҳо дар фасли зимистон барои афсун гардонидани ғушти лавонаҳо дар соли таваллудашон мусоидат намуда, бадастории вазни бештар имконият медиҳад ва дар баробари ин дар сохтори рама вазни нисбии модинаҳоро афзун мегардонад.

Аз адабиётҳои гуногун маълум гардид, ки ба масъалаи мукамалгардонии сифатҳои ирсӣ ва маъсулнокии зоти ғусфандони тоҷикӣ таҳқиқоти зиёди муњаққикон бахшида шудаанд (Исмоилов И., 1971; Шодиев К.Ш. ва дигарон 1972; Эргашев Д., 1972, 1973; Макшанов С.Я., 1973; Гулов Н., 1973; Иманалиев С.Т., Қдирниёзов Г.Н., 1973; Обидҷонов С., 1973; Қияткин П.Ф., 1974; Сқляр А.Д., 1977; Холмирозев Э., 1978; Абдувосиев Ф. С., 1979; Қурбонов Ю.Р., Абдиров Б.А., Камолов Ш.К., 1980 ва дигарон).

Дар баробари натиҷаҳои ин таҳқиқотҳо қайд намуд, ки дастовардҳои истеҳсоли оид ба самаранокии парвариши зоти ғусфандони тоҷикӣ дар давоми 20-25 соли парваришиш дар мамлакат ба мушкилотҳои ниҳоят ҷиддӣ рӯ ба рӯ шуданд. Ин пеш аз ҳама ба ихтисоршавии садамавии саршумори ин зоти ғусфандон тааллуқ дорад. Дар замони ӯзира саршумори ин зот дар Тоҷикистон ҳамагӣ бе назардошти саршумори дар ихтиёри аҳоли буда, қариб 3000 сарро ташкил менамояд. Вазъияти баамаломата оид ба саршумори зоти ин ғусфандон аз бисёр ҷиҳат сабаби паст шудани пешбурди кори селекционӣ гардид.

Дар замони ӯзира парвариши зоти ғусфандони тоҷикӣ дар ҳолагии зотпарвари ба номи С. Шерназарови ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон ва

фермаи зотии “Эсонбой-1”-и ноъияи Рӯдакӣ маъдуд гардидааст. Қисмати муайяни саршумор дар хољагии ёрирасони «Зигерті»-и Агентии маводҳои таиноташ махсуси дар назди Ҳукумати Љумњурии Тоҷикистон мутамарказонида шудааст.

Бояд дар назар дошт, ки захираҳои ирсии ҷайвонот ба захираҳои нисбатан пурарзиш ва аз ҷиҳати стратегӣ муҳими ӯар як мамлакат маъсуб меёбад. Онҳо ӯамчун манбаи ғизо барои инсон ва ашё барои саноат хизмат намуда, ба шумори захираҳои муҳимтарин барои фаъолияти хољагии мансуб мебошанд.

Аз нуқтаи назари илм эътимолияти бузурге мавҷуд аст, ки дар ояндаи наздик баъзе имкониятҳои махсуси генное, ки баъзе зотҳои ҷайвонот доранд, метавонанд дар ӯалли масоили ба тағйирёбии муҳити зисти ҷайвонот вобаста буда нақши муассир бозанд (Иванов М.Ф., 1924; Серебровский А.С., 1928; Лобашев М.Е., 1954; Маїјала, 1970; Глембоцкий Я.Л., Копыловская Г.Я., 1972; Красота В.Ф. ва диг., 1990; Беляев Д.К., 1987; Моисеева ?? ва диг., 1992, 2006; Эрнст Л.К. ва диг., 1994; Глазко В.И. ва диг., 1996; Столповский Ю.А., 1997; Столповский Ю.А., Захаров И.А., 2017; Tisdell С., 2003; Ерохин А.И., Ерохин С.А., 2004; Кленовицкий П.М. ва диг., 2004, 2018; Паронян И.А., Прохоренко П.Н., 2008).

Ҳамаи инро ба инбат гирифта аз ҷониби Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2011 фаъолияти нуқтаи давлатии хушзоткунии “Даҳана-Киик” оид ба парвариши зоти ӯсфандони зоти тоҷикӣ барқарор карда шуд. Вазифаи асосии муассисаи мазкур ҳифзнамоӣ ва афзункунии шумораи ӯсфандони зоти мазкур, расонидани ёрӣ ба дигар хоҷагиҳо дар гузаронидани кори бомуваффақияти селекционӣ маъсуб меёбад.

Аз руи натиҷаҳои таҳқиқотҳои гузаронидашудаи Раҷабов Н.А. ва дигарон (2020) бо мақсади омӯхтани хусусиятҳои рушду инкишофи ҷавонаҳои дурагаи аз ҷуфтikuнонии мешҳои зоти тоҷикӣ бо дурагаҳои архар чунин хусусиятҳо муайян карда шуанд. Дар сини 2-моҳи барраҳои модина ва нарина аз руи нишондоди вазни зинда, нисбат ба ҳамсолони зоти аслии

точикӣ 2,7-S,8 кг вазни кам доштанд ($p<0,01$), дар сини 12- моҳаги бошад баръакс, дурагаҳо нисбат ба барраҳои зоти тоҷикӣ мутаносибан 2,0 ва 2,2 кг ($p<0,01$) бартари доштанд.

Чи тавре, ки Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А. (2017), қайд мекунад, гӯсфандони гӯшту-равғану-пашмдеҳи зоти тоҷикӣ дар ҳолати мавҷуд будани шароити хуби хӯронидан ва нигоҳубин қобилияти ба пуррагӣ нишон додани хусусиятҳои маҳсулнокии худро доранд. Дар алоқаманди бо ин ҳангоми бурдани таҳқиқотҳо бо саршумори зоти ин зоти гӯсфандон муҳаё сохтани шароитҳои хуби нигоҳубин ва хӯронидан барои парвариши ҷавонаҳо, яке аз омилҳои асосии ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ мебошад.

Чи тавре, ки Раҳимов Ш.Т., Раҷабов Н.А. (2017), қайд мекунад, гӯсфандони гӯшту-равғану-пашмдеҳи зоти тоҷикӣ дар ҳолати мавҷуд будани шароити хуби хӯронидан ва нигоҳубин қобилияти ба пуррагӣ нишон додани хусусиятҳои маҳсулнокии худро доранд. Дар алоқаманди бо ин ҳангоми бурдани таҳқиқотҳо бо саршумори зоти ин зоти гӯсфандон муҳаё сохтани шароитҳои хуби нигоҳубин ва хӯронидан барои парвариши ҷавонаҳо яке аз омилҳои асосии ба даст овардани натиҷаҳои дилхоҳ мебошад.

Дар солҳои охир гӯсфандпарварони ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ - Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон барои харидори намудани гӯсфандони зоти тоҷикӣ таваҷҷуҳи зиёд доранд. Онҳо гӯсфандони зоти тоҷикиро ҳамчун зотбеҳқунанда бо мақсади беҳтар намудани хусусиятҳои маҳсулнокии гӯсфандони маҳалии думбадор, инчунин ба вучуд овардани типу зотҳои нави гӯсфандони гӯшту-равғандех истифода мебаранд (Турдубаев Т.Ж., Альмеев И.А., Осмоналиев С.К., 2013; Юдин А.Ю., 2015).

Дар айни замон корҳои селексионию зотпарварӣ бо гӯсфандони зоти тоҷикӣ аз ҷониби олимони ва кормандони шӯъбаи селексия ва технологияи гӯсфандпарварии Институти чорводорӣ ва ҷарогоҳи Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон дар хоҷагии зотпарварии “Эҳсонбой - 1”-и ноҳияи

Рӯдакӣ ва Парваришгоҳи зотпарвари “Хуросон”-и ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон ба роҳ монда шудаанд.

Саршумори дорои қобилияти баланди хусусиятҳои зотию маҳсулноқӣ доштаи ғӯсфандони зоти тоҷикӣ дар заводи зотпарвари ба номи Шерназаров, Парваришгоҳи зотпарвари “Хуросон”-и ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон ва хоҷагии фермерии зотпарвари “Эҳсонбой-1” ноҳияи Рӯдакӣ парвариш карда мешаванд.

Ҳамин тариқ ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки таъминоти илмии ғифзнамоӣ ва мукамалгардонии сифатҳои ирсӣ ва маҳсулноқии ғӯсфандони серғӯшту серравған ва серпашми зоти тоҷикӣ дар шароити паҳнғаштани маҳдуди парвариш бо шумораи ками саршумори он, дарёфти роғҳои самараноқии мукамалгардонии дохилизотиро талаб менамояд. Таъқиқоти мазкур маъз ба ғамин масъала бахшида шудааст.

2. МАВОД ВА УСУЛҲОИ ТАЪҚИҚОТ

2.1. Шароити табиӣ ва иқлимӣ минтақаи гузаронидани корҳои таъқиқотӣ

Хоҷагии зотпарвари ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоҳи давлатии хушзоткунӣ оид ба парвариши зоти ғӯсфандони тоҷикӣ дар ғамвории минтақаи Оби-Киик ғойгир буда , дар қисмати ғанубу ғарбии ноҳияи Хуросони вилояти Хатлони Љумғурии Тоҷикистон ғойгир шудааст. Ѓудудҳои ноҳия дар қисмати доманақӯн ва қӯнии қуллаи қӯнии Октов ғойгир шудааст. Маркази мағмурии он шағраки Обикиик ба шумор меравад. Боду ғаво ноҳия континенталӣ ба ҳисоб меравад.

Иќлими ноњияро бодњои континенталї ташкил медињанд. Ќисми зиёди заминњои мављудаи ноњияро минтаќањои лалмї ташкил намуда, бо кишти растанињои хўшадор, растанињои техникї ва хўроки чорво фаро гирифта шудааст. Хоки ин минтаќа муќаррарї буда, ба гурўњи хокњои хокистарранги вазнин дохил мешавад.

Як ќисми њудуди хољагии ба номи С. Шерназаров (1651га) њамчун чарогоњњои зимистона, дар ќисми дигари он (1940 га) растанињои хўшадор (гандум ва лъав) кишт карда шуда, 332 га – и он њамчун мавзеи дарави алафњои табиї истифода бурда мешавад. Таркиби растанињое, ки чарогоњњоро фаро гирифтаанд, асосан аз оилаи растанињои эфемерии хўшадори таркибашон гуногун, ки ќисми зиёди онњоро ташкил мекунанд, иборат мебошанд.

Ин минтаќа дар баландии 780-860 метр аз сатњи бањр лъой гирифтааст. Шароити обу њаво дар ин минтаќа хушки субтропикї буда, бо хусусиятњои алоњидаи худ аз дигар минтаќањо фарќ мекунад: тобистони гарми хушк, дар тўли 5-моњ аз июн то октябр давом карда борон намеборад. Моњњои аз њама гармтарин июл ва август мебошад.

Сохтори алафзори чарогоњњои бањорї ин асосан пуштањои доманакўњ ва миёнакўњї мањсуб ёфта, асоси онњоро алафзори эфемерию хушадорњо-обсок ва лъорубаки пиёзакдор ташкил менамояд. Дар заминаи асосии осокњо ва чорубакхо ба миќдори начандон зиёд эфемероидњо аз кабили: лютик, пиёзаки ғозї; эфемерњо-вульпия, мальколмия, астрагали, пажитникњо. лола, бурачек, роголавник, угма ва ғайра пањн гардидаанд. Аз алафњои калон фломис ва камол вомехўранд.

Барои нишебињои шимоли алафзорњои тахач хос мебошад. Аз дарахтони ќадима дар ин лъойњо pista, аз буттагињо бошад, -бодом мерўяд.

Дар чарогоњњои бањорї, чун ассотсиясияњои арзишнок метавон алафзорњои лъорубакию пажитникї ва астрагалиро ќайд намуд. Дар солњои муќаррарї њосилнокии анбўњи хўрокаи ин чарогоњњо аз 3,0-3,5 с/ га коњро зиёд ташкил наменамянд.

Гулгушукуфийи муълаташ кўтоњи эфемерњо бањорон барваќт, сўхтани зуди онњо дар моњњои май, инкишофи босуръати ксерофитњо, хордорњо, шуракњо дар ибтидо ва хушкидани онњо дар охири тобистон –чунин аст шароитњои хўрокї дар чарогоњњои дар ќисматњои водињо лўйгиргардида.

Тирамоњон алафзорњои водињо асосан аз рўстанињои ќадбаланди пояшон даѓал ва хорњояшон тез иборат мебошанд, ки бо сар шудани боришоти тирамоњ ї хушк мешаванд ва ќисмати зиёди ғизонокии худро гум мекунанд.

Релеф ва иќлими минтаќаи тобистонгузаронии гўсфандон ба монанди кўхсорон аст, яъне иќлими хурдашаш нињоят зуд таѓйирёбанда ва сатњи болоиаш нињоят резашаванда.

Ба алафзори ин минтаќањо низ хусусияти баръало намоёни манотиќи амудї хос мебошад.

Алафзорњои чарогоњњои тобистонаро аз рўи таркиби геоботаникї ба се пояс (минтаќа) таќсим намудан мумкин аст. Аввалини онњо он кадар ќиммати ғизої надоранд, чунки онњо њамчун чарогохҳои гузаргоњии ги њисорї хизмат менамоянд. Он ќисмати поёнии нишебињои кўњиро ташкил менамояд. Алафзорњои чарогоњии ин минтаќа асосан аз алафзорњои юѓан, лавдори пиёзакдор, торон, пажитник, хорпушталаф ва ѓайра иборат мебошад.

Минтаќаи дуом, ки дар баландии 2400 то 3000 метр аз сатњи баър лўйгир мебошад, ахамияти муњими ғизої дорад. Ин чарогоњњои поёниалпї мањсуб меёбанд. Алафзори ин лўй асосан аз ассотсияњои хушадорњою алафњои гуногунтаркиб (думи рўбоњ, полевица), њамчунин осокњо иборат мебошад. Дар баъзе лўйњои ин ландшафти ботаникї мавзењои алафзори кўњию ксерофитї иборат аз форматсияњои кузинковї ва ќатраборонї вомахўранд.

Минтаќаи сеюм аз њама муњим ба њисоб меравад. Он аз марѓзорњои алпийгии алафаш паст иборат мебошад ва дар баландии зиёда аз 3000 метр

льойгир шуда, то ба хатти барфњо абадї рафта мерасад. Дар ин чарогоњњо гўсфандони њисорї дар давоми ду се моњ бисёр хуб парвариш меёбанд.

Њосилнокии чарогоњњои тобистона 6-7 анбўњи хушки истеъмолшавандаро аз як гектар ташкил менамояд. Хусусияти хоси истифодаи чарогоњњои тобистона дар он зоњир мегардад, ки льойивазкунии чорво ба таври амудї вобаста ба баландшавии њарорат ва инкишофи алафзорхо суръат мегирад.

Дар чарогоњњои тобистона гўсфандон хуб парвариш меёбанд ва дар охири моњи сентябр барои зимистонгузаронї ба чарогоњњои зимистонаи хољагињо ронда мешаванд.

Шароитњои иќлимии ноњияи Хуросон дорои хусусиятњои хоси худ мебошад, ки ин хусусиятњо ба иќлими хушки субтропикї монанд мебошад: тобистон дар ин льой гарм ва хушк, беборонї дар давоми 5-моњ-аз моњи июн то то моњи октябр, идома меёбад. Зимистон камбарф, нисбатан гарм буда, шумораи рўзњои офтобиаш зиёд мебошад. Моњњои нисбат гарми сол моњњои июл ва август мањсуб меёбанд.

Дар моњи аз њама гарм (июл) њарорати миёнаи њаво 27-30⁰С ташкил дода, њарорати максималї бошад, то 40-43⁰С мерасад, њарорати миёнаи моњонаи хок 36⁰С, максималиаш бошад, 64⁰С-ро ташкил менамояд. Яхбандињо дар давраи хунукї бештар ваќт шабона ва рўзона ба кайд гирифта шуда, рўзона њарорат одатан давомнок буда, метавонад то ба 15-18⁰С расад.

Хунукињои охирини бањорї барои бештар ноњияњо ба њисоби миёна дар охирњои моњи март катъ меёбанд, хунукињои аввали тирамоњи дар нимаи дуюми октябр оғоз меёбанд; давраи набудани сардињо 210-235 рўз давом мекунад.

Микдори боришоти солона аз 250-400 мм зиёд нест. Дар давоми сол боришот ба таври нобаробар пањн мегардад: микдори зиёди он ба моњи март-апрел рост меояд, ки дар рўзњои алоњида метавонад то 30-50мм, гоње

то 90 мм расад. Хољагињо аз рӯи шароитҳои агроиклимашон ба хољагињо ба боришот нимтаъминбудаи лалми мансуб мебошанд.

Дар давраи тобистона боришот вуљуд надорад. Зимистон онњо бештар дар намуди барфи намнок меборад. Рӯйпӯши мустаъками барфи дар ин ҷо ӯосил намешавад-барф баъди боридан тез об мешавад. Ин барои чаронидани чорво дар водињо, ки ӯамчун чарогоњҳои зимистон истифода мегарданд, шароити мусоид маъсуб меёбад. Гоње дар давраи зимистон (январ-март) воридшавии ӯавои сарди арктики мушоњида мегардад, ки дар ин давра ӯарорати ӯаво метавонад то 250С поён фуруяд. Чунин воридшавии сардињои арктики баъорон махсусан хавнок мебошад: онњо дар бештар маврид ба вайроншавии боѓҳои мевадињанда, зироатҳои ӯосилдењ ва алафҳои чарогоњи, беморињои шушҳои ӯайвонот ва илтињобгирии бузѓолачањо меоранд.

Гӯсфандон дар давоми сол дар шароити нигоњубини чарогоњи ќарор доранд. Дар мавсимҳои тирамоњию зимистона ва баъорї онњо дар ќисмати водигии чарогоњҳои ба хољагињо наздик ӯойгиршуда, дар доманакуњҳои Боботоѓ дар баландии 800-900 метр аз сатњи баър нигоњубин карда мешаванд. Маъз дар ӯамин мавзеъ зимистонгузаронї паси сар карда мешавад. Дар мавсими тобистон (аз моњи июн то моњи сентябр)саршумори гӯсфандон ба чарогоњҳои баландкуњи тобистонаи мавзеи ӯазор Чашма (ноњияи Рашт), ки дорои алафзори гуногуннамуди минтаќаи зериалпи (дар баландии 2200-3000 метр аз сатњи баър) мебошад, ӯай карда бурда мешаванд.

2.2. Мавод ва усулҳои таъќикот

М а в о д в а у с у л ъ о и т а ѵ ќ и ќ о т . Ќ и с м а т и т а ѵ р и б а в и и т а ѵ ќ и ќ о т д а р с о ѵ ъ о и 2010 - 2016 д а р с а

р шумори гўсфандони зоти тољикии завод
изотпарвари ба номи Шерназаров ва П
арваришгоҳи гўсфандони зоти тоҷикии н
оъияи Хуросони вилояти Хатлон, Ҷамҷун
индарозмоишгоҳи пашми шўъбаи селекси
я ва технологияи гўсфандпарвари Институти
чорводорӣ ва чароҳгоҳи Академи
яи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон иљро к
ардашуда аст.

Интихоби гурӯҳи таърибавии гўсфандо
н ба таври комиссияи бо иштироки корм
андони илми Институти чорводорӣ ва ч
ароҳгоҳи АИКТ ва мутахассисони хоҷагӣ а
з рӯйи мансубияти гўсфандон ба авлод
амалӣ кардашуда аст.

Вазни зиндаи мешҳои борови ва знкаши
и фарди онҳо пеш аз давраи љуфтikuнонӣ,
љавонаҳо бошад, Ҷангоми таваллуд, аз мо
даронашон људонамудан (дар синни 4,0-4,5 м
оғагӣ), синну соли 12,0 ва 18,0 моғагӣ муайян
кардашуда аст.

Афзоиши қадқашӣ ва инкишофи танаи ља
вонахое, ки аз вариантҳои гуногуни таъ
рибаҳо ба даст омадаанд, борови гирифт
аничунин андозҳои асосии бадан: балан
дии куфон, дарозии уреби бадан, давраи
қафаси сина, васегии қафаси сина, чуқури

и қафаси сина, давраи банди даства дав
раи думба муайян карда шудаанд. Дар ас
оси маълумоти ба дастмада ва знафзу
нкунии мутлақ ва нисбии вазни ба данис
тифода бо формулаи Борди, ҷамчунин и
ндексҳои дарозбаданӣ, қафаси сина, пурр
ағй ва серустухонӣ бо формулаҳои дарз
оотехния қабулгардида ҳисоб карда ба
ромада шудаанд.

Маъсулнокии пашмии гӯсфандон бо роъ
и вазнкашии фарди тароши пашми баъорӣ
ва якумин омӯхта шудааст. Барои омӯхта
ни сифати пашм намунаҳои пашмазмавзе
и пасишона аз кӯчкорҳои наслдеҳи истиф
одашуда, мешҳои дартаъриба буда ва насл
лионҳои дарсинни яксола гӯи омӯхта шуда а
нд.

Дарозии табиӣ пашмро бо дақиқии то 0,5
см, бо гӯзоштани кокулҳои пашм ба рӯйи ҷа
двали миллиметрӣ, ченнамудем.

Ғафсӣ ва маъинии тибит, мӯйи гузаришӣ
ва қилро дар ланометр тибқи услуби ИУЧ
(ВИЖ, 1976) ченнамудем.

Аз рӯи натиҷаҳои ҷисоби шумораи нахъ
оинамудҳои гуногунтаносуби дарсадӣ
(физӣ) аз рӯйи таркиби морфологии онҳо
муайян карда шд.

Б о р д о р к у н и и г у р ў ъ њ о и и н т и х о б г а р д и
д а и м е ш ҳ о б о қ ў ч қ о р ҳ о и н а с л д е ҳ аз рўи нақшаи махсуси
љуфтикунонии байниавлодии, вобаста ба махсулнокии онҳо муайян
карда шудабуданд гузаронида шуд: X х VIII ва I х IV. Муайян
намудани сифати наслии қўчқорҳо мувофиқа бо дастурамалӣ баҳодихии
тасдиқгардидаи зот муайян карда шудаанд.

Б а р о и г у з а р о н и д а н и т а қ р и б а ҳ о о и д
б а м у а й я н н а м у д а н и т а њ с и р и б е ҳ т а р г а
р д о н и д а н и ш а р о и т и х ў р о н и д а н и қ а в о н а ҳ
о, б а м а ҳ с у л н о к и и м и н б а њ д а и о н ҳ о, с а р ш у
м о р њ г ў с ф а н д о н и д у р а г а р о а з рўи н а т и қ а
и б о р д о р к у н и и м е ш ҳ о и ҳ и с о р њ б о қ ў ч қ о р ҳ о и
н а с л д е њ и з о т и т о қ и к њ б а д а с т о в а р д а ш у
д а а с т и н т и х о б н а м у д е м. Д а р н а с л ҳ о и н а
р и н а и ҳ а м и н с а р ш у м о р т а қ р и б а ҳ о о и д б а
б ў р д о қ к у н и и о н ҳ о н и з г у з а р о н и д а ш у д а а
с т.

С и ф а т њ о и б у р д о қ и ш а в и и қ ў ч қ о р б а р р а ҳ
о б о р о њ и в а з н к а ш и и ф а р д и и п е ш а з б ў р д
о қ и к у н о н и в а б а д а з а н қ о м и о н д а р д а в о
м и 60 рўз муайян карда шуда аст. Сарфи хў
рока дар ин давра бо усули баркашии хў
рока и истеъмолгарда ва боқимондаи о
н муайян карда шуда аст.

С и ф а т њ о и с е р г ў ш т њ в а с е р р а в њ а н њ б о р
о њ и у с у л њ о и з а б њ и н а з о р а т и и қ ў ч қ о р б а р р а

во тибќи услуби ИУЧ (ВИЖ, 1978) омўхташуда а
нд.

Таркиби кимиёи гўшт ва раѓани дум
ба тибќи дастура мали таъияна мудаи ИУЧ
(ВИЖ, 1988), арзиши энергетиккии гўшт тибќи
формулаи зерин:

$$X = C - (ж + З) \times 4,1 - Ж \times 9,3 \times 4,1868$$

муайян кардашуда аст.

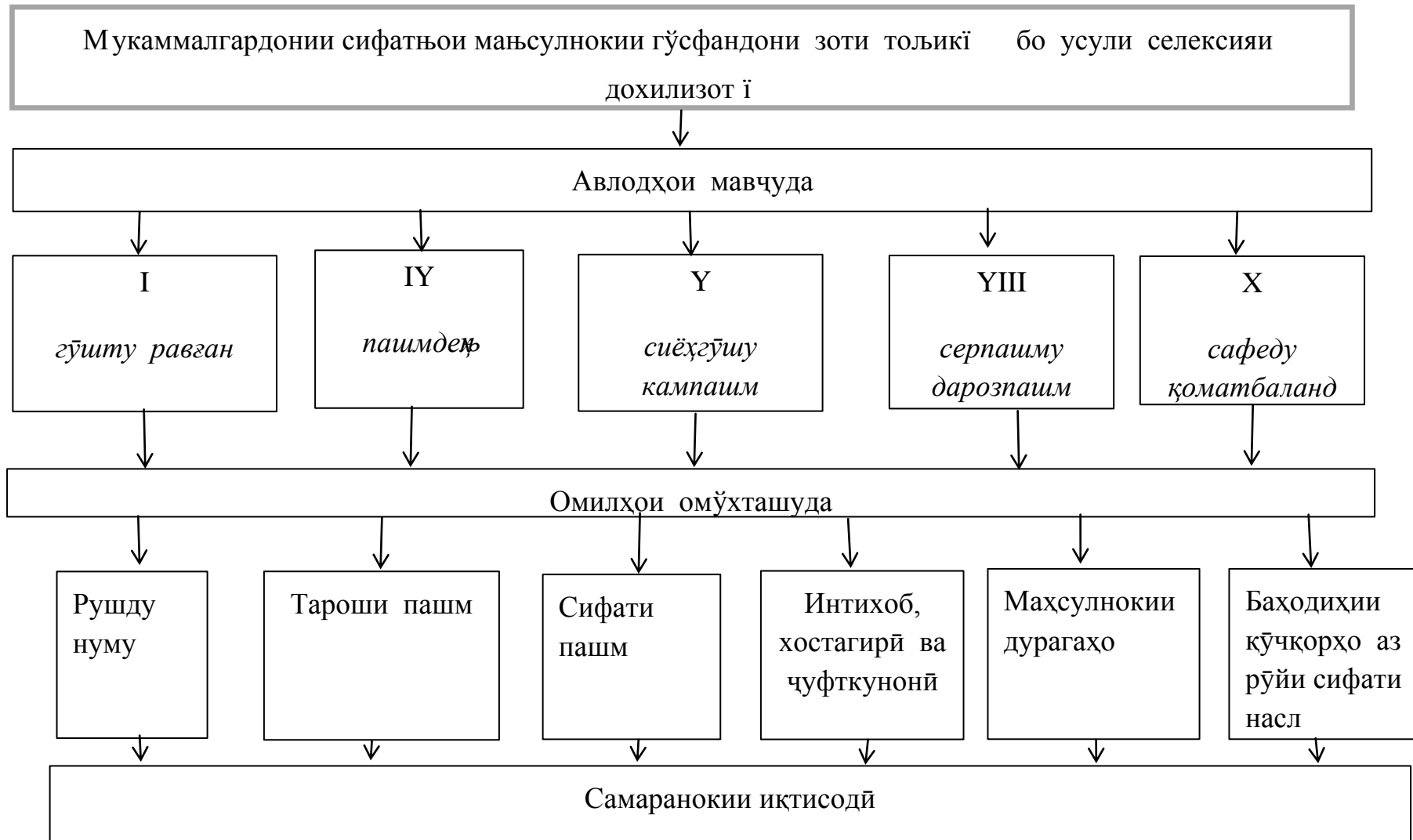
Самаранокии иќтисодии вариантҳои г
уногуни таъќикот аз рӯи фарќияти байни а
рзиши ба фурӯш баровардашуда маъсулот
и истеъсолгарди дава арзиши харољот ба
рои истеъсоли онъисоб кардашуда аст.

Ҳамаи таҷрибаҳо аз рӯи нақшаи мазкур г
узаридашуда аст
(расми 1).

Натиљаҳои маводи раќамии ба дастома
да тибќи усулҳои И.А. Плохинский (1969) мав
риди коркарди оморию вариатсионӣ каро
р додашуда анд.

Расми 7. - Нақшаи умумии таҳқиқот

Расми 5
умумии таҳқиқ

д

III. МУЊТАВОИ РИСОЛА

3.1. Њолати муосири зоти гўсфандони сергўшту серравған ва серпашми тољикї

Гўсфандпарварї барои ањолии Тољикистон аз ќадимулайём соњаи анъанавии чорводорї мањсуб меёбад. Ба ин шароитњои табию иќлимї ва пойгоњи ғизої бо мављудияти њудудњои васеи чарогоњњои наздикуњї ва куњї мусоидат менамояд. Аз њальми умумии гўшти истењсолшаванда дар мамлакат зиёда аз 35%-и онро гўшти гўсфанд ташкил менамояд ва он дар байни сокинони махали афзалияти бештареро соњиб мебошад.

Дар сољњои охир дар соњаи кишоварзї вобаста ба реформаи амалишаванда низоми пешбурди гўсфандпарварї ба таври ќатъї дигаргун шудааст. Аз њальми умумии саршумори гўсфандон, ки 3,5 миллион сарро ташкил менамояд, 3 миллион сар дар ихтиёри ањолї ва њамагї 0,5 миллион сар дар ихтиёри хољагињои љамъиятї ќарор доранд. Ин ба таѓйир ёфтани технологияи пешбурди соња ва вайроншавии мувозинат дар таъминоти њайвонот нисбат ба хўрок оварда расонид. Хољагињои хурди фермерї, махсусан хољагињои шахсї асосан барои чаронидани чорвои худ чарогоњњои наздидењотиро дар тамоми мавсими сол истифода мебаранд ва имконияти истифода намудани чаргоњњои тобистонаи куњиро надоранд.

Маълум аст, ки дар Тољикистон 5 зоти гўсфандон парвариш карда мешаванд. Вобаста ба самти мањсулнокиашон дар сољњои охир саршумори зотњои парваришёбандаи гўсфандон ба манфиати зоти гўсфандони њисорї хеле таѓйир ёфтааст. Камшавии саршумори гўсфандони зоти мањинпашми тољикї ва махсусан зоти гўсфандони тољикї мушоњида карда мешавад. Бояд ќайд

кард, ки баъд аз соли 1990 аз сабаби ӯодисаҳои маълуми солҳои 1990-ум дар дохили кишварамон ва якбора талабот ба пашми табиӣ кам шудан нишондиҳандаҳои зоти ин ғўсфандон ва маъсулнокии он якбора паст шуд.

То соли 1990 дар манотиқи гуногуни лўмўурӣ зиёда аз 130 ӯазор сар ғўсфандони зоти тоҷикӣ, аз лўмла дар заводи зотпарварии собиқ Даҳана Киики ноҳияи Хуросон- зиёда аз 14 ӯазор, хољагии зотпарварии ба номи Лўмии ноҳияи Абдураҳмонӣ Лўмӣ зиёда аз 12 ӯазор ва хољагии зотпарварии ба номи Калинини ноҳияи Рўдакӣ зиёда аз 12, 5 ӯазор сар мавлўуд буд.

Дар солҳои ланги шаҳрвандӣ ва баъдаз он тамоми саршумори беътарин аз шумораи даъ авлоди ӯамон вақт офаридашуда бо сабабҳои гуногун нест карда шуданд. Саршумори боқимондаи камарзиш ва дурага қисман дар хољагии давлатӣ, фермерӣ ва шахсӣ нигоҳ дошта шудаанд. Дар соли 2019 ин зот дар Парваришгоҳи ғўсфандони зоти тоҷикии - 510 сар ва хољагии зотпарварии ба номи С.Шерназарови – 421 сар (ноҳияи Хуросон вилояти Хатлон) ва хољагии фермерии «Эсанбой-1»-и ноҳияи Рўдакӣ - 881 сар боқӣ мондаанду халос. Саршумории умумии ғўсфандони ин зот дар лўмўурӣ 2726 сарро, бе назардошти саршумори дар ихтиёри аҳоли буда, ташкил менамояд. Ба ӯамаи ин нигоҳ накарда, ғўсфандони зоти тоҷикӣ метавонанд пашми нағз диҳанд. Њоло бо мақсади нигоҳ доштани генофонди ғўсфандони зоти тоҷикӣ аз тарафи олимон ва мутахассисони Институти чорводорӣ ва чаргоҳи АИКТ ва кормандони хољагҳои зотпарварӣ лўфтикунии байни авлодҳо ва бо зотҳои дигар гузаронида шуда истодааст.

Дар ладвали 2 тайғирёбии саршумори ғўсфандони зоти тоҷикӣ дар солҳои охир оварда шудааст.

Чадвали 2.- Саршумори ғўсфандони зоти тоҷикӣ дар миқёси хоҷагҳои парвариш

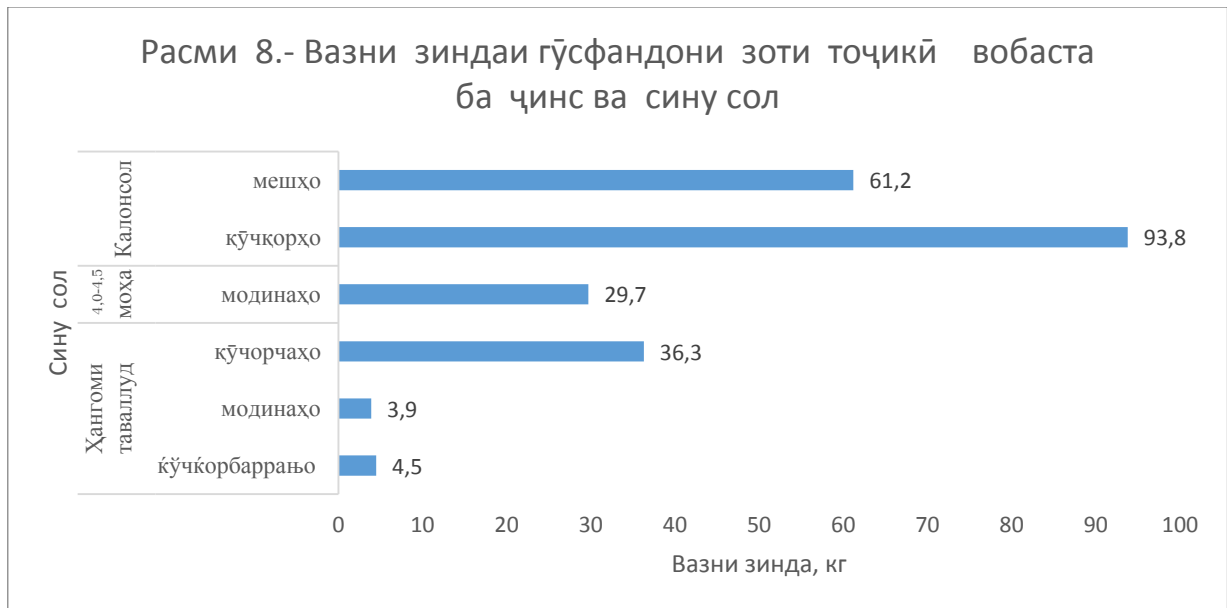
Номгӯи хоҷагиҳо	Солҳо							
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Хољагии зотпарварии ба номи Шерназаров	1934	1674	1568	421	800	1006	1006	1056
Парваришгоҳ и гусфанди зоти тоҷики Хуросони ноҳияи Хуросон	427	457	472	510	480	509	522	632
Хољагии деҳқонию фермерии «Эсанбой-1»- и ноҳияи Рӯдакӣ	700	859	808	881	1396	1162	1200	1200
Хољагии ёрирасони «Зигерти»	-	-	-	914	720	993	1033	1110

Чӣ тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 2 бармеояд, саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар хољагии зотпарварии ба номи Шерназаров дар соли 2019 нисбат ба соли 2016 ба 78,23 % кам гаштааст. Дар дигар хоҷагиҳо бошад ин нишондод афзоиш ёфта дар Парваришгоҳи махсусгардонидашудаи ноҳияи Хуросон 11,94 %, Эсанбой 1-и ноҳияи Рӯдакӣ 25,86 % ташкил менамояд.

Ин ҳолати баамал омада боиси он гашт, ки бо мақсади нигоҳ доштани саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ, минбад баланд бардоштани маҳсулнокии он Парваришгоҳи махсус дар ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон дар тобиати Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шавад. Дар соли 2020 дар ин Парваришгоҳ 540 сар зоти ин гӯсфандон нигоҳ дошта мешавад.

Сабаби асосии кам гаштани саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар набудани талабот нисбат ба пашми он ва дар ӯамин замина зиёдшавии талаботи аъолӣ нисбат ба зоти гӯсфандони сергӯшту думбадор, яъне зоти ҳисорӣ арзёбӣ мегардад. Дар натиља ба љуфтикунонии байнизотии мешҳои зоти тоҷикӣ бо кӯҷқорҳои зоти ӯисорӣ роњ дода шуд. Махсусан ин ҳолат баръало дар байни аъолӣ ба чашм мерасад. Аммо, бо сабаби набудани баъисобгирии чорвои аъолӣ вобаста аз зоти онҳо, ки дар ихтиёри аъолӣ чӣ миқдор гӯсфандони зоти тоҷикӣ мављуд аст, аниќ гуфтан ноимконнопазир мебошад.

Дар расми 8 маълумотное пешниҳод гардидаанд, ки дар маҷмӯъ вази зиндаи гӯсфандони зоти тоҷикиро дар маръилаи муосири парвариши он нишон медиҳанд.

Чӣ тавре, ки аз нишондодҳои расми 8 дида мешавад вазни зиндаи кўчқорбарраҳо ва барраҳои модина Ҳангоми таваллуд мутаносибан 4,5 ва 3,9 кг-ро ташкил менамояд. Дар давраи нигоҳубини чарогоҳӣ лавонаҳо хуб парвариш меёбанд ва Ҳангоми аз модаронашон лудо намудан вобаста аз ҷинс мутаносибан вазнҳои зиндаи 36,3 ва 27,9 кг- доранд ё ин, ки вазни зиндаи худро аз 8,07 то 7,61 маротиба нисбат ба давраи таваллуд афзун намудаанд. Гўсфандони калон дар давраи нигоҳубини чарогоҳӣ дар чарогоҳҳои тобистонаи баландкунӣ пурраи вазни зиндаи худро барқарор менамоянд ва дар охири давраи парвариши чарогоҳӣ вазни зиндаи кўчқорҳо - 93,8 кг, мешҳо бошад-61,2 кг-ро ташкил медиҳад.

Дар солҳои охир дар Тоҷикистон тароши яккаратаи гўсфандон дар як сол - баъорон дар охири моҳи апрел ва ибтидои моҳи май амалӣ карда мешавад.

Ин нишондодҳо нисбат ба гўсфандони зоти тоҷикӣ ба таври мушаххас дар ладвали 3 акси худро ёфтаанд.

Љадвали 3. – Тароши пашми бањории гўсфандон вобаста
аз синну сол ва љинс

Гурўњњои синнусолї	Саршумори гўсфандон, сар	Тароши пашми ношуста, кг
Мешњо	119	1,94
Ќўчќорњои наслдењ	58	2,40
Баррањои модинаи то 1 сола	87	1,80
Ќўчќорбаррањои то 1 сола	62	2,00

Аз маълумотњои дар љадвали 3 овардашуда бармеояд, ки тароши солонаи пашми ќўчќорњо 2,40 кг-ро ташкил намуда, мешњо бошад нисбат ба он 0,46 кг камтар аст. Дар синни яксолагї тароши пашми ќўчќорбаррањо 2,0 кг ва моддабаррањо бошад - 1,80 кг-ро ташкил менамояд.

Њамин тавр, маълумотњои бадастомада аз он шањодат медињанд, ки дар Тољикистон, ки ватани бавуљудории зоти гўсфандони сергўшту серравѓан ва серпашми тољикї мањсуб меёбад, саршумори ин зот бењад кам гашта, хатари нобудшавї њис карда мешавад. Вобаста ба ин, мо чунин мењисобем, ки масоили њифз намудан ва мукамалсозии минбаъдаи сифатњои зотї ва мањсулнокии ин зоти гўсфандон дар шароити пањншавии мањдуди хушзоткунии он истифодаи усули љуфтикунонии дохилизотиро бо истифодаи захирањои дохилии интихоб ва хостагирї, њамчунин њангоми зарурат гирифтани дурагањо дар натиљаи ѓуфтикунонии мањдудї мешњои хисорї бо ќўчќорњои зотї тољики ва бордоркунии минбаъдаи дурагањои модина бо ќўчќорњои зоти тољикїро талаб менамояд.

Дар бобҳои минбаъда мо натиљаҳои корҳои илмӣ-таъќикотиро, ки аз љониби мо дар ин самт гузаронида шудааст, дида мебароем.

3.2. Натиљаҳои интихоб ва хостагирии гӯсфандон аз рӯи авлодҳои мавҷудаи дохилизотӣ

Яке аз усулҳои муъимтарини селексияи зоти гӯсфандони тоҷикӣ, мукамалгардонии минбаъдаи сифатҳои он, баланд бардоштани маъсулноќӣ ва хушзоткунии онҳо аз рӯи авлод мебошад (Макшанов С.Я., ва дигарон). Ин усули нисбатан қори мураккаби хушзоткунӣ маъсуб меёбад. Мақсади асосии ин усул - зиёд намудани шумораи гӯсфандони маъсулноќиашон баланди дилхон, ки дорои устуворноќии баланди ирсӣ буда, қодиранд, ки аломатҳои хољагидорӣ худро ба таври хуб ба насл мерос гузоранд ва зотро мукамал гардонанд, пайгирӣ менамояд.

Бояд қайд намуд, ки низоми аз ибтидо дар кишвари мо нигоҳубини гӯсфандон чарогоҳии солона ба шумор рафта, зимистон дар чарогоҳҳои зимистонаю баҳорӣ, тобистон бошад, дар чарогоҳҳои тобистонаи баландкуњи алпӣ ва наздиалпӣ ба ӯисоб меравад. Шосилноќии чарогоҳҳои зимистонаю баҳорӣ дар давоми 20 соли охир бо сабаби истифодаи бенизом ва сарбории аз ӯад зиёд (ба 1 га то 4 сар рост меояд) паст гардидааст. Тибќи баҳогузори мављудбуда ӯосилноќии чарогоҳҳои зимистонаю баҳорӣ аз 3,5-4,0 с/га ва чарогоҳҳои тобистона аз 16-18 с/га анбӯњи хушки алафро ташкил медиҳад. Зимистон гӯсфандон ба алафи чарогоҳӣ танҳо дар ӯудуди 50- 60 %-и талабот таъмин буда, дар рӯзҳои номусоиди зимистон то 0,5-0,7 кг хӯроќҳои дурушт (алафи табиӣ, бедаи юнучќа ва қоњи хушадорҳо) ва то 150-200 г қунљора ё сабус эҳтиёҷ доранд. Эътимол бо ӯамин сабаб, гӯсфандон дар давраи

зимистонгузаронї (150-160 рӯз) аз 25 то 30 % вазни зиндаашонро дар муқоиса бо давраи тирамонї гум мекунанд.

Маълум аст, ки дар солҳои охир бо сабаби камшавии саршумор ва дар натиљаи суст гардидани қорҳои селекционї сохтори генеалогии зоти ғўсфанди тоҷикї хеле тағйир ёфта маҳсулнокиаш паст гаштааст.

Вобаста ба натиљаҳои таҳқиқоти гузаронидашудаи комиссиянї маълум шуд, ки дар замони ӯзире дар сохтори селекционии рамаи ғўсфандон 5 авлод ӯифз ёфтааст: I; IV; V; VIII ва X. Санљишӯ асосан дар ҳољагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоњи давлатии ғўсфанди зоти тоҷикї дар ноҳияи Хуросон дар саршумори зиёда аз 2500 сар гузаронида шудаанд.

Ҷар авлод хусусиятҳои хоси маҳсулнокии худро дорад. Масалан, авлоди I, ки вази зиндаи нисбатан қалон дошта, дорои нишондиҳандаҳои хубу баръало намоёши маҳсулнокии серғўштию серравғанї, пашми нисбатан дурушт; авлоди IV- пашмашон нисбатан ғафсу-дурушт ва вазни зиндаи миёна; авлоди V – доштани гушҳои сиёҳ, ӯуссаи миёна ва нишондиҳандаҳои қамтари маҳсулнокии пашмї; авлоди VIII – пашмашон дароз буда, думбаи қалон доранд; авлоди X – рангашон мутлақо сафед, маҳсулнокии баланди серғўштию серравғанї ва серпашмиро тавҷам месозанд. Дар расми 9 қўҷқорҳои насли ва мешҳои ин авлодҳое, ки дар Парваришгоҳи зоти тоҷикии ноҳияи Хуросон мансуб мебошанд нишон дода шудааст.

Расми 9.- Қўчқорҳои наслдеҳ ва мешҳои гўсфандони зоти тоҷикӣ дар намоишгоҳи чорво (шаҳри Ваҳдат, 2020)

Маълум аст ки ھангоми афзоиши ғўсфандон вобаста ба авлод ва баъоди ғўсфандон онҳо аз рӯи маълуми аломатҳои маъсулноки ба сохти умумии бадани он аҳмияти махсус дода мешавад. Ин маънои онро дорад, ки ба ғайр аз нишондодҳои маъсулноки сохти бадани чорворо низ, ки аз рӯи баъоди ғўсфандон ба вазни зинда, рушд ва инкишоф, пўшонидани шудани бадан бо пашми маълум мегардад, ба назар гирифтани зарур мебошад.

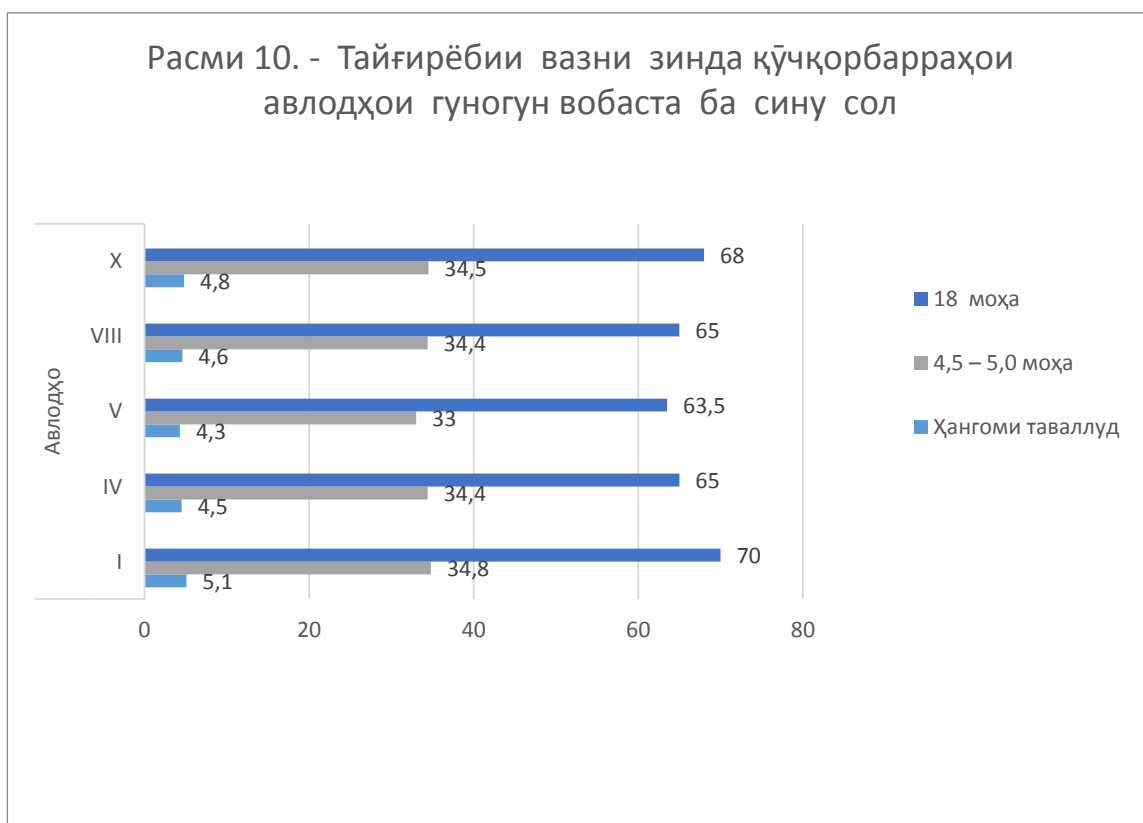
Бинобар ин сабаб, дар ҷадвали 4 натиҷаҳои таҳқиқотҳо оид ба вазни зиндаи авлодҳои мавҷудаи ғўсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз давраҳои синнусолӣ оварда шудааст.

Љадвали 4. - Тағйирёбии вазни зиндаи гӯсфандони гунгунавлод
вобаста аз љинс ва синну сол, кг

Гурӯњҳои синнусолӣ	Љинс	Њамагӣ шумораи гӯсфандон, сар	Авлодҳо				
			I	IV	V	VIII	X
Њангоми таваллуд	♂	165	5,1±0,05	4,5±0,04	4,3±0,03	4,6±0,06	4,8±0,05
	♀	159	4,5±0,03	3,8±0,03	3,7±0,05	4,2±0,04	4,3±0,06
4,5 – 5,0 моња	♂	170	34,8±0,50	34,4±0,55	33,0±0,67	34,4±0,58	34,5±0,38
	♀	173	32,0±0,45	30,9±0,55	29,9±0,04	30,1±0,60	30,7±0,65
18,0 моҳа	♂	40	70,0±0,87	65,0±0,35	63,5±0,62	65,0±0,53	68,0±0,45
	♀	235	57,8±0,0,75	56,0±0,05	55,0±0,65	55,7±0,68	57,2±0,70

Чї тавре, ки аз нишондодњои љадвали 4 дида мешавад, кўчқорбаррањо ва баррањои модинаи авлоди якум нисбат ба дигар авлодњо њальман бузургтар таваллуд мешаванд ва чунин қонуният то синни 18,0 моњагї низ њифз меёбад. Мисол: вазни зиндаи баррањои нарина ва модинаи авлоди якум дар сини 4,5-5,0 моњагї муттаносиан 34,8-32,0 кг ташкил намудааст, ки нисбат ба авлоди чорум 1,16-3,56 %, авлоди панҷум - 5,45 – 7,02 %, авлоди ҳаштум 1,16 – 6,31 % ва авлоди даҳум 0,87 - 4,23 % зиёд мебошад.

Дар давраи калонсолї нишондодњои бењтаринро кўчқорњои авлоди якум ва дањум, ки вазнашон мутаносибан 70,0-68,0 кг-ро ташкил менамояд, нишон медињанд, вазни зиндаи мешњои авлодњои якум ва дањум бошад, мутаносибан ба 57,8- 57,2 кг баробар аст. Нишондодњои вазни зиндаи гуруњои муқоисашавандаи авлодњои чорум ва ҳаштум ба ҳамдигар наздик буда, нисбатан пасти он дар авлоди панҷум дида мешавад. Ин нишондодњоро ба таври муфассал дар расмњои 10 ва 11 оварда шудааст.

Аксаряти таҳқиқотчиён дар асоси таҷрибаҳои гузаронидаи худ чунин ақида доранд, ки ба андозаи бадани чорво омилҳои гуногун таъсир мерасонанд, аз ҷумла: зоти чорво, сини сол, вазни зиндаи волидайн, шароити ҳуҷронидан ва нигоҳубин, инчунин фасли сол ва вобаста ба он боду ӯнаво (Макшанов С.Я., 1969; Алиев Г.А., 1967, 1975, 1976; Алиев Г.А. и др. 1976, 1977, 1978; Абдувосиев Ф. С., 1978).

Аз ин рӯ омӯхтани рушди намуи бадани чорво вобаста ба зот, авлод, сини сол ва дигар омилҳо, ки ба маҳсулнокии он таъсир мерасонад хело муҳим мебошад. Бинобар ин сабаб, мо мақсад гузоштем, ки ченакҳои бадани ғусфандонро вобаста ба мансубияти онҳо ба авлодҳои гуногун омӯзим ва аз рӯи намуди зоҳири ба онҳо баҳогузорӣ намоем.

Натиҷаҳои таҳқиқотҳои гузаронидашудаи мо, ки ченакҳои асосии бадани ғусфандони зоти тоҷикиро аз давраи таваллуд то сини 18,0

моњагӣ вобаста ба авлод ва чинс дар бар мегирад дар чадвалҳои 5 ва 6 оварда шудааст.

Ҷадвали 5.- Таъғирёбии ченакҳои асосии бадани кӯчқорбарраҳои гуногунавлоди зоти тоҷикӣ
вобаста ба сини сол, (M±m,см)

Авлод	Сину сол	Баланди то ёл	Дарозии қачи бадан	Паҳмии қафаси сина	Чуқурии қафаси сина	Давраи қафаси сина	Давраи думба
1	2	3	4	5	6	7	8
I	дар вақти таввалуд	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,2±0,23	44,1±0,36	-
	4,5 моҳа	68,2±0,25	69,0±0,31	17,9±0,21	27,2±0,24	90,3±0,26	80,3±0,44
	18,0 моҳа	75,1±0,43	80,5±0,80	21,6±0,38	30,7±0,61	105,7±1,24	97,4±1,75
IV	дар вақти таввалуд	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,43	-
	4,5 моҳа	68,2±0,24	69,6±0,26	18,0±0,24	28,7±0,36	89,9±0,90	79,7±0,61
	18,0 моҳа	73,1±0,53	75,3±0,58	21,8±0,62	30,8±0,46	100,8±0,79	81,6±0,96
V	дар вақти таввалуд	45,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,4±0,24	44,9±0,36	-
	4,5 моҳа	69,1±0,24	69,5±0,42	18,2±0,27	26,3±0,27	92,2±0,87	88,4±0,85
	18,0 моҳа	76,3±0,55	81,8±0,63	22,3±0,65	33,0±0,47	104,8±0,87	88,4±0,90

1	2	3	4	5	6	7	8
VIII	дар вақти таввалуд	43,3±0,51	35,4±0,38	10,2±0,23	13,3±0,37	44,6±0,39	-
	4,5 моҳа	68,3±0,39	68,5±0,38	17,8±0,29	27,2±0,20	91,5±0,38	89,8±0,54
	18,0 моҳа	75,8±0,69	78,2±0,75	23,1±0,64	33,6±0,60	102,4±0,94	86,6±0,61
X	дар вақти таввалуд	43,5±0,40	34,4±0,28	10,4±0,68	13,7±0,43	44,8±0,25	-
	4,5 моҳа	68,6±0,18	69,2±0,24	18,4±0,15	27,2±0,19	87,7±0,10	76,6±0,67
	18,0 моҳа	74,8±0,60	76,8±0,58	22,8±0,51	32,5±0,11	101,8±0,87	82,0±0,74

Ҷадвали 6. - Таъғирёби ченакҳои асосии бадани барраҳои модина гуногунавлоди зоти тоҷикӣ
вобаста ба сину сол, ($M \pm m, \text{см}$)

Авлод	Сину сол	Баланди то ёл	Дарозии қачи бадан	Паҳмии қафаси сина	Чуқурии қафаси сина	Давраи қафаси сина	Давраи думба
1	2	3	4	5	6	7	8
I	дар вақти таввалуд	42,3±0,48	34,9±0,41	9,8±0,16	13,9±0,23	44,1±0,36	-
	4,5 моҳа	67,6±0,40	65,3±0,29	16,8±0,40	23,5±0,87	83,8±0,33	70,8±0,38
	18,0 моҳа	73,3±0,33	75,9±0,28	20,9±0,22	28,1±0,35	96,4±1,05	80,9±0,84
IV	дар вақти таввалуд	42,5±0,35	32,7±0,41	10,3±0,07	12,2±0,38	43,1±0,46	-
	4,5 моҳа	65,3±0,23	65,2±0,53	16,8±0,23	22,2±0,31	81,4±0,70	70,4±0,54
	18,0 моҳа	70,2±0,27	74,4±0,76	20,8±0,22	27,6±0,30	93,2±0,83	80,0±0,89
V	дар вақти таввалуд	43,4±0,44	35,8±0,37	10,8±0,23	14,5±0,24	44,9±0,36	-
	4,5 моҳа	66,8±0,37	65,1±0,35	17,9±0,30	25,7±0,23	84,4±0,32	70,1±0,41
	18,0 моҳа	74,6±0,24	75,9±0,77	21,3±0,18	29,2±0,17	98,1±0,59	81,6±0,78

1	2	3	4	5	6	7	8
VIII	дар вақти таввалуд	43,3±0,51	35,5±0,38	10,2±0,23	14,3±0,37	44,6±0,39	-
	4,5 моҳа	65,9±0,35	65,3±0,36	15,3±0,33	23,5±0,25	82,5±0,52	69,7±0,44
	18,0 моҳа	73,2±0,21	74,7±0,21	21,3±0,20	28,3±0,24	96,2±0,68	79,0±0,85
X	дар вақти таввалуд	43,6±0,40	34,5±0,28	10,4±0,28	14,7±0,43	44,7±0,35	-
	4,5 моҳа	66,6±0,21	64,1±0,30	16,4±0,23	23,3±0,24	82,1±0,45	76,5±0,90
	18,0 моҳа	72,9±0,25	75,4±0,21	21,2±0,17	28,7±0,24	95,3±0,66	80,5±0,47

Аз маълумотҳои ҷадвалиҳои 5 ва 6 бармеояд, ки дар 4, 0 - 4,5- моҳи аввали давраи ширхурӣ ченакҳои асосии бадани барраҳо 1,5 – 2,0 маротиба зиёд мешавад. Дар ин давра дар ҷавонаҳо рушди бо суръати устухонҳои асосии бадан, дарозӣ ва паъмии он ба амал меояд. Муайян карда шудааст, ки дар давраи ширхурӣ махсусан афзоиши босурати дунба ба назар мерасад. Эътимол ин ҳолат дар ғусфандони зоти тоҷикӣ чун ғусфандони дунбадор (ҳисорӣ) аз қобилияти захира кардани раған, то давраи аз модар ҷудо кардани барраҳо вобастагӣ дорад. Бинобар ин сабаб давраи дунбаи барраҳо дар 135- рӯзи аввал зуд калон шуда, дар чинсҳои нарина 83 см ва модина бошад 72,3 см-ро ташкил медиҳад. Дар ин ҳолат аз ҳама андозаи калони дунба дар қўҷқорбарраҳои авлоди V11 ва V- ум ва аз ҳама андозаи хурди дунба дар авлодҳои X ва IV дида мешавад.

Дар чинсҳои модинаи авлоди X- андозаи дунба ба ҳисоби миёна 76,5 см ва ҳамчунин авлодҳои дигар бошад 70 см-ро ташкил медиҳад. Қобилияти зуд захира кардани раған дар барраҳои ғусфандони зоти тоҷикӣ як аз аломатест, ки аҳамияти калони биологӣ дошта, ҳамчун манбаи иловагии моддаҳои ғизоӣ ва об дар шароитҳои номусоид истифода шаванд.

Дар 13,5 моҳи минбаъда ченакҳои бадани чинсҳои нарина ва модина ба ҳисоби миёна баландии то ёл 9,6 %, дарозии қачи бадан 14,7 % ва 15,7 %, паъмии қафаси сина 23,9 ва 27,1 %, чуқурии қафаси сина 17,5 ва 19,9 %, даври қафаси сина 14,1 ва 15,7 %, даври дунба бошад 4,7 ва 15,7 % зиёд шудааст. Дар маҷмӯ аз таввалуд то балоғат расидан ченакҳои бадани ғусфандони муқоисашаванда то 3-маротиба ва аз ин ҳам зиёд гаштааст.

Аз маълумотҳои ҷадвалиҳои 7 - дида мешавад, ки вобаста ба сини сол ғусфандони авлодҳои муқоисашаванда, дорои бадани дароз ва паъм, қафаси синаи чуқур, бадани пурра гашта аломатҳои ғуштурурағанишон хуб намоён мешавад.

Ҷадвали 7. – Индексҳои бадани гӯсфандон вобаста авлод ва сини сол

Авлодҳо	Сини сол	Дарозбадан		Қафаси сина		Пуррагӣ		Серустухонӣ	
		♂	♀	♂	♀	♂	♀	♂	♀
I	дар вақти таввалуд	82,5	82,5	74,2	70,5	126,4	126,3	104,2	104,2
	4,5 моҳа	100,1	96,5	65,8	71,4	130,9	128,3	132,4	123,9
	18,0 моҳа	107,2	103,5	70,3	74,3	131,3	127,0	140,7	131,5
IV	дар вақти таввалуд	76,9	76,9	74,4	74,4	131,8	121,8	101,4	101,4
	4,5 моҳа	102,1	99,8	64,7	75,6	129,2	124,8	131,8	124,6
	18,0 моҳа	103,0	105,0	70,8	75,3	133,8	125,2	137,8	132,7
V	дар вақти таввалуд	78,8	82,4	75,0	4	125,4	125,4	98,9	103,4
	4,5 моҳа	100,5	97,4	69,2	69,6	132,7	129,6	133,4	126,3
	18,0 моҳа	107,2	101,7	67,5	72,9	124,4	129,2	137,3	131,5

VIII	дар вақти таввалуд	81,7	82,9	76,7	71,3	125,9	124,2	103,0	103,0
	4,5 моҳа	100,2	99,0	65,4	65,1	133,5	126,3	133,9	125,1
	18,0 моҳа	103,2	102,0	68,7	75,2	130,9	128,7	135,1	131,4
X	дар вақти таввалуд	79,0	79,1	75,9	70,7	130,2	129,5	102,9	102,5
	4,5 моҳа	100,8	96,2	67,6	70,3	126,7	128,0	127,8	123,2
	18,0 моҳа	102,7	103,4	70,2	73,8	132,5	126,3	136,0	130,7

Аз руйи нишондоди дарозбадани гўсфандони авлоди V ва 1, кáфаси синагї кўчкóрнóи авлоди 1V ва мешнóи авлоди X , аз руйи нишондоди пуррагї кўчкóрнóи авлоднóи 1V ва V111 мешнóи авлоднóи 1 ва V111 бартарї доранд. Аз рўйи нишондоди калончуссагї кўчкóрнóи калонсоли авлодхóи муқоисашаванда фаркїяти назаррас надоранд, дар нóлате, ки мешнóи авлоди V-ум нишондоднóи нисбатан баланди калонхуссагї дошта аз нáмсолони дигар авлоднó фарк мекунад.

Нáмин тавр маълумотнóи овардашуда нишон мединад, ки аз рўйи нишондоднóи ченакнóи бадан гўсфандони авлоднóи муқоисашаванда аз таввалуд то сини 18,0 моњагї хусусиятнóи ба худ хосро дорад. Чунин нóлат аз он сабаб ба амал меояд, ки дар ин давра инкишофи бо суръати склети чорво нáм ба пањи ва нáм ба дарозї дида мешавад.

Маълум аст, ки яке аз аломатнóи фóидаовари гўсфанди зоти тохикї ин маъсулнокии пашмии оннó мебошад. Гўсфандони зоти ним дағал пашми тохикї раванди маъсулнокиаш гўшту равғану пашмдеъ буда, дар худ хуссаи калон ва сифатнóи гўшту равғаниро аз гўсфанди зоти нисорї, маъсулнокии баланди пашмиро аз гўсфандони зоти сарохóи ва хиллои пашмро аз гўсфандони зоти линколнї ба мерос гирифтаанд. Бинобар ин сабаб гўсфандони зоти тохикї дар худ сифатнóи беътарине, ки дар гўсфандони зоти нисорї, сарохóи ва линколнї дида мешавад, дар худ то нáди имкониятнóи биологї дорад. Ин нóлат ањамияти калон дошта имконият мединад, ки мавзеи парвариши гўсфандони ин зот васеъ карда шаванд ва дар мавзеи дорои иқлими гуногуни боду нáво парвариш карда шаванд.

Маводнóи тахќикóтнóи дар Тоҷикистон, Кáзокистон ва Ёзбекистон гузаронида шуда аз он шањодат мединад, ки истифодабарии кўчкóрнóи зоти тохикї дар мешнóи зотнóи дағалпашм ва дураганнó имконият мединад, ки дар оннó калонхуссагї ва кóбилияти зудраси инкишоф ёбад (Исмаилов И., 1971; Скляр А.Д., 1977; Эргашев Д., 1972; Макшанов С.Я., 1973; Гулев Н., 1973; Иманалиев С.Т., Кдырнийазов Г.Н., 1973;

Кдырниязов Г.Н.,1975; Холмурзоев Э., Ҳайдаров М., 1978; Макшанов С.Я., 1973).

Ҳамин тавр паъншавии гўсфандони зоти тоҷикӣ имконият медиҳад, ки соҳаи гўсфандпарварию нимдағалпашм бе паст шудани маъсулнокии гўштӣ инкишоф ёфта, нишондодҳои фойданокии иқтисодии парвариши онҳо нисбат ба зотҳои каммаъсули парваришбанда баланд бардошта шавад.

Лекин новобаста аз ин. на танҳо дар соҳаи охир дар Љумбурии Тоҷикистон, балки дар дигар Ҷумбуриҳои Осиёи Марказӣ ва Қазоғистон, камшавии талабот ба пашми гўсфанд дида мешавад, ки ин ҳолат ба камшавии саршумори гўсфандони зоти пашмдеъ оварда расонида исодааст.

Дар ҷадвали 8 нишондодҳои тароши пашми гўсфандони зоти тоҷикӣ дар ҷудуди авлодҳои муқоисашаванда нишон дода шудааст.

Ҷадвали 8 – Тароши пашми гўсфандон вобаста ба авлодҳо дар сини 2 сола, ($M \pm m$, кг)

Авлодҳо	Мешҳо		Қўчқорҳо	
	шумора, сар	тароши пашм, кг	шумора, сар	тароши пашм, кг
I	15	2,4 ± 0,02	10	2,9 ± 0,05
IV	15	2,1 ± 0,01	8	2,5 ± 0,04
V	15	2,3 ± 0,02	5	2,7 ± 0,06
VIII	15	2,4 ± 0,03	7	2,6 ± 0,05
X	15	2,7 ± 0,02	9	3,0 ± 0,07

Чи тавре, ки аз нишондодҳои чадвали 8 дида мешавад, миқдори тароши пашми гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар сини 3 – 4 солагӣ вобаста ба авлод фарқияти хос дорад. Нисбатан тароши пашми баланд дар меш ва кучқорҳои авлоди X дида мешавад, ки он муттаносибан 2,7 -3,0 кг ташкил намуда, нисбат ба авлоди I - 12,5 ва 3,45 %, авлоди IV - 28,57 – 20,0 %, авлоди V – 17,39 – 11,11 % ва авлоди VIII - 12,5 – 15,38 % зиёд мебошад. Ин нишондодҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки имконияти ирсии гӯсфандони зоти тоҷикӣ нисбат ба баланд бардоштани маҳсулнокии пашмии он дар дохили худ зот вучуд дорад. Бинобар ин сабаб истифодаи муккамалгардонидани маҳсулнокии пашмии ин зот бо роҳи чуфтikuнонии байниавлодӣ муҳим мебошад.

3.3. Вазни зинда ва маҳсулнокии пашмии наслҳои аз чуфтikuнонии байниавлодӣ гирифташуда

Яке аз шартҳои муҳими ташаккулдиҳии сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ҳар як зот, ин ба роҳ мондани интиҳоб ва хостагирии чорво аз рӯи аломатҳои дилхоҳ ба ҳисоб меравад. Барои амали шудани ин, мавҷуд будани гӯсфандони дорой аломатҳои дилхоҳ дар дохили зот ё рама мусоидат мекунад. Чунин гуногунӣ барои селекционерон шароити мусоиди ба роҳ мондани системаи самаранокӣ қорҳои селекциониро аз рӯи аломатҳои алоҳида дар ҳудуди зот ё гуруҳи чорвои дорой типӣ дилхоҳ фароҳам меорад.

Бинобар ин сабаб, яке аз роҳҳои баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ, гузаронидани интиҳоб ва хостагирии батанзимдарорӣ ва ислоҳкунанда дар дохили авлодҳои мавҷуда ба ҳисоб меравад. Натиҷаи таҳқиқотҳои зиёди гузаронидаи олимони дар дигар зотҳои гӯсфандон аз ин шаҳодат медиҳанд (Любавский А.В., 1949; Кияткин Л.Ф.

1952; Лебедев И.Г., 1952; Осипов В.А., 1970, 1976; Файзуллоев Қ., 1982; Хусанов А., 1980; Рахимов Ш.Т., 1984, 2000, Турдикулов Т. 1986).

Таҳлилҳо оид ба омӯхтани хусусиятҳои биологӣю хочагидорӣю гӯсфандонӣю зоти тоҷикӣ - вазнафзункунӣ, серпашмӣ, сифатнокии пашм ва ғайраҳо нишон медиҳад, ки ҳоло дар баробари нигоҳ доштани саршумори мавҷудаи худӣ зот, вақти он фаро расидааст, ки нисбати зиёд гардонидани саршумор, баланд бардоштани маҳсулнокии ва дар ин замина нишондодҳои иқтисодӣю хочагидорӣю он селексиаи дохилизотирои истифода намоем.

Бинобар ин сабаб қайд намудан бомаврид аст, ки як чанд авлодҳо, ки дар парвариши онҳо баъзе камбудҳои дақиқ намоен мушоҳида карда мешаванд, ба монанди авлоди I – кампашми, IV – қадпасти, VIII – думбаи хурд истифода бо усули ҷуфтӣкунонии мақсаднокӣ байниавлодӣ бартараф карда шуда, имконияти баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ фароҳам оварад ва офаридани авлодҳои нав гардад.

Бо ин мақсад аз тарафи мо, истифодаи ҷуфтӣкунонии байниавлодҳои гӯсфандони ин зот (авлоди X бо VIII ва I бо IV) гузаронида шудааст.

Корҳои таъқиқотӣ оид ба истифодаи ҷуфтӣкунонии байни авлодҳо дар ду хољагии ноъияи Хуросони вилояти Хатлон (хољагии зотпарварию ба номи С. Шерназаров ва Парваришгоњи гӯсфандони зоти тоҷикӣ) гузаронида шудаанд.

Тибқи таъқиқотҳои гузаронидашуда ошкор карда шуд, ҷуфтӣкунонии қўҷқорҳои наслдеъи авлоди X бо мешҳои авлоди VIII -ум насле ба даст оварда шуд, ки дорои пашми ғафсу сафеди қандилмонанд ва думбаи қалон мебошанд.

Дар қадвали 9 натиҷаи баҳодиҳии ибтидоӣ ба барраҳои навзод, ки дар натиҷаи ҷуфтӣкунонии авлодҳои гуногун гирифта шудааст, акси худро ёфтааст.

Љадвали 9 .- Вазни зиндаи барраҳои навзод вобаста аз линс, пайдоиш
ва ранги пашм

Ранги бара	Нарина			Модина		
	сар-шумор	вазни зинда, кг	фарқият, кг	сар-шумор	вазни зинда, кг	фарқият, кг
Хољагии зотпарвари ба номи С.Шерназаров						
Сафед (авлоди X - VIII)	34	5,0	4,5-5,3	28	4,6	4,0- 4,8
Сурхча (I-IV)	29	5,0	4,9-5,2	31	4,7	4,4- 4,9
Кабуд	5	5,1	4,8-5,2	9	4,6	4,3- 4,8
Њамағи	68	5,03	4,8-5,3	68	4,63	4,0- 4,9
Парваришгоњи гўсфандони зоти тољикї						
Сафед (авлоди X - VIII)	25	4,0	3,8 - 4,4	25	3,4	4,0- 2,5
Сурхча (I-IV)	43	3,9	3,1- 4,4	57	3,3	4,2- 2,5
Кабуд	7	4,1	3,7-4,6	8	3,3	4,0- 3,1
Њамағи	75	4,00	3,1-4,6	90	3,33	4,2- 2,5

Чї тавре, ки аз нишондиҳандаҳои љадвали 9 бармеояд, дар хољагии зотпарвари ба номи С. Шерназаров аз љињати вазни зинда дар байни барраҳои навтаваллудшудаи наслҳои авлоди X-VIII ва I-IV (сафед ва

сурхчаранг) чї дар байни баррањои нар (5,0 - 5,0 кг) ва баррањои модина (4,6 - 4,7 кг) фарќияти калон дида намешавад. Дар байни баррањои рангашон кабуд, ки дар натиљаи љуфтишавии байниавлодї пайдо шудаанд, фарќият мушоњида мешавад, зеро вазни баррањои кабудии нар ба 5,1 кг ва модина бошад, ба 4,6 кг баробар аст.

Дар байни саршумори парваришгоњ бошад, вазни зиндаи миёнаи баррањои нарина аз авлоди X-VIII 3,9 - 4,0 кг ва авлоди I-IV 3,3 - 3,4 кг-ро ташкил намудааст. Баррањои рангашон кабуд дорои чунин вазни зинда буданд: баррањои нар - 4,1 кг; баррањои мода - 3,3 кг.

Ҳамин тариқ, ин нишондодҳо аз он шаҳодат медиҳанд, ки вазни зиндаи баррањои аз рӯи чуфтикунонии байниавлодї гирифташуда дар ваќти таввалуд вобаста ба хоҷагиҳо фарќият доранд ва афзалият дар саршумори хоҷагии зотпарварию С. Шерназаров дида мешавад.

Дар амал татбиқ намудани имкониятҳои истеҳсоли маҳсулотї чорводорї, чи тавре ки аз таҳқиқотҳои Попов Н.С., 1949; Николаев А.И., 1954; Алиев Г.А., 1967; Голосов А.И., 1974; Гаффаров А.К., 1975; Алиев Г.А. и др., 1979 ва бисёр дигарон бар меояд дар бисёр ҳолатҳо аз шароити хӯронидан ва нигоҳубин вобастаги дорад. Ин ба муҳим будани гузаронидани таҳқиқотҳои дақиқ оид ба муайян кардани шароитҳои мусоидї муҳити атроф барои инкишофи мӯътадили чорвои кишоварзї водор месозад.

Бинобар ин сабаб муайян кардани вазни зиндаи ҷавонаҳо дар давраи аз таввалуд, то аз модар ҷудо кардани онҳо, ки 135 рӯзро ташкил медиҳад, яке аз нишондодҳои муҳиме ба ҳисоб меравад, ки самаранокии хоҷагидорїи чорворо нишон медиҳад.

Чи тавре, ки маълум аст дар рӯзҳои аввали ҳаёти барраҳо шири модар ғизои ягона ва асосї барои онҳо ба ҳисоб мерарад ва минбаъд онҳо аз ҳисоби алафи сабзи чарогоҳҳои баҳорї инкишоф меёбанд.

Мувофиқї нақшаи қабулшудаи системаи нигоҳдорїи чарогоҳї мешо бо барраҳояшон то аввалҳои нимаи якуми моҳи май дар

чарогоҳҳои баҳори нигоҳ дошта шуда ва баъдан онҳо ба чароғҳои тобистона, ки дар баландии 2,5 то 3,5 ҳазор метр аз сатҳи баҳр ҷойгир мебошанд фристонида мешаванд. Дар ин давра барраҳо дар чарогоҳҳои тобистона бо суръат инкишоф меёбанд.

Биобар ин сабаб дар ӯдвали 10 вазнафзункунии барраҳо дар сини 4,5 моҳа вобаста аз пайдоиш, ҷинс ва ранги пашм дар давраи нигоҳубини чарогоҳҳои тобистона оварда шудааст.

ӯдвали 10. - Вазни зиндаи барраҳо дар сини ҷудо намудани онҳо аз модаршон вобаста ба ҷинс, пайдоиш ва ранги пашм

Ҷуфтӣкунии авлодҳо	Ҷинс	4,5 моҳа	
Ҳоҷагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров			
Сафед (авлоди X - VIII)	♂	50	38,5
	♀	50	34,5
Сурхча (I-IV)	♂	50	38,2
	♀	50	34,4
Парваришгоҳи ғусфандони зоти тоҷикӣ			
Сафед (авлоди X - VIII)	♂	36	39,0
	♀	14	34,0
Сурхча (I-IV)	♂	40	39,0
	♀	17	36,0

Ҷӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ӯдвали 10 дида мешавад, ӯангоми аз модар ӯудо намудани барраҳо дар сини 4,5-5,0 моҳагӣ дар ҳоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров вазни зиндаи кӯҷқорчаҳо ва барраҳои модинаи авлоди X - VIII нисбат ба I-IV каме зиёд буда фарқияти он назаррас нест ва дар парваришгоҳ бошад вазни зиндаи

кӯчорбараҳо якхела буда, барраҳои модина нисбат ба ҳамсолони авлоди X – VIII то 5,88 % зиёд мебошад.

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 10 бармеояд, ки дар натиҷаи ҳуб истифода намудани чарогоҳи тобистона барраҳои хољагии зотпарвари ба номи С.Шерназаров 7,3-7,7 маротиба ва Парваришгоҳ бошад то 8,6 - 10,5 маротиба нисбати вазни зиндаи таваллуд зиёд кардаанд. Дар ин давра вазнафзункунии шабонарӯзии кӯчқорбарраҳои авлоди X - VIII вобаста ба ҳолатҳои 248 - 259 г ва барраҳои модина – 221 – 227 г, авлоди I-IV бошад муттаносибан 246-260 ва 220 -242 г-ро ташкил намудааст. Ин нишондодҳо аз он далелат медиҳад, ки ғусфандони зоти тоҷикӣ дар маҷмӯъ хело зудраст мебошанд.

Чуноне, ки маълум аст гирифтани насли ҳуб аз сифати ирсии кӯчқорҳои алоҳида вобастагии калон дорад. Бинобар ин сабаб, дар моҳи сентябр ба кӯчқорҳои насл аз рӯи нишодиҳандаҳои маҷмӯавӣ (қаду баст, солимии бадан, сифати нутфа) баҳо дода шуда, истифодаи онҳо барои ҷуфткунӣ бо мешҳои муайян гашт. Натиҷаи ин баҳодиҳӣ дар ҷадвали 11 оварда шудааст.

Чӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 11 дида мешавад, дар асоси стандарти қабулгардида саршумори наъмаи кӯчқорҳо ба синфи (класс) элита дохил карда шудаанд.

Ҷадвали 11. - Натиҷаи баҳодиҳӣ ба кӯчқорҳои насл

Хољагињо	Вазни зинда ва класнокі			
	сар-шумор	вазни зинда, кг	фаркіят, кг	Класнокі
Хољагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров	10	110	105-115	Элита
Парваришгоњи гӯсфандони зоти тоҷикӣ	8	100	94-107	Элита
Ба ӯисоби миёна	18	105	99-115	Элита

Чӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ӯадвали 11 дида мешавад, дар асоси стандарти қабулгардида саршумори ӯамаи кӯҷқорӯо ба синфи (класс) элита дохил карда шудаанд.

Аз аввали моњи октябр маӯракаи бордоркунии мешӯо оғоз гардида, дар ин давра ба мешӯо (1,5 сола) аз рӯи стандарти зоотехникии зот баӯо дода шуд, ки натиљаи он дар ӯадвали 12 акс ёфтааст.

Аз нишондиҳандаҳои ӯадвали 12 бармеояд, ки ӯавонаҳои модинаи 1,5 сола вобаста пайдоиш ва ранги пашмашон дар ӯарогоӯҳои тобистона хуб вазн афзун карданд. Ин боиси он гашт, ки қисми зиёди онҳо ба классҳои элита ва I дохил гардидаанд. Мисол: дар Парваришгоҳи зоти гӯсфанди тоҷикӣ 21,9 % ӯавонаҳое, ки ба авлоди X x VIII мансуб ва рангашон сафед мебошанд ҳамчунон элита ва 57,2 % I класс баҳогузори карда шудаанд. Ин нишондод дар ӯавонаҳои авлоди I x IV - сурхчатоб, муттаносибан, 23,8 – 49,4 %-ро ташкил намуд. Дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров ин нишондодҳо вобаста ба пайдоиш ва ранги ӯавонаҳо 17,3 – 53,8 ва 20,4 – 56,9 %-ро ташкил кард.

Ҳамин тариқ, ба хулоса омадан мумкин аст, ки дар натиҷаи истифода намудани ӯуфтикунонии байниавлодии гӯсфандони зоти

тоҷикӣ ба сифати насли он таъсири мусбӣ мерасонад. Дар натиҷаи гузаронидани ҷуфтikuнонии бартарафсозӣ истифода бо авлодҳои X х VIII дар Парваишгоҳи ғӯсфандони зоти тоҷикӣ 79,1 % он ҳамчунон элита ва I класс, 20,9 % классҳои II, дар хоҷагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров 73,2 % он ҳамчунон элита ва I класс, 26,8 % классҳои II, авлодҳои I х IV бошад муттаносибан 71,1 – 28,9 ва 77,3 -22,7 %-ро ташкил намудааст.

Љадвали 12. - Бањодињии ҷавонаҳои модинаи 1,5 сола вобаста

ба пайдоишашон

Хољагињо	Классноќӣ	Сафед (X – VIII)			Сурхча (I x IV)		
		сар-шумор	вазни зинда, кг	%	сар-шумор	вазни зинда, кг	%
Парваришгоњи зоти гӯсфандони тоҷикӣ	Элита	23	62,2	21,9	41	62,6	23,8
	I класс	60	57,4	57,2	85	56,2	49,4
	II класс	22	51,6	20,9	46	50,9	26,8
Хољагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров	Элита	21	61,7	17,3	5165	61,6	20,4
	I класс	65	56,9	53,8	143	55,8	56,9
	II класс	35	49,6	28,9	57	48,5	22,7

Яке аз нишондодҳои хоҷагидорӣ гӯсфандони зоти тоҷикӣ маҳсулнокии пашмии он ба шумор меравад. Аз ин рӯ дар ҷадвали 13 натиљаҳои тароши пашми гӯсфандон дар гурӯҳҳои селексионӣ вобаста ба ҷуфтӣкунонии байниавлодӣ оварда шудааст.

Ҷадвали 13. - Ҷамъбасти пашмтарошии гӯсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз пайдоиш, ҷинс ва синну сол

Ҷинс, пайдоиш ва ранги пашм	Тароши пашм, кг		
	саршумор	миқдори пашм аз як сар	фарқият
1	2	3	4
Хољагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров			
Кӯҷқорҳои сафеди наслдеъ (авлоди X ва VIII)	10	2,8	2,4-3,2
Барраҳои наринаи сафеди як сола (авлоди X ва VIII)	9	1,9	1,8- 2,0
Мешҳои сафед (авлоди X ва VIII)	50	2,1	1,8- 2,0
Барраҳои модинаи сафеди як сола (авлоди X ва VIII)	10	1,9	1,8- 2,0
Кӯҷқорҳои сурхчаи наслдеъ (авлоди I ва IV)	44	2,7	2,5-3,0
Барраҳои наринаи як сола (авлоди I ва IV)	9	1,9	1,8-2,0
Мешҳои сурхча (авлоди I ва IV)	200	2,2	2,1-2,4
Барраҳои модина як солаи сурхча (авлоди I ва IV)	40	2,1	1,9-2,3

Љамъ	404	-	1.8- 3,0
1	2	3	4
Парваришгоњи зоти гўсфандони зоти тољикі			
Кўчқорњои сафеди наслдењ (авлоди X ва VIII)	10	2,6	1,8-2,8
Барраҳои наринаи сафеди як сола (авлоди X ва VIII)	22	1,6	0,8-1,6
Мешњои сафед (авлоди X ва VIII)	20	1,8	0,8-1,5
Баррањои модинаи сафеди як сола (авлоди X ва VIII)	15	1,6	1,0-1,6
Кўчқорњои сурхчаи наслдењ (авлоди I ва IV)	15	2,7	0,8-1,5
Барраҳои наринаи як сола (авлоди I ва IV)	17	1,6	1,1-1,7
Мешњои сурхча (авлоди I ва IV)	35	1,9	1,2-3,0
Баррањои модинаи як солаи сурхча (авлоди I ва IV)	35	1,7	1,2-3,2
Љамъ	169	-	1,2-2,3

Чї тавре, ки аз таълили нишондиъандањои љадвали 13 бармеояд, аз љињати тароши пашми бањори байни кўчқорњои наслдењ ва мешњои калонсол фарќият хоси чинсї ба назар мерасад.

Дар байни саршумори хољагињии зотпарвариї ба номи С. Шерназаров тароши пашми кўчқорњои наслдењи авлоди X ва VIII 2,8 кг-ро ташкил намудааст, ки ин нисбат ба авлоди I ва IV 3,7 % зиёд мебошад. Дар баробари ин, миқдори тароши пашми мешњои сурхчаи

авлоди I - IV нисбат ба ҳамсолони худ 4,76 % зиёд мебошад. Ин гуна фарқият дар барраҳои модинаи як солаи муқоисашаванда низ дида мешавад (10,53 %). Аз рӯи нишододи тароши пашми саршумори гӯсфандони Парваришгҳи зоти тоҷикӣ афзалият дар наслҳои авлоди I - IV дида мешаванд ва фарқияти он нисбат ба насли авлоди X - VIII, дар қўҷқорҳои наслдеҳ 3,85 %, мешҳо – 5,56 %, барраҳои модинаи як сола 6,25 %-ро ташкил медиҳад.

Яке аз нишондодҳои сифати пашм дарозии он ба шумор меравад. Бинобар ин сабаб дар ҷадвали 14 дарозии пашми гӯсфандони муқоисашаванда оварда шудааст.

Ҷадвали 14. - Дарозии пашмии табиӣ гӯсфандони зоти тоҷикӣ вобаста аз пайдоиш, синну сол ва ҷинс

Ҷинс, синну сол ва пайдоиш	Саршумор	Дарозии пашм, см	Фарқият
Қўҷқорҳои наслдеҳи сафед	20	23,6	21,1-24,6
Барраҳои наринаи сафеди яксола	31	23,2	21,5-25,1
Мешҳои сафед	50	20,6	19,0- 23,1
Барраҳои модинаи сафеди як сола	10	23,6	21,6- 26,2
Қўҷқорҳои наслдеҳи сурхча	59	23,8	21,1- 25,1
Барраҳои наринаи сурхчаи як сола	57	24,3	21,2- 25,2
Мешҳои сурхча	86	22,9	20,6- 24,8
Барраҳои модинаи сурхчаи як сола	75	23,9	22,2- 26,2
Ба ҷисоби миёна	388	23,2	19,0- 26,2

Аз нишондиъандаъои љадвали 14 маълум мешавад, ки дарозии табиӣ пашми гӯсфандони зоти тољикӣ дар байни гурӯҳҳои санљидашуда дар маҷмӯъ фарќияти калоне надоранд. Дарозии пашми кӯчқорҳои наслдиҳанда муттаносибан 23,6 -23,8 см ва мешҳо 20,6 – 22,9 см-ро ташкил намудааст. Барраҳои наринаи як солаи авлоди I - IV ба 24,3 см баробар аст ва нисбат ба ҳамсолони худ аз авлоди X - VIII ба 4,74 ва модина бошад 1,27 % дарозтар мебошад.

Ҳамин тариқ, аз гуфтаҳо боло ба хулоса омадан мумкин аст, ҷуфтikuнонии байниавлодӣ яке аз омилҳо баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ - вазни зинда, вазнафзункунӣ, тароши пашм ба шумор меравад.

Бинобар ин сабаб тавсия дода мешавад, ки барои ба талаботи зот мувофиқат кардани гӯсфандони зоти тоҷикӣ заминаи хуб - чорвои авлоди мавҷуда мебошад ва ин имконият медиҳад барои беҳтар кардани сифати пашми кӯчқорҳои наслдиҳандаи авлоди 1-роистиғода барем.

3. 4. Баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тољикӣ бо роњи интиҳоби кӯчқорҳои наслдиҳанда

Маълумотҳои адабиётӣ аз он шаъодат медиҳанд, ки дар соњаи гӯсфандпарварӣ муваффақият дар мавриди беъсозии ирсии рама аз 85 то 90 % аз интиҳоби мақсаднок ва тайёр намудани кӯчқорҳои наслдеъ барои љуфтikuнонӣ вобастагӣ дорад. Ин ба он маънидод мегардад, ки барои мақсадҳои хушзоткунӣ наслдиъандагони аз њама беътаринро, дорои ирсияти хуб (консолидированной) буда, сифатҳои авлодӣ, зотӣ ва хољагидори манфиатнокии худро ба таври устувор ба насл мегузаронанд, интиҳоб намуда мегиранд.

Дар хољагии зотпарварӣ арзишнокии кӯчқорҳои наслдеъро аз рӯи се нишондоди асосӣ баъо медиҳанд: аз рӯи пайдоиш; маҳсулнокии худӣ ва

сифати насл. Танҳо чунин баъогузори маъмуӣ ӯангоми интиҳоби кӯҷқорҳои наслдеҳ метавонад натиљаҳои мусбӣ биёрад.

Таҳқиқоти илмӣ ва таърибаи кори хушзоткунӣ нишон медиҳанд, ки интиҳоб ва хостагирии кӯҷқорҳои наслдеҳ аз рӯи пайдоиш ва маъсулнокии хусусӣ бе донишони хосиятҳои ирсии онҳо ба қадри кофӣ самаранок нест, зеро аслияти зот ба ирсият якхела нестанд, фенотип бошад, на ӯама вақт генотипро акс месозад.

Дар дурағаҳои аломатҳои асосӣ, ки аз рӯи онҳо кори селекционӣ хушзоткунӣ самтнок бурда мешавад, бузургии вазни зинда, тарош ва сифати пашми нимдурушт маъсуб меёбад. Аз ин рӯ, интиҳоб ва хостагирии асосан аз рӯи ин нишондодҳо гузаронида мешавад.

Барои муайян кардани арзиши зотии чорво гуногунии ирсӣ ё ин ки, қисми умумии гуногунии фенотипи аҳамияти муҳим дорад. Яке аз чорабиниҳои ниҳоят муҳими зоотехники, ки ба ташакул додани рамаи гӯсфандон дар як ҳар хоҷагӣ, равона карда шудааст ин усули баҳодихии генотипҳо аз рӯи сифати наслшон мебошад.

Сифати насл яке аз меъёрҳои гисбатан аниқи баҳо додани чорво аз рӯи арзиши зотиаш ба ҳисоб меравад. Ин тарзи баҳо диҳӣ имкон мидиҳад, ки ҷинсҳои наслдиҳанда аз насл ба насл додани сифатҳои сохти бадан ва маъсулнокии муайян карда шаванд. Санҷишро дар саршумори муайяни мешҳо вобаста ба сифати онҳо, ки минбаъд истифода бурда мншаванд, мегзаронанд. Наслҳоро аз рӯи маҷмуи аломатҳо баҳо медиҳанд. Дар беҳтар кардани сифатҳои зотии дилҳо, рама ва ташакул додани онҳо кӯҷқорҳои наслдеҳ роли муҳимро мебозад.

Маъсулот асосии кӯҷқорҳои наслдеҳ, ин насли онҳо ба ҳисоб меравад. Бинобар ин муҳим аст, ки кӯҷқорҳои наслдеҳ, ки барои такрористехсолкунии рама истифода бурда мешаванд, санҷида шуда аз рӯи сифати наслшон баҳо дода шаванд, чунки муҳлати истифодабарии онҳо дар қорҳои зотпарварӣ барои афзоиши ва ташаққули зот аҳамияти муҳим дорад.

Баъодињии кўчқорњои наслдењ њарсола дар байни гўсфандони зоти тољикї барои ба даст овардани дурагањои дилхоҳ гузаронида мешавад. Дар соли 2012 пешакї 6 кўчқори калонсол ва 3 кўчқори наслдењи лавони 1,5 сола, ки барои бордоркунии сунњии мешњои рамањои дурага бо гўсфандони зоти њисорї истифода гардидаанд.

Кўчқорњои калон ва кўчқорњои наслдењи лавон аз рўи пайдоиш, маъсулнокии худї ва аз рўи сифати насли онњо бањо дода шуданд. Њамаи кўчқорњо ба синфи элита мансуб доништа шуданд. Вазни зиндаи миёнаи кўчқорњои наслдењи калон 125,2 кг бо калавиши аз 120 то 128 кг ташкил дод. Тароши солонаи пашм дар кўчқорњои калон ба 4,18 кг бо калавиши 4,0-4,7 кг баробар буд. Вазни зиндаи миёнаи кўчқорњои 1,5 сола 101,2 кг бо калавиши аз 94 то 112 кг, тароши солонаи пашм бошад, 4,33 кг бо калавиши аз 3,9 то 5,1 кг-ро ташкил дод.

Њангоми бањогузорї кўчқорњои наслдењ аз рўи сифати насли дурагањо аз рўи вазни зинда њангоми таваллуд ва лљудо намудан аз модарњояшон дар синни 4,5 моњагї, њамчунин тароши пашми аввалин бањо дода шудааст.

Натиљањои бањогузори пешакии кўчқорњои наслдењ аз рўи бузургии вазни зиндаи насл њангоми таваллуд дар лљадвали 15 акс ёфтааст.

Лљадвали 15. – Баъодињии пешакии кўчқорњои наслдењ аз рўи вазни зиндаи дурагањо ва насли онњо њангоми таваллуд

№№	Кўчқорҳо	Мешњо
----	----------	-------

Кўчқоръо	N	вазни зинда, кг	D	дараҷа	N	вазни зинда, кг	D	дараҷа
Калосол								
93	59	5,278	+0,056	3	52	4,989	+0,033	4
40	19	4,847	-0,275	9	25	4,676	-0,275	9
90	76	5,018	-0,204	8	88	4,971	+0,020	5
67	76	5,090	-0,132	7	61	4,909	-0,042	7
65	36	5,164	-0,058	6	46	4,949	-0,002	6
68	29	5,468	+0,243	2	25	5,124	+0,173	1
1,5 сола								
17	57	5,261	+0,039	4	47	4,862	-0,089	8
58	58	5,608	+0,386	1	60	5,087	+0,136	2
34	71	5,176	-0,055	5	65	5,001	+0,050	3

Чӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 15 бармеояд, ранги кўчқорҳои наслдеҳ, ки аз рӯи вазни зиндаи наслҳои ӯангоми таваллуд муайян карда шудааст, аз ҷинс вобастагӣ дошт. Аз рӯи вазни зиндаи наслҳои кўчқорҳои 1-ум ба кўчқори калони № 93, аз рӯи вазни зиндаи модабарраҳои бошад, ба кўчқори № 68 мансуб доништа шуд. Бадқунандагони ин нишондод аз рӯи ӯалӣ кўчқорҳои № 40, 67, 65 ва 90 доништа шудаанд. Ин нишондодҳо дар кўчқорҳои 1,5 сола чунин мебошанд: беҳқунанда аз рӯи насли модина ва нарина № 58, нарина - № 57 ва модина - № 34 доништа шудаанд.

Ҳамин тариқ, аз рӯйи нишондоди баъодиёии кўчкўрҳои насли аз вазни зиндаи насли кўчкўрчаҳо ӯангоми аз модаронашон ӯудо намудан, кўчкўрҳои №№ 65, 93, 68, 40 ва аз рӯи модабарраҳо бошад, кўчкўрҳои №№ 93 ва 68 ҳамчунон беҳсозанда муайян гаштаанд. Кўчкўрҳои № 67 ва 65 бошанд бадкунандагони насл мансуб доништа шуд.

Ҳамчунин баъодиёии кўчкўрҳои наслдеъ аз рӯи тароши паҳми якумини насли онҳо гузаронида шудааст, ки натиҷаи он дар ҷадвали 16 оварда шудааст.

Љадвали 16. - Баъодиёии кўчкўрҳои наслдеъ аз рӯи вазни зиндаи насли дурагаҳо ӯангоми аз модаронашон ӯудо шудан

№№ кўчкўрҳо	Нарина				Модина			
	N	вазни зинда, кг	D	дараҷа	N	вазни зинда, кг	D	дараҷа
Калонсол								
93	51	44,744	-0,001	5	49	41,573	+0,384	3
40	13	42,538	-2,207	9	17	41,235	+0,046	4
90	56	43,000	-1,745	7	64	39,828	-1,361	9
67	48	42,854	-1,891	8	51	40,741	-0,448	7
65	15	47,799	+3,054	1	36	39,999	-1,190	8
68	23	45,867	+1,122	3	20	42,000	+0,811	2
1,5 – сола								
17	24	43,960	-0,785	6	36	41,083	-0,106	5

58	39	46,508	+1,763	2	43	43,372	+2,183	1
34	55	45,436	+0,691	4	46	40,870	-0,319	6

Њангоми баъодиъии кўчқоръои наслдеъ аз рӯи вазни зиндаи кўчқорбарраъо ва барраъои модина њангоми таваллуд ва аз модар људо намудан дараҷаи кўчқоръо мувофиќ наомад, аммо аз рӯи тароши пашми якум баъодиъии ду кўчқори беътарин мувофиќат намуд. Дар ин маврид беъсозандағони насл ду кўчқори калон ва як кўчқори 1,5 сола, бадсозандағони насл бошад, як кўчқори калон ва ду кўчқори љавон дониста шуданд. Кўчқоръои боқимонда ба наслдеъони нейтралі мансуб дониста шуданд.

Маълум аст, ки баъои нисбатан эътимоднокро ба кўчқоръои наслдеъ метавон аз рӯи маълумӣ аломатъои аломатъои сексионі назар ба њар як онъо дар алоъидагӣ дод. Вобаста ба ин њолат, мо баъоро ба кўчқоръои зоти тољикӣ аз рӯи маълумӣ дараҷа, ки онъо дар баъо додан ба вазни зинда њангоми таваллуд, њангоми аз модаръояшон људо намудан ва аз рӯи тароши пашми якум ба даст оварда буданд, додем.

Чӣ тавре, ки аз нишондодъои љадвали 16 бармеояд, маълумӣ нисбатан ками ранъоро аз рӯи вазни зинда ва тароши пашми якумин насл кўчқори №93, ки аз рӯи бузургии ин нишондодъо дар наслъо њамчун беъсозандаи насл дониста шуд, ба даст овардааст. Маълумӣ умумии рангъо аз рӯи 6 нишондод дар ин кўчқор 8-ро ташкил намуд. Ду маротиба зиёд маълумӣ умумии ранъоро кўчқори №68, ки як љои аввал, ду љои дуюм, ду љои сеюм ва як љои панџумро ишғол намуда буд, ба даст овардааст.

3.5. Таъсири нигоҳубин ва хӯронидан ба маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он

Маълумотҳои зиёди адабиёти соҳавӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки усулҳои баланд бардоштани маъсулнокии чорво гуногун буда, аз онҳо асоситаринаш беъсозии хусусиятҳои ирсӣ, таъмин намудани шароитҳои нисбатан мусоиди хӯронидан ва нигоҳубин, ба ӯисоб меравад. Дар баробари ин, илми зоотехникӣ ба он ишора менамояд, ки потенциали ирсии ӯайвоноти хољагии кишлоқ танҳо дар ӯолати ташкил намудани шароитҳои муътадили хӯрокдиӣ ва нигоҳубин ба таври пурра зоӣир мегардад (Осипов В.А., Гусейнов А.М., Иргашев Т.А., 1980; Форсихонов С.И., Ҳайитов А.Х., 1985; Осипов В.А. 1991; Пименов В.С., 2009 ва дигарон).

Чи тавре ки маълум аст гӯсфандпарварӣ дар Тоҷикистон дар асоси системаи парвариши чарогоҳӣ асос ёфтааст. Аммо аз сабаби он, ки дар солҳои истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон саршумори гӯсфандон зиёда аз ду маротиба афзоиш ёфтааст, баъзе мушкилотҳо нисбати таъмини чорво бо чарогоҳ дида мешавад. Ин сабаби он мегардад, ки нисбати интенсификатсиякунонии соҳа аҳамият диҳем ва имкониятҳои мавҷудаи истеҳсол ва самаранок истифодабарии захираҳои хӯроки чорворо таъмин намоем. Вобаста ба ин, дар солҳои 2011-2015 дар хоҷагии зотпарвари ба номи С. Шерназарови ноҳияи Хуросони вилояти Хатлон аз тарафи мо, таљрибаҳои илмию хољагидорӣ оид ба омӯзиши таъсири шароитҳои парвариш ба маъсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ ва дурағаҳои он бо мешҳои зоти ӯисорӣ гузаронида шудааст.

Барои гузаронидани таљрибаҳои илмӣ-хољагидорӣ аз рӯи усулҳои гӯрунҳои ӯамшабеъ (аналог) чунин гӯрунҳои гӯсфандон интиҳоб карда шуданд:

Таҷрибаи 1 (зоти асили тоҷикӣ): а) 55 сар барраҳои модинаи синну солашон 7-моња; б) 52 сар барраҳои наринаи синну солашон 7-моња; в) 20 сар мешҳои синнашон 18 моња.

Таҷрибаи 2 (дурағаҳо): а) 32 сар барраҳои модинаи синнашон 7-моња; б) 23 сар барраҳои наринаи синнашон 7 моња; в) 13 сар мешҳои синнашон 18 моња;

Ҳама гӯсфандони ба гурӯҳҳои ҷудогардида дар алоҳидагӣ дар шароитҳои пурра якхелаи нигоҳубин қарор доштанд. Таҷрибаҳо дар моҳи ноябр оғоз гардида то охири апрел идома дошт (дар давоми 6 моҳ).

Дар ҷадвали 17 меъёри хӯронидани гӯсфандон мувофиқ ба гурӯҳҳо оварда шудааст.

Аз нишондодҳои ҷадвали 17 бармеояд, ки меъёри хӯрокдиҳӣ мувофиқ ба афзудани вазни зиндаи гӯсфандон тағйир меёфт. Таркиби рационҳои хӯронидан аз хӯрокаи зерин иборат буд: омехтаи хӯрокаи концентратӣ (50% ҷав ва 50% ҷуворимақкаи майдакардашуда), бедаи майдакардашуда ва кунҷораи пахта. Ҳамагӣ дар давоми 6 моҳи гузаронидани таҷрибаҳои барои парвариши як сар барои модинаи зоти тоҷикӣ 114,5 кг концентрати омехта, 401 кг бедаи ҷунҷуқа, барои нарина бошад мутаносибан 159,6 ва 419,4 кг ва мешҳои – 114,5 концентрати омехта, 437,3 кг бедаи ҷунҷуқа, 89 кг кунҷораи пахта сарф карда шудааст. Сарфи хӯрокаи дурағаҳо бошад: барои модина – 114,5 ва 410 кг; барои нарина – 156,6 ва 419,2 кг; мешҳои – 132,6, 437,3 ва 89 кг ташкил додааст.

Чавали 17.- Меъёри хӯронидани гӯсфандон дар давоми таҷриба

Таҷрибаҳо	Гурӯҳҳо	Намуд ва меъёри хӯрокаҳо								
		омехтаи концентратӣ			бедаи юнучка			кунҷораи пахта		
		ноябр	декабр- январ	феврал- март- апрел	ноябр	декабр- январ	феврал- март- апрел	ноябр	декабр- январ	феврал- март- апрел
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 - зоти аслии тоҷикӣ	барраҳои модина	0,5	0,6	0,7	2,0	2,2	2,3	-	-	-
	барраҳои нарина	0,7	0,8	1,0	2,1	2,3	2,4	-	-	-
	мешҳо	0,5	0,6	0,7	2,2	2,4	2,5	-	-	1,0

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2- дурагаҳо (тоҷикӣ Х ҳисорӣ)	барраҳои модина	0,5	0,6	0,7	2,0	2,2	2,4	-	-	-
	барраҳои нарина	0,7	0,8	1,0	2,1	2,3	2,4	-	-	-
	мешҳо	0,6	0,7	0,8	2,2	2,4	2,5	-	-	1,0

Натичаҳои бадастовардашудаи таҷрибаҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки шароитҳои хӯрокдиҳӣ ба маъсулнокии ғўштӣ ва пашмии ғўсфандони зоти аслии тоҷикӣ ва дурагаҳо таъсири мусбӣ мерасонад. Дар ҷамъин ҳолат, фарқиятҳои амиқи синнусолӣ ва ҷинсӣ муайян карда шудаанд (ҷадвали 18).

Ҷадвали 18.- Вазни зинда ва тароши пашми ғўсфандони зоти тоҷикӣ ва дурагаҳои он бо зоти ҳисорӣ

Таҷрибаҳо	Гуруҳҳо	Вазни зинда вобаста ба давраҳои таҷриба, кг			Тароши пашм, кг
		саршавӣ	анҷом	вазнафзун-кунӣ	
1 - зоти аслии тоҷикӣ	барраҳои модина	38,6	54,8	16,2	2,10±0,08
	барраҳои нарина	40,4	65,2	24,8	3,90±0,14
	Мешҳо	53,0	71,1	18,1	3,96±0,09
2- дурагаҳо (тоҷикӣ X ҳисорӣ)	барраҳои модина	39,1	58,6	19,5	1,95±0,09
	барраҳои нарина	41,2	68,2	27,0	3,20±0,04
	Мешҳо	53,3	73,9	20,6	3,29±0,07

Чӣ тавре, ки аз нишондодҳои ҷадвали 18 дида мешавад ғўсфандони дурага дорои имкониятҳои баланду воқеии афзун намудани вазни зинда мебошанд. Мисол: дар оғози таҷрибаҳо вазни зиндаи ғўсфандони гуруҳҳо ба ҳамдигар наздик буда, фарқияти калон надоштанд. Дар давоми 6 моҳи таҷриба вазни зиндаи барраҳои модинаи ғўсфандони зоти тоҷикӣ то 16,2, кўчқорҳо 24,8 ва мешҳо 18,1 кг афзудааст. Ин нишондод дар

гўсфандони дурагаҳо муттаносибан 19,5 кг, 27,0 ва 20,6 кг-ро ташкил додааст. Дар ин давра суръати вазнафзункунии гўсфандон мувофиқ ба таҷрибаҳои 1 ва 2 мутаносибан 90, 137, 100 ва 108, 149, 114 грамм дар як шабонарӯз расидааст, яъне дурагаҳо дорои имкониятҳои баланду воқеӣ афзун намудани вазни зинда мебошанд ва дар Ҳамин маврид, насли гўсфандони дурага арзиши аслии хўрокро ба афзункунии маҳсулноки мепўшонанд.

Афзалият дар нишондодҳои тароши пашм дар гўсфандони аслии зоти тоҷикӣ дида мешад. Ин нишондод дар мешҳои 2,5 солаи дар талърибаҳои 1 ва 2 қарордошта мутаносибан ба 3,96 ва 3,29 кг баробар мебошад. Тароши пашми барраҳои модина вобаста ба таҷрибаҳо 2,10 - 1,95 ва барраҳои нарина бошад 3,20 – 3,90 кг-ро ташкил намудааст.

Ҳамин тариқ нишондодҳои овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки дурагаҳо, ки аз натиҷаи ҷуфткунони мешҳои зоти ҳисорӣ бо кўчқорҳои зоти тоҷикӣ ба даст оварда шудаанд нисбат ба зоти аслии тоҷикӣ дорои қобилияти баланду воқеӣ афзун намудани вазни зинда дошта, аз рӯи тароши пашм низ ба онҳо наздикӣ мекунанд.

3.6. Маҳсулнокии гўштии қушқорчаҳои пайдоишашон гуногун

Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими гўсфандони зоти тоҷикӣ маҳсулоти гўштиву рағани онҳо ба ҳисоб меравад. Ташакулёбии ин намуди маҳсулноки аз таъсири омилҳои зиёд вобастаги дорад. Оиди ин натиҷаи таҳқиқотҳои гузаронидаи Форсихонов С. Э (1957), Алиев Ғ. А (1976), Осипов В. А (1970), Раҳимов Ш. Т (2000), Турдикулов Т. (1985) ва бисёр дигарон, ки ба масалаи омехтани маҳсулнокии гўшту рағани гўсфандони дар Ҷумҳурии Тоҷикистон парваришбанда бахшида шудан гувоҳи медиҳанд.

Вобаста аз ин маълум аст, ки дар бехтар намудани сифатҳои гушти аҳмияти нигоҳубин ва хӯронидан хеле муҳим мебошад. Серталабии гӯсфондони зоти тоҷикӣ нисбат ба шароитҳои нигоҳубин ва хӯронидан дар таҳқиқотҳои гузарондаи ҳуди муалифи зот Алиев Ғ.А. (1985), Жарков Р.Ш. ва дигарон (1973), Саъдулоев Г. (1997), Макшанов С. Я. ва дигарон (1986) оварда шудааст.

Дар алоқаманди бо ин, мо таҷрибаҳои оид ба омӯختани қобилияти фарбеҳшавии қучқорчаҳои зоти тоҷикӣ ва дурагоҳи он бо зотӣ ҳисорӣ гузаронидаем, ки натиҷаҳои дар ҷадвал 19 оварда шудаанд.

Ҷадвали 19. - Қобилияти фарбеҳшавии қучқорчаҳо

Нишондодҳо		Воҳиди ченак	Гуруҳҳо	
			зоти аслии тоҷикӣ	дурагоҳо
Вазни зинда	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	$M \pm m$, кг	35,00 \pm 1,05	40,50 \pm 1,10
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	$M \pm m$, кг	48,50 \pm 0,85	56,55 \pm 1,22
Вазнафзункуни дар давраи 60- рӯзи фарбеҳкунӣ		кг	13,50	16,05
Вазнафзункунии шабонарузи		г	225	267,5
Сарфи хӯрока ба 1 кг вазнафзуншавӣ		воҳиди хӯрока	8,30	7,50

Чуноне, ки аз маълумоти ҷадвали мазкур дида мешавад, дар давраи фарбеҳкунӣ вазни зиндаи қучқорчаҳои ҳарду гуруҳ ба таври назаррас зиёд шудаанд ё ин, ки дар қучқорбарҳои зоти тоҷикӣ 38,57 % дар дурагоҳо бошад 39,63 %-ро ташкил медиҳад. Хусусиятҳои фарқкунандани қучқорҳои дурага дар он аст, ки аз рӯи нишондоди сарфи хӯрока барои ба даст

овардани як килограм вазни зинда 0,80 воҳиди хӯрокаро, нисбат ба зоти тоҷикӣ, кам харҷ намудааст.

Хусусиятҳои хоси индивидуалии қучқорчаҳо ба таври равшан дар нишондиҳандаҳои қасобии онҳо то давраи фарбеҳкунӣ ва баъд аз он дар чадвали 20 оварда шуда шудааст.

Чадвали 20. - Нишондиҳандаҳои қасоби қучқорчаҳои баромадашон гуногун дар давраҳои фарбеҳкуни, (M±m)

Нишондодҳо	Давраи фарбеҳкунӣ	Гуруҳҳо	
		зоти аслии тоҷикӣ	дурагаҳо
Вазни зиндаи қучқорчаҳо	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	35,20±0,55	40,85±0,89
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	47,75±0,95	55,50±0,25
Вазни гӯшти қасоби шуда, кг	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	16,95±0,32	19,50±0,80
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	25,55±0,34	30,90±0,40
Вазни думба, кг	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	2,40±0,10	3,10±0,12
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	3,08±0,05	4,50±0,08
Равғани дарунӣ, кг	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	0,15±0,02	0,45±0,03
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	0,35±0,05	0,70±0,08
	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	48,15	47,74

Баромади гӯшт, %	фарбеҳкунӣ		
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	53,51	55,68

Аз нишондодҳои чадвали 20 дида мешавад, ки вазни зиндаи кучқорбарраҳои зоти тозаи тоҷикӣ дар давраи фарбеҳкуни 12,55 кг ва дурагаҳо бошад 14,65 кг ё ин, ки 35,65 ва 35,86 % афзудааст. Вазни гӯшти тозаи қасобигардида дар ҳарду гуруҳҳо афзоиш ёфта дар кӯчқорҳои зоти тоҷикӣ 50,74 ва дурагаҳо бошад 58,46 %-ро ташкил кард.

Маълумотҳои овардашуда дар навбати аввал аз он гувоҳи медиҳад, ки кӯчқорҳои дурага нисбат ба кӯшқорҳои зоти тоҷикии ҳамсоли худашон аз рӯи нишондодҳои баромади гӯшт бартари доранд. Баромади гӯшти кучқорҳои дурага пеш аз фарбеҳкуни 47,74 %, зоти тозаи тоҷики бошад 48,15 % ва баъд аз ба охир расидани ё анҷоми давраи фарбеҳкуни мутаносибан 5,36 ва 7,94 % зиёд шудааст. Дар асоси ин нишондодҳо саволе ба миён меояд, ки гузарондани корҳои селекциони дар самти ҷуфтikuнони байни зоти ба амал омадани самарайи гетероризис шароит фароҳам меорад.

Маълум аст, ки арзиши биологии гӯшт аз рӯи таносуби ғизонокии қисмҳои нисбатан камарзиш ва серарзиши бадан муайян карда мешавад.

Бо сабабҳои хусусиятҳои хоси генотипи ва фенотипи арзиши нишондодҳои қасоби шудани чорво ҳамо дар ҳудуди як зот ва дурагаҳои он ҳархела буданаш мумкин аст ё ин ки якхела нест.

Маълумотҳо оиди таносуби сифати гӯшти қисмҳои бадани кучқорбарраҳо вобаста аз баромадашон дар чадвал 21 оварда шудаанд.

Чадвали 21.- Баромади гӯшти кӯчқорбарраҳо баромадашон гуногун вобаста ба қисми бадани онҳо

Нави гӯшт	Қисми бадан	Давраи фарбеҳкунӣ	Гуруҳҳо	
			зоти аслии	дурагаҳо

			точикӣ	
1	2	3	4	5
I	Тахтапушт	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	7,50±0,36	6,32±0,36
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	8,67±0,19	7,66±0,11
	Қафо	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	5,23±0,50	4,50±0,08
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	9,91±0,08	8,79±0,17
	Пушт	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	1,50±0,11	1,26±0,12
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	3,51±0,06	2,82±0,09
	Қисми аввали гардан	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	0,17±0,00	0,18±0,03
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	0,19±0,01	0,17±0,01
	Даст	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	0,48±0,04	0,38±0,05
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	0,63±0,01	0,62±0,01

1	2	3	4	5
II	Пои қафо	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	0,59±0,03	0,53±0,03
		ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	1,05±0,01	1,06±0,01

Маълумотҳои ҷадвали 21 нишон медиҳад, ки баромади гушт вобаста ба ҷудокунии қисмҳои бадан дар давраи фарбеҳкуни чорвои ҳарду гуруҳ хеле зиёд шудааст ин зиёдшави аз руи нишондоди қисми тахтапушти шона дар зоти тоҷики 15,60 %, дурагаҳо 21,20 %, қисми қафо бошад, мутаносибан, 89,48 ва 95,33 % ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ баромади гӯшти нави яқум аз бадани хунуккардашуда дар давраҳои фарбеҳкуни дар дурагаҳо 91,24 % ва 92,19 % зоти тоҷикӣ бошад 91,72 ва 91,24 % гӯшти наъви дуҷум бошад, мутаносибан, 8,02 ва 7,81; 8,28 ва 8,76 %-ро ташкил медиҳад.

Бо мақсади пурра нишон додани сифатҳои ғизонокии қисмҳои бадан дар ҷадвали 22 таркиби химиявии гӯшти қушқорҳои баромадашон гуногун нишон дода шудааст.

Қайд кардан зарур аст, ки дар зери таъсири бӯрдоқикуни сифати таркиби гӯшти қушқорҳои ҳарду гуруҳ тағир ёфтааст. Аз нишондодҳои ҷадвали 22 бар меояд, ки миқдори сафеда дар гӯсфандони зоти тоҷикӣ 8,50 % ва дурагаҳо 4,67 % ва равшан бошад мутаносибан дар гурӯҳҳо 2,45-6,26 ва 2,22 – 2,46% зиёд шудааст, ғизоноки 1-кг гӯшт дар зоти тоҷикӣ дар аввали давраи фарбеҳкуни 9565,1 кҷ баъди анҷоми давраи фарбеҳкуни бошад 12494, 6 кҷ ва дар дурагаҳо мутаносибан 11592,1 ва 12929,1 кҷ ташкил медиҳад.

Ҷадвали 22. - Таркиби химиявии гӯшти қушқорҳои баромадашон гуногун, (М ± м)

Баро-	Давраи	Таркиби химиявӣ, %	Ғизоноки
-------	--------	--------------------	----------

мад	фарбеҳкунӣ	об	сафеда	равған	хокис- тар	и 1 кг гӯшт, кҷ
Зоти аслии тоҷикӣ	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	65,32±1,65	15,80±0,99	17,64±1,73	1,24±0,10	9565,1
	ҳангоми гамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	56,82±0,22	18,25±0,83	24,10±0,76	0,84±0,04	12494,6
Дура- гоҳо	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	60,66±2,24	15,37±0,74	23,04±1,83	0,92±0,11	11592,1
	ҳангоми гамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	55,99±0,98	17,59±0,49	25,50±0,57	0,91±0,35	12929,1

Дар ҷадвали 23 маълумоти оиди тайғирёби ин нишондодҳо дар равшани думба оварда шудаанд.

Ҷадвали 23. - Таркиби химиявии думбаи кушқорҳои

баромадашон гуногун, (М ± м)

Баромад	Давраи фарбеҳкунӣ	Таркиби химиёвӣ, %				Ғизонокии 1 кг гӯшт, к
		об	сафеда	равған	хокистар	
Зоти аслии тоҷикӣ	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	12,61±1,01	1,48±0,48	85,5±0,76	0,75±0,02	33466,5
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	11,05±0,22	1,59±0,07	87,33±0,21	0,03±0,01	34221,6
Дурагаҳо	дар давраи саршавии фарбеҳкунӣ	12,34±1,24	0,87±0,33	86,43±1,26	0,36±0,07	33748,0
	ҳангоми тамомшавии давраи фарбеҳкунӣ	9,45±0,52	1,02±0,19	89,46±0,56	0,06±0,01	34976,4

Аз маълумотҳои ҷадвали 23 дида мешавад, ки дар инҳо як қатор хусусиятҳои хос мавҷуд аст. Намин тавр қисман миқдори об дар давраи фарбеҳкунӣ дар қучқорчаҳои зоти тозаӣ толықӣ қарипки тайғир наёфтааст, яне ӯамаги 1,56 %, дар ӯамсолони дурагаҳои бошад 2,89% кам шудааст, миқдори равған ва сафеда бошад дар ӯарду гуруҳ зиёд шудааст. Бо

назардошти ин ғизоноки 1-кг рағбарбењкуни дар барањои дурагаҳо 755,1 кљ ва барањои аслии тоҷикӣ - 1228,4 кљ зиёд шудааст.

4. 7. Нишондоди миқдори умумии сафедањо дар зардоби хуни ғўсфандони зоти тољикӣ дар синну соли гуногун

Дар замони ӯзира пешгўйӣ намудани маъсулнокии ӯайвонот танњо бо усулҳои зоотехникӣ кифоя нестанд. Зарурият пайдо шудааст, ки ба маљмўи нишондињандаҳои селекционӣ аломатҳои нави физиологую биохимиявӣ ворид карда шаванд, ки имконияти даќикан пешгўйӣ намудани сифати маъсулотҳои чорворо дошта бошанд.

Натиљаҳои нисбатан навро мо ӯангоми гузаронидани тањќикотњо оид ба муайян намудани миқдори умумии сафедањо дар зардоби хуни баррачаҳои навзоди зери омўзиш ќароргирифта ба даст овардем. ӯайвоноти дорои ин шакли генотипи албумин ва глобулинњо на камтар аз 2,0% - ро дар рамаи ғўсфандон ташкил доданд. Миқдори умумии сафедањо дар зардоби хуни ғўсфандони зоти тољикӣ дар синну соли гуногун устувор набуда, доимо таѓйир ёфта меистад. Дар баррачаҳои модинаи яксола ва мешњои калон, ки як ва ё ду баррача таваллуд кардаанд, назар ба баррачаҳои наринаи яксола дар зардоби хунашон миқдори зиёди албуминњо ва глобулинњо мављуд аст. Тальрибањо дар баррачаҳои наринаи зичпашм, тунукпашм ва наммањинпашм гузаронида шуд. Натиљањо оид ба миқдори умумии сафедањо ва фраксияҳои он дар зардоби хуни ғўсфандони зоти тољикӣ дар љадвали 24 оварда шудааст.

Йадвали 24. - Миқдори умумии сафедањо ва фраксияҳои он дар зардоби хуни баррачаҳои ғўсфандони зоти тољикӣ, ($M \pm m$)

Синну соли чорво вобаста ба сифати пашм	n	Сафедањои умумї (г/л)	Албуминњо (г/л)	Глобулинњо (г/л)
6-моњаи зичпашм	18	68,18± 2,15	33,41 ± 1,07	35,06± 1,01
6 - моњаи тунукпашм	15	71,87± 2,03	34,72± 1,02	36,09± 1,01
7- моњаи зичпашм	20	72,42± 2,12	35,20± 1,08	35,13± 1,02
7 - моњаи тунукпашм	24	73,57± 2,14	36,07± 1,08	36,17± 1,01

Аз натильањои љадвали 24 чунин бармеояд, ки концентратсияи умумии сафедањо (5,4%), албумин (2,66%) ва глобулинњо (1,11%) дар зардоби хуни њайвоноти мањсулнокии пашмашон гуногун аз њамдигар фарќ мекунанд. Аз ин љо маълум мешавад, ки равандњои физиологие, ки дар организми ин гурўњи чорво мегузаранд, ба кулли таѓйир намеёбад. Ин натильањоро дар њамоњанѓи бо усуљои маъмурї дар ин самт истифодашаванда дар раванди селексияи гўсфандони зоти тољикї ба таври васењ истифода бурдан мумкин аст.

Ин пешнињодро чунин асоснок кардан мумкин аст, ки аломатњои селекционие, ки бо ин усул бењтар кардан мехоњем, аломатњои миќдорї буда аз тарафи миќдори зиёди генњо идора карда мешаванд. Эњтимол дар љараёни ирсияти ин генњо њолати боњамчаспиши генњо бо генњои идоракунандаи системаи полиморфии сафедањои зардоби хун љой дошта бошад.

Ба мо маълум аст, ки дар њолати бањамтањсиркунии плейотропии генњо, онњо на танњо ба аломате, ки онро идора менамоянд, таъсири худро мерасонанд, балки ба як ќатор дигар генњо низ таъсири худро расонида метавонанд. Мављуд будани ин шакли бањамтањсиркунии генњо имкон медињад, ки дар раванди селексияи чорво тестњои физиологию биохимиявї васењ истифода бурда шаванд.

Натиљаҳои таърибаҳои гузаронидаи мо аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ғўсфандони зоти серғўшту серравған ва серпашми тољикӣ аломатҳои миқдори ғамчун ифодакунандаи маъсулноки дар як сатҳи муайян бо якчанд нишондиҳандаҳои биохимиявии зардоби хун алоқамандӣ ва ё коррелятсияи зич доранд.

Мо муайян намудем, ки дар мешҳои ва баррачаҳои модинаи яксола консентратсияи умумии сафедаҳо то сатҳи боваринок назар ба баррачаҳои наринаи яксола баланд буда миқдори умумии сафедаҳо дар зардоби хуни баррачаҳои модинаи яксола нисбат ба баррачаҳои наринаи яксола зиёдтар мебошад.

3.8. Нигоҳдори ва ҳифз намудани захираҳои ирсии ғўсфандони зоти тоҷикӣ

Истеҳсол ва таъмини аҳоли бо озуқаворӣ яке аз масалаҳои муҳими соҳаи кишоварзӣ ба шумор рафта, дар ин самт саҳми илми соҳаи чорводорӣ нақши муҳимро ишғол менамояд.

Бинобар ин ҷустуҷуи роҳҳои баланд бардоштани маҳсулнокии чорво ва дар ин замина беҳтар намудани самаранокии он яке аз вазифаҳои муҳимтарини соҳа мебошад.

Яке аз омилҳои рушди соҳаи чорводорӣ, ин самарабахш истифода намудани захираҳои ирсии чорвои мавҷуда ва дар ин асос ривоч бахшидан ба рушди соҳа башумор меравад. Дар ин раванд, яъне таъмини истифодабарии устувор, такмил додан ва зиёд гардонидани маҳсулнокии чорвои зот ва намудҳои гуногуни мавҷуда, баланд бардоштани самаранокии иқтисодии хоҷагидорӣ саҳми истифодаи усулҳои инноватсионии биотехнологӣ хело муҳим мебошад.

Захираҳои ирсии чорвои мавҷуда сарчашмаи асосии истеҳсоли маҳсулоти чорво аст. Дар ин хусус қайд кардан лозим аст, ки дар кишвари мо

зиёда аз 84 намуд ва зернамуди ширхурон, 346 - парандаҳо. 44 - хазандагон, 49 - моҳӣ, 2 намуди обхокиҳо ва зиёда 10000 намуди бе сутунмухраҳо ба қайд грифта шудаанд. Дар минтақаҳои куҳии ҷумҳурӣ 0,66 % ҳайвонҳои гуногуни олам ва аз он ҷумла шаклҳои нисбатан калон ва инкишофёфтаи ҳайвонҳо-намояндагони ваҳшии зотҳои ҳозиразамони гӯсфандон ва бузҳо: нақчир, уриал, бузи пармашох, оҳуи бухороӣ умр ба сар мебаранд. Ҳифзи гуногунии биологии чорвои кишвар ва таъмини устуворӣ истифодаи он яке аз ҳадафҳои стратегии рушди чорводорӣ аст.

Чи тавре, ки мо дар бобоҳои аввал қайд карда гузаштем дар солҳои охир саршумори гӯсфандони зоти тоҷикӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки макони ба вучуд овардани ин зот махсуб меёбад, бо сабабҳои объективӣ ва субъективӣ кам шуда истодааст, ки ин ҳолат ташвишовар мебошад.

Нисбати нигоҳ доштани захираҳои ирсии чорво ва алалхусус чорвои шумораашон кам ва эҳтимолияти ҳафи нестшуданро доранд бисёр олимони ва таҳқиқотчиён дар асарҳои худ қайд намудаянд (Иванов М.Ф., 1924; Серебровский А.С., 1928; Лобашев М.Е., 1954; Maijala, 1970; Глембоцкий Я.Л., Копыловская Г.Я. 1972; Красота В.Ф. и др., 1990; Беляев Д.К., 1987; Моисеева и др., 1992, 2006; Эрнст Л.К. и др., 1994; Глазко В.И. и др., 1996; Столповский Ю.А., 1997; Столповский Ю.А., Захаров И.А., 2017; Tisdell С., 2003; Ерохин А.И., Ерохин С.А., 2004; Кленовицкий П.М. и др., 2004, 2018; Паронян И.А., Прохоренко П.Н., 2008).

Аз ин лиҳоз гузаронидани корҳои илмию-таҳқиқотӣ дар раванди нигоҳ доштани шумораҳои чорвои пураарзиш, ки дар ҳолати хатари нестшавӣ ҳастанд истифода бо технологияҳои инноватсионии биотехнологӣ хеле муҳим мебошад.

Бо назардошти ин бо мақсади нигоҳдории захираҳои ирсии ин зоти гӯсфандон дар Маркази ҷумҳуриявии биотехнологияи чорвои Институти чорводорӣ ва ҷароғоҳи Академияи илмҳои кишоварзии Тоҷикистон захираҳои стратегии нутфаи кӯчқорҳои наслдеҳи дорой қобилияти баланди

ирсии гӯсфандони зоти дунбадор аз ҷумла, зоти тоҷикӣ мавҷуд мебошад. Ин нишондодҳо оид дар ҷадвали 26 оварда шудааст.

Ҷадвали 25. - Натиҷаҳо оид ба гириҷфтан ва ях кунонидани нутфаи кӯҷқорҳо

Солҳои таҳқиқот	Шумораи нутфаи гирифта шуда	Ҳаракати манӣ, бал	Ҳаҷми и миёнаи нутфаи гирифташуда, мл	Шумораи нутфаи яхкунондашуда, воя	Ҳаракати манӣ баъди яхкунонидани нутфа, бал
2016	15	9,1 ±0,02	2,10	150	3,8±0,01
2017	16	9,4 ± 0,02	2,65	145	3,9 ±0,01
2018	14	9,5 ± 0,02	2.60	130	3,8 ±0,01
2019	32	9,2± 0,02	1,90	525	4,0± 0,02
Ҷамагӣ	77	9,30±0,02	2,31	950	3,87±0,01

Аз нишондодҳои ҷадвали 26 бар меояд, ки харчаде ҳаракати нутфа пеш аз ях кунонидан дар дохили зотҳ 9,1 - 9,5 балро ташкил диҳанд ҳам баъди ях кунонидан сифаташ паст гашта 3,8 -4,0 балро ташкил медиҳанд. Ҳаракат ва ҳаҷми миёнаи нутфаи гирифташудаи кӯҷқорҳои зоти тоҷикӣ дар солҳои гуногун бо ҳамдигар наздик мебошад. Ҷамагӣ миқдори нутфаи яхкунонидаи кӯҷқорҳо ба 950 воя расонида шудааст.

Қайд намудан қобили зикр ҳвст, ки ҳамасола мо истифода имконияти ин захирагоҳ дар хоҷагиҳои зотпарварӣ оид ба парвариши гӯсфандони зоти

точикӣ бордоркунии сунъии мешҳоро ба роҳ мондаем ва қисми асосии гуруҳҳои селекционӣ истифода бо ин усул бордор карда мешаванд.

3.9. Самаранокии иқтисодии корҳои гузаронидашуда

Муайян намудани роҳҳои баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳаи гӯсфандпарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи олимони Мадаминов А. А. (1968), Садуллоев Г. (1991) ва дигарон, дар Ҷумҳурии Ўзбекистон Нуритдинов У. (1973) мавриди омӯзиш ва гузаронидани таҳқиқотҳои ҷиддӣ қарор дода шудаанд. Баланд бардоштани он аз бисёр ҷиҳатҳо аз самаранокии истифодабарии захираҳои зоти ва табиӣ дар Ҷумҳурии мавҷуд буда, шароити ҳуронидан, таркиби рама, махусусан саршумори мешҳо, интенсификасияи соҳа ва ғайраҳо вобастагӣ дорад.

Аз рӯи таҳқиқотҳои гузаронидашуда, мо самаранокии иқтисодии корҳои селекциониро оид ба баланд бардоштани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ истифода бо усули ҷуфтikuнонии дохилизоти муайян намудем, ки натиҷаи он дар ҷадвали 24 оварда шудааст.

Аз нишондодҳои ҷадвали 24 дида мешавад, ки дар шароити якхелаи нигоҳубин ва ҳуронидан самаранокии иқтисодии ҷуфтikuнонии байниавлоди афзалият дорад. Масалан, дар сини ҷудо намудани барраҳо аз модараш (4,0-4,5 моҳа) аз рӯи натиҷаи ҷуфтikuнонии авлодҳои I ва IV даромади иловагии аз фурӯши қўчқорбарраҳо бо вазни зинда 164 сомонӣ ва барраҳои модина бошад 144 сомониро ташкил медиҳад. Ин нишондодҳо дар авлоди X ва VIII мутаносибан чунинанд – 152 ва 140 сомонӣ.

Ҷадвали 26.- Самаранокии иқтисодии ҷуфтikuнонии байниавлодии гӯсфандони зоти тоҷикӣ

Нишондодҳо	Ҷинс	Авлоди модарии асли	I x IV	Авлоди модарии асли	X x VIII
Вази зиндаи барраҳо дар вақти ҷудо намудан аз модарашон, кг	♂	34,4	38,5	34,4	38,2
	♀	30,9	34,5	30,1	34,4
Даромад аз фурӯши барраҳо, сомонӣ	♂	1376	1540	1376	1528
	♀	1236	1380	1204	1376
Самаранокии иқтисодӣ нисбат ба зоти асли	♂	0	164	0	152
	♀	0	144	0	140

ХУЛОСАҲО

Дар асоси натиљаи таҳқиқотҳои гузаронидашуда маълум гардид, ки ҳолати кунунии ғўсфандони зоти тоҷикӣ нисбати саршумор ва маҳсулнокии андешидани чораҳои заруриро металабад. Бинобар ин сабаб дар асоси гузаронидани корҳои илмии мазкур ба чунин хулосаҳо омадан мумкин аст.

1. Дар солҳои охир саршумори ғўсфандони зоти тоҷикӣ нисбат ба 1990 сол то 97,5% кам гашта бошад ҳам дар сохтори генеологӣ он 5 авлод нигоҳ дошта шудааст - I, IV, V, VIII ва X. Вобаста ба ин, мукамалсозии минбаъдаи сифатҳои зотӣ ва маҳсулнокии ин зот дар шароити паҳншавии маъдуди хушзоткунии он истифодаи усули ҷуфткунӣ дохилизотиро талаб менамояд.

2. Маълум гардид, ки вазни зиндаи кўҷқорбарраҳо ва барраҳои модинаи авлодҳои якум ва даҳум дар вақти таваллуд мутаносибан 5,1-4,8 ва 4,5-4,3 кг ва дар синни 4,5-5,0 моёғӣ 34,8 -34,5 ва 32,0-30,7 кг-ро ташкил додааст. Чунин афзалият, ҳам дар вазни зинда ва ҳам рушду нумуи бадани ғўсфандон дар сини калонсолӣ низ ҷиҳзи меёбад.

3. Дар ҳолагии зотпарварии ба номи С. Шерназаров аз рӯйи нишондоди вазни зинда дар байни барраҳои навтаваллудшудаи наслҳои авлоди I-VIII ва I-IV (сафед ва сурхчаранг) чӣ дар байни барраҳои нар (5,0-5,0 кг) ва модабарраҳо (4,6-4,7 кг) фарқият дида намешавад. Дар саршумори Парваришгоҳ бошад, вазни зиндаи авлоди X-VIII мувофиқ ба ҷинси барраҳо 4,0-4,3 кг ва авлоди I-IV мутаносибан 3,9-3,3 кг-ро ташкил намудааст. Дар натиљаи дуруст истифода бурдани чарогоҳи тобистона вазни зиндаи барраҳои ҳолагии зотпарварии ба номи С.Шерназаров 7,3-7,7 маротиба ва Парваришгоҳ бошад то 8,6 - 10,5 маротиба нисбати вазни зиндаи давраи таваллуд зиёд шудааст.

4. Аз ҷиҳати тароши пашми баъорӣ байни кўҷқорҳои наслҳои ва мешҳои калонсола, ки аз натиљаи ҷуфткунӣ байниавлодӣ гирифта шудаанд фарқият хеле кам ба назар мерасад. Дарозии миёнаи пашми ғўсфандон аз 20,6 то 24,3 см-ро ташкил медиҳад.

5. Аз рӯи нишондоди баъодиёии кӯҷқорёии насли аз вазни зиндаи насли кӯҷқорчаёо ӯангоми аз модаронашон ӯудо намудан, кӯҷқорёии №№ 65, 93, 68, 40 ва аз рӯи модабарраёо бошад, кӯҷқорёии №№ 93 ва 68 ҳамчунон беҳсозанда муайян гаштаанд. Кӯҷқорёии № 67 ва 65 бошанд бадкунандагони насл мансуб доништа шуд.

6. Гӯсфандони дурагаи ҳисорию-точикӣ дорои кӯбилияти баланди воқеии афзун намудани вазни зинда мебошанд. Масалан: дар оғози таҷрибаҳо вазни зиндаи гӯсфандони гурӯҳҳо ба ҳамдигар наздик буда, фарқияти калон надоштанд. Дар давоми 6 моҳи таҷриба вазни зиндаи барраҳои модинаи гӯсфандони зоти тоҷикӣ то 16,2 кг, кӯҷқорҳо 24,8 кг ва мешҳо 18,1 кг афзудааст. Ин нишондод дар гӯсфандони дурагаҳо мутаносибан 19,5 кг, 27,0 ва 20,6 кг-ро ташкил медиҳад.

7. Вазни зиндаи кӯҷқорбарраҳои зоти тозаи тоҷикӣ дар давраи 60 рӯзи фарбеҳкунӣ 12,55 кг ва дурагаҳо бошад 14,65 кг ё ин, ки 35,65 ва 35,86 % афзудааст. Вазни гӯшти тозаи қасобигардида дар ҳарду гуруҳҳо афзоиш ёфта дар кӯҷқорҳои зоти тоҷикӣ 50,74 ва дурагаҳо бошад 58,46 %-ро ташкил кард. Баромади гӯшти навъи яқум аз бадани хунуккардашуда дар давраҳои фарбеҳкунӣ дар дурагаҳо 91,24 % ва 92,19 %, зоти тоҷики бошад 91,72 ва 91,24 % гӯшти навъи дуҷум бошад мутаносибан 8,02 ва 7,81; 8,28 ва 8,76 %-ро ташкил намудааст.

8. Ҳангоми ӯудо намудани барраҳо аз модарашон (4,0-4,5 моҳ) аз рӯи натиҷаи чуфтikuнонии авлодҳои I ва IV даромади иловагии аз фурӯши кӯҷқорбарраҳо бо вазни зинда 164 сомонӣ ва барраҳои модина бошад 144 сомониро ташкил медиҳад. Ин нишондодҳо дар авлоди X ва VIII мутаносибан чунинанд – 152 ва 140 сомонӣ.

ТАВСИЯҶО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҶОИ ТАҶКИҶОТ

1. Нисбати нигоҳ доштан, зиёд гардонидани саршумор ва такмил додани маҳсулнокии гӯсфандони зоти тоҷикӣ тавсия дода мешавад, ки теъдоди хоҷагиҳои ба парвариши ин зоти гӯсфандон

машғул буда зиёд кардашуда, шароити нигоҳубин ва хӯронидани онҳо беҳтар карда шавад.

2. Дар хочагӣҳое, ки ба парвариши ин зот машғуланд дар корҳои селекция ҷуфтikuнонии байниавлоди васеъ истифода бурда шавад.

ФЕЪРИСТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАГАРДИДА

1. Алиев Г.А. Таджикская мясо-сально шерстная порода овец. Душанбе, Ирфон, 1967.
2. Алиев Г.А. Симпозиум “О состоянии и перспективе племенной работы в курдючном и мясо-сально-шерстном овцеводстве республик Средней Азии и Казахстана”. Тезиси докладов, Душанбе, 1975, с. 3-6.

3. Алиев Г.А. Вестник сельскохозяйственной науки. № 2, с. 132-136.
4. Алиев Г.А., Ли Г.Т., Ходжамуродов К. Ж. Животноводство, № 2 , с. 63-65.
5. Абдулвосиев Ф. С. “Сельское хозяйство Таджикистана”, № 7, с. 31-33.
6. Макшанов С.Я. Авт. Канд. Дисс., Душанбе, 1969, 23 с.
7. Исмаилов И. Продуктивность трех породных помесных овец джайдара х сараджа х таджикская. Авт. Канд. Диссер., Ташкент, 1971. С. 23.
8. Скляр А.Д. Эффективность скрещивания поместных грубошерстных овец с баранами таджикской породы. Авт. Канд. Дисс., Душанбе, 1977. С.23.
9. Эргашев Д. Мясо-сально-шерстные качества помесей от скрещивание баранов таджикской породы с матками породы джайдара в условиях Северного Таджикистана. Авт. Канд. Дисс., Душанбе 1972. С.24.
- 10.Макшанов С.Я. Таджикская порода овец в зоне деятельности Дагана-Киикского Госплемрассадника, том I, «Ирфон», Душанбе, 1973.
- 11.Гулов Н. Улучшение шерстных качеств курдючных овец с использованием баранов таджикской мясо-сально-шерстной породы . Авт. Канд. Дисс., Душанбе, 1973, 22 с.
- 12.Иманалиев С.Т., Кдырниязов Г.Н. Таджикские и сараджинские бараны – хорошие улучшатели казахских курдючных овец. Ж. Овцеводство, № 4 , 1973.
- 13.Кдырниязов Г.Н. Использование баранов таджикской породы для повышения продуктивности курдючных овец. Симпозиум «О состоянии и перспективах племенной работы в курдючном и мясо-сально-шерстном овцеводстве республик Средней Азии и Казахстана. Душанбе, 1975.
- 14.Холмурзоев Э., Хайдаров М. Таджикская мясо-сально-шерстная порода, как улучшатель аборигенных курдючных овец Ферганской долины.

- Проблемы интенсификации овцеводства . X Научно-производственная конференция ВНИОК, Ставрополь, 1978.
- 15.Макшанов С.Я. Особенности телосложения баранчиков таджикской породы, выращенных при различном типе и уровне кормления. Сб. науч. Трудов ТНИИЖ, Душанбе, 1973.
 - 16.Попов Н.С. Москва, «Сельхозгиз»,1949.
 - 17.Николаев А.И. Москва, «Сельхозгиз»1954;
 - 18.Голосов А.И. Л., “Лениздать” 1974;
 - 19.Алиева Г.А., Тен В., Скляр А.Д., Пономарева К.М. Некоторые итоги эколого-физиологических исследований у таджикских мясо-сально-шерстных овец. В сб. “Биологические основы повышения продуктивности овцеводства Таджикской ССР” , Душанбе, 1979, С. 85-95.
 - 20.Алиев Г.А. Полиморфизм гемоглобина, траноферина, преальбумина, постальбумина у Таджикских мясо-сально-шерстных овец. Тр Таджикского с-х института – в сб повышение продуктивности и улучшение технологии животноводства Таджикистана Душанбе 1976 28 с 10-16
 - 21.Алиев Г.А., Солдатенков Н.И., Колотова Р.С. Сопряженность трансферринового локуса с воспроизводительной функцией у овец Таджикской породы. Сб. «Вопросы генетики и селекции в овцеводстве». М.: Колос, 1976, С. 154-158.
 - 22.Алиев Г.А., Тен В.И., Гладишев А.А. Синхронизация и стимуляция половой охоты у овец Таджикской породы //Труды ТСХИ/ Научные и практические основы повышения продуктивности с.-х. животных в условиях Таджикской ССР. –Душанбе, 1983. –С. 20-25.
 23. Алиев Г.А. Таджикская мясо-сально-шерстная порода овец. Душанбе, Ирфон, 1967.

24. Атахонов Я. А Мясо-сальная продуктивность баранчиков таджикской породы отдельных линий. Атахонов Я.А , Макшанов С.Я, Макшанова П.М, Хольамуродов К.Х Сборник научных трудь НИИ Животноводства Душанбе – 1987. С- 11-19
25. Базаров Ш. Жизнеспособность и некоторые физиологические показатели ягнят в зависимости от возраста маток// Тр. Узбекского НИИ животноводства/ Ташкент, 1967. Вып. 17. С. 218-221.
26. Базаров Ш. Плодовитость и продуктивность беременности курдючных овец джайдара в зависимости от их возраста.//Тр. Узбекского НИИ животноводства/ Ташкент, 1963. Вып.10. -307 с.
27. Бобокалонов И.И. Плодовитость овец гиссарской породы и методы ее повышения.: Автореф.дисс.канд.с.-х. наук. – Душанбе., 1999. -20 с.
28. Вениаминов А.А.//Повышение воспроизводительной способности овец/Вениаминов А.А., Сергеев Н.М. –М.: Россельхозиздат, 1979. -110 с.
29. Гусейнов А.М. Структура кожи и ее товарные свойства у овец, разводимых в Таджикистане.: Автореф.дис.к.б.н. –Душанбе, 1970. -22 с.
30. Кодыров А.С. Эффективность ранней случки гиссарских ярок в центральной зоне Таджикистана.: Автореф.дисс.канд.с.-х. наук. -1997. - 21 с.
31. Макшанов С.Я Возрастная изменчивость телосложения и продуктивности овец таджикской породы разных линий, Макшанов С.Я, Макшанова П.М, Хольамуродов К.Х, Атахонов Я.А. Сборник научных трудь НИИ Животноводства Душанбе – 1988 с 25-38
32. Макшанов С.Я Селекция таджикских полугрубшерстных овец по линиям.Макшанов С.Я, Макшанова П.М, Файзуллоев К.Ф. Сборник научных трудь НИИ Животноводства Душанбе – 1986 с 10-20

- 33.Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Файзуллоев К. Масъалаҳои баландбардории маъсулнокии ғўсфандон дар Тоҷикистон. Маълуми мақолаҳои Институти ҷорводории АИКТ, Душанбе, 1982, саҳ.73-77).
- 34.Макшанова П.М. . Зудрасии барраҳои давраҳои гуногуни таваллуд / Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Атахонов Я.А. // Маълуми мақолаҳои Институти ҷорводории АИКТ, Душанбе, 1984. с.749-55
35. Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Атахонов Я.А. Скороспелость ягнят разного срока рождения. Научные основы селекции и технологии овцеводства Таджикистана. Сб. науч. тр. ТНИИЖ, Душанбе, 1984, с. 49-55.
- 36.Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Атахонов Я.А. Зудрасии барраҳои давраҳои гуногуни таваллуд. Маълуми мақолаҳои Институти ҷорводории АИКТ, Душанбе, 1984, саҳ.749-55).
37. Макшанова П.М., Макшанов С.Я., Файзуллаев К. Вопросы повышения продуктивности овец в Таджикистане. Сб. научных трудов ТНИИЖ, Душанбе 1982, с. 73-77.
- 38.Носонов Н.В. Географическое распространение диких баранов Старого Света. – Петроград, 1923. -196 с.
- 39.Осипов В.А. Породные ресурсы овец Таджикистана и их рациональное использование //Обзорная информация ТаджикНИНТИ/ Душанбе, 1991. -36 с.
- 40.Осипов В.А., Гусейнов А.М., Иргашев Т.А. Повышение мясной продуктивности овец межпородным скрещиванием //Сельское хозяйство Таджикистана. – Душанбе -.1980. -№10. –С. 30-32.
- 41.Отаева М. Использование биохимических показателей крови в селекции гиссарских овец.: Автореф.дисс.канд.с.-х.наук. Алма-ата. 1992. -19 с.
- 42.Пименов В.С. Продуктивность помесей, полученных при скрещивании забайкальских маток с баранами горноалтайской

- породы // Овцы, козы, шерстяное дело. – Москва. - 2009. -№ 4. ---
С.15-17.
- 43.Раѣимов Ш.Т. Хозяйственно-биологические особенности и результативность подбора гиссарских овец по внутривидовым типам //Рукопись канд. дисс. Душанбе, 1984. -157 с.
- 44.Рахимов Ш.Т. Результативность подбора гиссарских овец по внутривидовым конституционально-продуктивным типам.//Проблемы интенсификации животноводства в Каз. ССР, тезисы докладов научно-практической конференции МУ и С, г. Чимкент, 1986. С.
- 45.Рахимов Ш.Т. Воспроизводительная способность гиссарской породы овец различных продуктивных типов//Тр. Таджикского НИИ животноводства/ Душанбе, 1986. С. 7-10.
- 46.Рахимов Ш.Т. Плодовитость овец и факторы ее определяющие. Обзорная информация//ПИО НПИЦентра. – Душанбе, 1986. -31 с.
- 47.Рахимов Ш.Т., Бобокалонов И.И. Пути повышения плодовитости гиссарских овец. //тезисы науч. сообщ. конф. «Современные достижения науки и практики в области селекции овец и коз, технологии производства шерсти, баранины, пуха, мохера и их применение в новых экономических условиях хозяйствования»/ Ставрополь, 1991. – С.56.
- 48.Рахимов Ш.Т., Сафаралиев Г. Взаимосвязь возраста и живой массы с воспроизводительной способностью овец гиссарской породы. //Тр. ТНИИЖ/ Проблемы восстановления и развития животноводства Таджикистана. Душанбе: Маориф, 1998. –С.
- 49.Садуллоев Г Мясная продуктивность ягнят курдючных пород овец Таджикистан. Садуллоев Г, Бабаев С.Т, Хорольский А.А, Осипов В.А. Сборник научных трудь НИИ Животноводства Душанбе – 1986 с 29-37
- 50.Садуллоев Г Активности ферментов сыворотки крови и ее связь с мясной продуктивнос у овец разных породы. Садуллоев Г, Осипов В.А,

- Раѣимов Ш.Т, Бабаев С.Т Сборник научных трудъ НИИ Животноводства Душанбе – 1987 с 59-69
- 51.Садуллоев Г Межпародные особености поедаемости пастбишых коров у овец Таджикистана. Садуллоев Г, Кузьмин С.Н, Осипов З. А, Бабаев С.Т, Чугункин Л. Н Сборник научных трудъ НИИ Животноводства Душанбе – 1987 с 91-98
- 52.Садуллоев Г Откормочные качества молодняка овец разных парод. Садуллоев Г , Осипов В.А, Бабаев С.Т, Сборник научных трудъ НИИ Животноводства Душанбе – 1989 с 48-57.
- 53.Саломатин В.П. Наследуемость и взаимосвязь признаков продуктивности овец гиссарской породы.: Автореф.дисс.канд.с.-х. наук. –Душанбе, 1974. -19 с.
- 54.Сафаралиев Г. Возрастная изменчивость продуктивных и племенных качеств маток гиссарской породы.: Автореф.дисс. канд.с.-х. наук. Алма-Ата, 1988. -22 с.
- 55.Сафаров Ђ.М. Самаранокии људосозии барваќт ва парвариши шиддатноки кўчќорбаррањои зоти гўсфандони тољики Сафаров Ђ.М. // Авт. рисолаи номзадї, Алма-Ато, 1988. 23 с.
- Сафаров Х. Эффективность раннего отъема и интенсивного выращивания баранчиков таджикской породы. Авт. канд. дисс. Алма-Ата, 1988, 24 с.
- Скляр А.Д. Эффективность скрещивания помесных грубошерстных овец с баранами таджикской породы. Авт. канд. дисс., Душанбе, 1977, 23 с.
- 56.Турдикулов Т. Продуктивность и биологические показатели овец гиссарской породы разных линий.: Автореф.дисс.канд.с.-х. наук. –М., 1985. -16 с.
- 57.Турдыкулов Т. Мясо-сальная продуктивность гиссарских баранчиков различных линий /Турдыкулов Т., Осичкин Г.Н. // Тр. Таджикского НИИ животноводства «Вопросы повышения продуктивности овец в Таджикистане». Душанбе, 1982. С. 51-57.

58. Фазульянов А.Х. Ранняя случка ярок. –Степные просторы, 1979. -№4. –С. 36-37.
59. Фарсыханов С.И., Осипов В.А. Величина массы тела гиссарских овец на современном этапе эволюции породы.//Тр. Таджикского НИИ животноводства/Научные основы технологии животноводства. Душанбе, 1978. Том.Х. С. 76-89.
60. Фарсыханов С.И., Рахимов Ш.Т. Продуктивные и биохимические особенности многоплодия гиссарской породы овец.//Тр. Таджикского НИИ животноводства/Селекция и технология в овцеводстве. Душанбе, 1988, С. 18-25.
61. Фарсыханов С.И. Мясо-сальные овцы / Фарсыханов С.И., Хайитов А.Х., Рахимов Ш.Т., Орипов О.О.// Душанбе: Илхом, 1999. 141 с.
62. Фарсыханов С.И. Пути улучшения качества мяса в Таджикистане. Обзорная информация/ Фарсыханов С.И., Хайитов А.Х. // Таджик НИИНТИ. Душанбе, 1986. 34 с.
63. Фарсыханов С.И. Гиссарская порода овец. –Душанбе: Ирфон, 1981. - 237 с.
64. Фарсыханов С.И. Рекомендации по улучшению племенных и продуктивных качеств гиссарской породы овец. –Душанбе, 1979. 39 с.
65. Фарсыханов С.И., Лозовая Г.С., Рахимов Ш.Т. Использование иммуногенетических и биохимических показателей крови в селекционной работе с гиссарской породой овец.//Научно-производственная конференция по овцеводству и козоводству. Тез. Науч.сообщений, Ставрополь, 1986 С.
66. Фарсыханов С.И., Лозовая Г.С., Сафаралиев Г., Отаева М. Возможность использования биохимических показателей крови при дифференциации линий и типов гиссарских овец.//Тр. Тадж. НИИ животноводства/Результаты исследований в овцеводстве Таджикистана. Душанбе, 1987. С. 3-10.

67. Фарсыханов С.И., Хайитов А.Х. Пути улучшения качества мяса в Таджикистане. Обзорная информация/Таджик НИИНТИ. –Душанбе. 1986. -34 с.
68. Фарсыханов С.И., Хайитов А.Х., Рахимов Ш.Т., Орипов О.О. Мясо-сальные овцы. Душанбе: Ильхом, 1999. -141 с.
69. Форсихонов С.И., Хайитов А.Х. //Роҳҳои зиёд кардани истеҳсоли гӯшт. - Душанбе: Ирфон, 1988. - 85 с.
70. Хайитов А.Х. Формирование мясности курдючных овец/ Хайитов А.Х. // Автореф. дисс. доктора с.-х. наук. Ташкент, 1991. 42 с.
71. Эргашов Д.Э. Итоги и перспективы научных исследований овцеводства Таджикистана. Эргашов Д.Э., Хайитов А.Х., Лозовая Г.С., Иванцов В.Т. Сборник научных трудов НИИ Животноводства Душанбе – 1990. с 71-115
72. ФЕНЬ И.П. Повышение плодовитости и продуктивности качества многоплодных овец.: Автореф. дисс. канд. с.-х. наук –Алма-Ата, 1971. - 22 с.
73. ФИЛЯНСКИЙ К.Д. Резервы повышения производства однородной шерсти//Советская зоотехния. -1949. -№8. –С. 48-55.
74. ХАМИЦАЕВ Р.С. некоторые закономерности наследования многоплодия//Овцеводство. -1983, -№5. –С. 32-33.
75. ХАМРАЕВ С.А. К вопросу о многоплодии овцематок гиссарской породы.//Тр. Тадж.с.-х. института/Душанбе, 1967. Том. 1. С. 123-126.
76. ХОЛМАТОВ К. Откормочные и мясные качества молодняка овец//Овцеводство. -1978. -№8. С. 32.
77. ХЭММОНД ДЖ. Рост и развитие мясности у овец. –М.: сельхозгиз, 1937. С. 3-99.
78. ЦОЙ Л.И. Южноказахский меринос. (Методы выведения, характеристика и дальнейшее совершенствование новой породы в условиях Чимкентской области Казахской ССР).: Автореф. дисс. доктора –Алма-Ата, 1971. -45 с.

- 79.ЦЮКЩА Л., ВОЛГАЕВА Е. Факторы влияющие на плодовитость овец //овцеводство. -1982. №5. –С. 21-24.
- 80.ЧАМУХА М.Д., ХМЫРОВ А.В. Улучшенные алайские курдючные овцы.//Овцеводство. -1965. -№11. –С. 14-15.
- 81.ЧЕРВИНСКИЙ Н.П. Изменение сельскохозяйственных животных под влиянием обильного и скудного питания в молодом возрасте//Избранные сочинения. М.: Сельхозгиз, 1949. С.143-253.
- 82.ЧЕРВИНСКИЙ Н.Г., ЕЛЫГИН А.Б. Разводимые в России породы грубошерстных овец//Избранные сочинения. М.: 1951. С. 13-242.
- 83.Чирков В.Г. Установление оптимального срока первой случки свинок крупной белой породы с учетом состояния половых органов и вымени. М., 1965.
- 84.Численность породного скота в Таджикской ССР на 1 января 1980. Центральное статистическое управление Таджикской ССР. Душанбе, 1980. 91 с.
- 85.Численность породного скота в таджикской ССР на 1 января 1985 года. Центральное статистическое управление Таджикской ССР. Душанбе, 1985. 97 с.
- 86.Численность породного скота на 1 января 1990 года //Государственный комитет Таджикской ССР по статистике. Душанбе, 1990, 93 с.
- 87.ШАЦКИЙ А. Итоги работы по выведению многоплодных овец//Научно-производственная конференция по овцеводству и козоводству. Тез.докл. –Ставрополь, 1981. С. 129-130.
- 88.ШЕМЕГОВ А.Е., ЗАБОЛОТСКИЙ В.А., СЕРГЕЕВ Н.И. Влияние витаминизации и кормарина на плодовитость овец//Овцеводство. -1975. - №12. С. 33-34.
- 89.ЩЕКИН В.А. Влияние величины матери на величину ее приплода//Вестник животноводства. -1946. -№6. –С. 82-92.

- 90.ЩУЛОВ В. Оплодотворяемость и плодовитость овец в связи с разными соотношениями гормонов в СЖК.//тр. Актуальные вопросы каракулеводства/Алма-Ата, 1981. С. 95-98.
- 91.ЮСУПОВ Ш. Ранняя случка ярок //Сельские Зори. -1986. -№12. – С. 27.
- 92.РАХИМОВ Ш.Т., САФАРАЛИЕВ Г. Взаимосвязь возраста и живой массы с воспроизводительной способностью овец гиссарской породы. //Тр. ТНИИЖ/ Проблемы восстановления и развития животноводства Таджикистана. Душанбе: Маориф, 1998. –С.
- 93.РОДИОНОВ В.А. Эффективность зимних сроков ягнения овец. – Проблемы селекции в животноводстве. –Казань. 1984. С. 30-33.
- 94.РОДИОНОВ В.А. Эффективность зимних сроков ягнения овец//Реферативный журнал. Овцеводство и козоводство. -1986. -№11. С. 6.
- 95.РОМАНЮК Н.А., ПЫШЕНКИН А.Д. продуктивность романовских ярок, осемененных в разном возрасте.//Научные исследования в романовском овцеводстве. Тем. Сб. –Ярославль, 1979, Вып.5. С.106-112.
- 96.РУЗКЯН А.А. Молочная продуктивность овец Закавказья //Тр. Алегезского укрепленного опорного пункта по овцеводству/1936, Вып. 6. С. 84-85.
- 97.РЫЖКОВ А.В., НИКУЛЬНИКОВА В.В. Эффективность интенсивного выращивания ярок для ускоренного воспроизводства стада в полутонкорунном мясо-шерстном овцеводстве.//Научно-производственная конференция по овцеводству и козоводству/ Ставрополь. 1986. С. 67-69.
- 98.САДЫКОВ Р., КАСЫМОВ С. Влияние разного уровня протеинового и аминокислотного питания на воспроизводительную функцию баранов//Овцеводство. – 1977. -№9. –С. 33-35.

99. САДУЛЛАЕВ Г. Зоотехническая оценка пород овец, разводимых в Таджикистане.: Автореф. дисс. канд. с.-х. наук. –М., 1991. -24 с.
100. САЛОМАТИН В.П. Наследуемость и взаимосвязь признаков продуктивности овец гиссарской породы.: Автореф. дисс. канд. с.-х. наук. –Душанбе, 1974. -19 с.
101. САФАРОВ Х.М. Влияние солей марганца, йода и кобальта на рост, развитие и воспроизводительную функцию баранов-производителей гиссарской породы овец. Автореф. дисс. канд. с.-х. наук. Саранск. 1980. -27 с.
102. САФАРАЛИЕВ Г. Возрастная изменчивость продуктивных и племенных качеств маток гиссарской породы.: Автореф. дисс. канд. с.-х. наук. Алма-Ата, 1988. -22 с.
103. ЯСТРЕМСКИЙ В.Я. Ранняя использование ярок-источник повышения производства продукции овцеводства.//Тр. Научные исследования в романовском овцеводстве. Ярославль, 1978. Вып.4.
104. ЯЦЕНКО В.Д. Воспроизводительные способности овец Киргизской тонкорунной породы в связи с генетическим полиморфизмом по типу гемоглобина и уровня калия крови.: Автореф. дисс. канд. с.-х. наук. Алма-Ата, 1973. 20 с.
105. АВАИНЕИД М., АЛСОБАЙЕЛ А. Reproductive performance of Somali Arabian Black Najoli ewes under the local environment of the Riyadh azca, World rev. am. P product, 18-4, 1982, p. 9-13.
106. ALLEN W.R., STEWART F., TROUNSON A.O., TISCHER M., BIELANSKI W. Viability of horse embryos after storage and long distance transport in the rabbit. Reprod. fert., -1976, V. 47, p. 387-390.
107. AL-CAIGH M.N.R. Performance of Arabi ewes and their lands as influenced by flushing combined with steaming at different levels. – Mesopotamia, Agr., 1981, 16, 1, p. 19-28.
108. AVERILL R.L.W., ADAMS C.E., ROWSON L.E.A. Transfer of mammalian ova between species. Nature, Lond, 176, 1955, 167 p.

109. AVERILL R.L.W. The transfer and storage of sheep ova. Proc. 3rd Int. Congr. Anim. Reprod. Camb. 3, 1959, p. 7-9.
110. AVERILL R.L.W. The production of living sheep eggs. J. Agric. Sci. Camb. 50, 1958, p. 17-33.
111. AVERY J.L., COLE C.L., GZAHAM E.F. Investigations associated with the transplantation of bovine ova. J. Synchronisation of oest. rus. – J.Reprod. Fert., -1962, v. 3, p. 206-211.

Алиев Г.А., Тен В., Скляр А.Д. О совершенствовании и распространении овец таджикской мясо-сально-шерстной породы. В сб. «Биологические основы повышения продуктивности овцеводства Таджикской ССР». Труды Таджикского СХИ, том 37, Душанбе, 1979, с. 3—15.

Алиев Г.А., Макшанов С.Я. Опыт интенсивного выращивания племенных баранов таджикской породы. В сб. «Биологические основы повышения продуктивности овцеводства Таджикской ССР». Труды Таджикского СХИ, том 37, Душанбе, 1979, с. 16—46.